

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

SERIA *FILOLOGIE*

**Nr. 35
2016**

Copyright 2016, Editura *Alma Mater*, Bacău, România
ISSN 1224 – 841 X
All rights reserved.

Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Facultatea de Litere

**STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE
SERIA FILOLOGIE**

Plurilingvism și interculturalitate

Textul în context: cuvânt și imagine

2016

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE. SERIA *FILOLOGIE*

Revistă a Facultății de Litere,

Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Redactor-șef: Vasile Spiridon

Comitet editorial: Nicoleta Popa Blanariu, Violeta Popa, Adrian Jicu,
Petronela Savin, Florinela Floria, Mihaela Hriban

Redactori de număr: Florinela Floria, Mihaela Hriban, Petronela Savin

Asistență lingvistică (limba engleză): Ioana Boghian

Coordonator de număr: Nicoleta Popa Blanariu

Comitetul științific

Solomon Marcus, Academia Română

Eugen Simion, Academia Română

Maria Carpov, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași,
România

Tatiana Ciocoi, Universitatea de Stat din Moldova

Mircea A. Diaconu, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, România

Liviu Dospinescu, Universitatea Laval, Québec, Canada

Stelian Dumistrăcel, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala
Academiei Române

Amos Fergombé, Universitatea Artois, Franța

Gabriela Haja, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala Academiei
Române

Luminița Hoarță-Cărăușu, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Asun López-Varela, Universitatea Complutense Madrid, Spania

Constantin Schifirneț, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
București, România

Geoffrey Sykes, „Southern Semiotic Review”, University of Wollongong and
University of Notre Dame Sydney, Australia

Caroline Ziolk, École Supérieure des Beaux-Arts de Montpellier, Franța

Ioan Dănilă, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România

Emilia Munteanu, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România

Ioan Sava, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România

Milan Vukomanović, Universitatea din Belgrad, Serbia

Coperta: Anca Mihăilă

Adresa redacției: Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău,
Facultatea de Litere, str. Spiru Haret, nr. 8, Bacău, România

Tel./ fax: 0234 – 588884, e-mail: studiisicercetari3@yahoo.com

<https://sites.google.com/site/studiisicercetari/>

<http://studiisicercetari.ub.ro/>

Cuprins

Sinopsis (Nicoleta Popa Blanariu)	7
Petru Zugun <i>Interpretări antroponimice</i>	11
Cristinel Munteanu <i>Metafora științifică în concepția lui Aristotel</i>	23
Mihaela Hriban <i>Limbajul sportiv în presa de specialitate</i>	37
Nadia-Nicoleta Morărașu, Gabriela Andrioai Telibașa <i>Managing Risks in the Interpretation and Translation of Technical Idioms</i>	43
Ludmila Braniște <i>Rolul dezvoltării competenței comunicative în procesul de predare/învățare a limbii române ca limbă străină</i>	51
Antonia Gîrmacea <i>Identity and Gender Performativity in Wilkie Collins's "The Law and the Lady"</i>	57
Nadia-Irina Chelaru <i>Les doubles du passé, présent et éternel dans « Vendredi ou les limbes du Pacifique »</i>	61
Gabriela Gîrmacea <i>Oameni, fapte, mentalități în memorialistica lui Ion Călugăru</i>	75
Alin Popa, Violeta Popa <i>Învățământul public băcăuan în perioada 1900-1918</i>	83
Alin Popa, Violeta Popa <i>Învățământul preuniversitar băcăuan în perioada 1918-1938</i>	99
Mariana Tîrnăuceanu <i>Present-Day Autonomous Cultural Tendencies in Visual Arts Worldwide</i>	111
Florinela Floria <i>Partida ceaiului – imaginar cultural și patrimoniu estezic. O analiză semiodiscursivă</i>	127
Recenzii și cronici	133
Cristian Moroianu, <i>Etimologie și lexicologie românească. Convergențe sincronice și diacronice</i> , București, Editura Universității din București, 2015 (Cristinel Munteanu)	135

Luminița Drugă, <i>Considerații lingvistice asupra prozei lui Mihail Sadoveanu</i> , Cluj-Napoca, Editura „Casa Cărții de Știință”, 2016 (Ecaterina Crețu)	137
Nicu Gavriluță, Nicolae Dima, Sorin Mihalache (editori), <i>Religie și violență în Europa seculară</i> , Iași, Editura „Trinitas” și Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2016 (Ioan Dănilă)	139
Vasile Ilincan, <i>Eminescu – ziarist la „Timpul”, Icoane vechi și icoane nouă. Studiu lingvistic, antologie de texte și comentarii</i> , ediția a doua, revizuită și adăugită, Cluj, Editura „Presa universitară clujeană”, 2014 (Ioan Dănilă)	140
Amalia Elena Constantinescu, <i>Ionel Teodoreanu și medelenismul</i> , București, Editura „Muzeul Literaturii Române”, 2016 (Vasile Spiridon)	142
Mădălina-Violeta Dîrmină, <i>Vintila Horia - exilatul din exil</i> , București, Editura „Eikon”, 2016 (Vasile Spiridon)	146
Gabriel Mardare, <i>@elpi</i> , Iași, Editura „Junimea”, 2016 (Florinela Floria)	150

Sinopsis

Continuând o temă de cercetare deja bogat ilustrată prin contribuții anterioare, Profesorul **Petru Zugun** (*Interpretări antroponimice*) identifică procedeele de formare a numelor de familie românești incluse într-un corpus antroponimic alcătuit dintr-o sută de lexeme. Mai exact, eșantionul de care se ocupă Domnia Sa în articolul din acest număr al revistei este *Aalboaiei – Achelăriței*. În relație cu achiziții anterioare ale domeniului, Petru Zugun formulează o ipoteză: „moștenirea onomastică românească” numără aproximativ 150 000 de antroponime, chiar dacă o lucrare de referință în materie, semnată de Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, înregistrase doar 60000, cu numai câteva decenii în urmă.

Cristinel Munteanu (*Metafora științifică în concepția lui Aristotel*) își propune să evidențieze coerența (sau, în tot cazul, caracterul necontradictoriu al) concepției Stagiritului despre metaforă, pe care o circumscrie celor trei tipuri discursive fundamentale: *lógos pragmatikós*, *lógos poietikós*, *lógos apophantikós*. Autorul articolului are în vedere raporturile de similaritate și disociere dintre metaforă, comparație, metonimie, precum și valențele cognitive ale capacității indivizilor de a sesiza asemănarea între diferite aspecte ale realității. Dintr-o perspectivă diacronică, articolul remarcă relativitatea unei definiții de manual: metafora ar fi o „comparație prescurtată” – spunea Quintilian, asemenea filologilor de azi –, în timp ce, cu trei secole înaintea retorului roman, Aristotel văzuse în comparație nimic altceva decât o metaforă „explicată”.

Mihaela Hriban (*Limbaajul sportiv în revistele de specialitate*) urmărește felul în care structuri de expresie împrumutate din domeniul științelor mișcării, îndeosebi elemente lingvistice cu etimologie engleză, au trecut în lexicul românesc specializat și chiar în cel de uz curent. Autoarea vizează totodată modul în care structuri cu utilizare generală capătă conotații și valențe expresive particulare, în contextul relatărilor din presa sportivă. Identificând și exemplificând, pe parcursul articolului, o serie de „particularități ale limbajului sportiv”, autoarea trage concluzia că „acesta, în anumite contexte, manifestă apropieri evidente cu limbajul publicistic, dar și cu cel beletristic”.

Tot dintr-o perspectivă contrastivă și interculturală, **Nadia-Nicoleta Morărașu și Gabriela Andrioai Telibașa** (*Managing Risks in the Interpretation and Translation of Technical Idioms*) pun problema dificultăților de receptare și utilizare corectă a expresiilor idiomatice, atunci când sunt implicați (inter)locutori pentru care limba de comunicare nu este limba lor maternă, ci una străină, insuficient asimilată. Autoarele se referă, în mod particular, la dificultățile de traducere – “*misinterpretation*” – create de structuri metaforice din limba engleză, cu referent inițial din domeniul tehnologiei, dar care conotativ, alunecă într-o altă zonă semantică. În această privință, concluzia autoarelor este că “*native speakers use idioms coming from technology instinctively, without thinking about their figurative nature, while language learners tend to use them denotatively and run the risk of misinterpretation*”. De aceea, abordarea pentru care optează ele este una a analizei lexicografice contextualizate, ceea ce ar evita tocmai acele „riscuri” la care trimite chiar titlul articolului.

Ludmila Braniște (*Rolul dezvoltării competenței comunicative în procesul de predare/ învățare a limbii române ca limbă străină*) are în atenție abordarea interdisciplinară (lingvistică, psiholingvistică, didactică și psihopedagogică) a competenței comunicative – în special actul de enunțare (orală sau scrisă) în dubla lui ipostază, de mijloc și rezultat al procesului de formare lingvistică. Potrivit unei practici deja consolidate în cercul specialiștilor, autoarea disociază două paliere de competență, pe care în decursul învățării unei limbi, protagoniștii actului de enunțare se deprind să le coreleze: competența comunicativă (de tip pragmatic) și cea propriu-zis lingvistică, centrată pe aspectul sistemic al limbii.

Consecventă cu o temă de cercetare pe care și-a definit-o acum câțiva ani, odată cu demararea studiilor doctorale, **Antonia Gîrmacea** (*Identity and Gender Performativity in Wilkie Collins's The Law and the Lady*) are ca obiect de investigație o intrigă polițistă așezată într-o perspectivă *romance* de secol XIX, ceea ce nu compromite nicidecum actualitatea investigației. Ba dimpotrivă, conferă personalitate și ușor parfum de epocă unei problematice intens vizate astăzi în domeniile convergente ale *cultural* și *literary studies*. Autoarea articolului citește romanul lui Wilkie Collins printr-o grilă *gender studies*, mai exact *gender performativity* (Judith Butler). Ea își îndreaptă atenția către personajul feminin supus unei duble constrângeri: una exterioară, a „rolului” feminin victorian, iar cealaltă interioară, secretă, autoimpusă – a femeii detectiv, nevoite să-și asume temporar această ipostază pentru a proba nevinovăția soțului acuzat de crimă.

Romanele lui Michel Tournier sunt construite pe o polarizare de tipul «*la séparation et la non-séparation, le même et l'autre, l'ici et l'ailleurs, un espace indécidable*», cum constata Maria I. Grigoriu, autoarea unei consistente monografii despre romancierul francez (*L'écriture et son double. Michel Tournier*, Junimea, Iași, 2001). Derivat dintr-un stagiul de cercetare doctorală și având ca obiect opera lui Tournier, articolul **Nადiei-Irina Chelaru** (*Les doubles du passé, présent et éternel dans «Vendredi ou les limbes du Pacifique»*) este implicit mărturia unei relații de mentorat care o leagă durabil pe autoare de profesoara ei de la Universitatea „Vasile Alecsandri”, Maria I. Grigoriu – *alias* „doamna Smădu”, cum îi spun cu prețuire colegii și generații întregi de studenți. Reperând aspecte ale dublului în corpusul de analiză pe care și l-a delimitat, Nadia-Irina Chelaru constată că de fapt, «*le double identique que Tournier imagine (...) relève de l'éternelle nostalgie du héros à la recherche de lui-même*».

În opinia **Gabrielei Gîrmacea** (*Oameni, fapte, mentalități în memorialistica lui Ion Călugăru*), „Ion Călugăru scrie din dorința de a vedea cum și-a ratat existența, asumându-și eșecul ca scriitor și ca om”. Circumstanțele biografice și psihologice ale redactării textului memorialistic fac mai vizibil și mai dramatic „meritul” diaristului care își diagnostichează lucid ratarea, aproape cehovian, incapabil să împiedice ori să schimbe ceva, pe fundalul crizei unei lumi. Singurul lucru pe care îl face totuși – fiindcă este în măsură și se simte dator – este să mărturisească în paginile jurnalului, mai degrabă necunoscut majorității cititorilor. „[M]eritul lui”, atât cât este – consideră autoarea articolului – e acela „că-și recunoaște limitele scriind despre tot ce gândește, alcătuind portrete, simțind că trăiește într-o stereotipie din care nu poate ieși”. Justa poziționare interpretativă a autoarei este legitimată de maniera în care se privește pe sine diaristul: „Sunt evreu, român și proletar, nu de circumstanță. Dar de ce scriu asta? Fiindcă simt un fel de temere în mine. Mi-i frică parcă nu voi mai izbuti să dau tot ce *trebuie*, tot ce aș

putea da”. Încă un om „sub vremi”, încă un jurnal care își așteaptă încă, testimonial, publicarea.

Tot retrospectiv, **Alin Popa** și **Violeta Popa** investighează situația învățământului din zona Bacăului, din primele două decenii ale secolului XX și din cele două imediat următoare, cunoscute drept „perioada interbelică” (*Învățământul public băcăuan în perioada 1900 – 1918*, respectiv *Învățământul preuniversitar băcăuan în perioada 1918 – 1938*). Tabloul de ansamblu pe care îl realizează autorii, cu instrumentele analizei cantitative și calitative, integrează o sumedenie de date privind legislația, condițiile sanitare, fondurile alocate de primărie, numărul de copii înscriși în clasele primare, structura demografică, apartenența etnică, de gen, confesională etc. De remarcat, în mod special, că sursele documentare sunt, unele dintre ele, încă nepublicate, așadar identificate de autorii înșiși, care le-au consultat la prima mână.

Mariana Tîrnăuceanu (*Present-day Autonomous Cultural Tendencies in Visual Art Worldwide*) continuă, la rândul ei, o mai veche preocupare pentru demontarea mecanismelor expresive ale imaginii. (Într-un volum anterior, derivat din teza de doctorat, lua în discuție, cu aplicație, relația text – imagine, mai cu seamă în ilustrația de carte). În articolul din acest număr al revistei, autoarea vizează dubla natură a reprezentării vizuale, situate între „efectul de real” al simulacrului „realist” și procesul de „abstractizare” la care este supus inevitabil obiectul reprezentării. Pentru analiza corpusului, ea se folosește de instrumente împrumutate din domeniul esteticii, semiologiei, antropologiei, psihologiei receptării.

Florinela Floria (*Partida ceaiului – imaginar cultural și patrimoniu estezic. O analiză discursivă*) dă savoare florală (și locală) unei analize semiologice având drept obiect discursul mixt, verbo-iconic, „de prezentare a unei mărci românești de plante medicinale, *Dacia Plant*”. Autoarea citește acest „discurs” printr-o grilă cel puțin dublă. Una este aceea a (detensionării) raportului natură – cultură, binom antropologic fundamental. Cealaltă este una identitară – a „identității locale” –, în care intră terapia tradițională, flora și geografia autohtone, vechi practici ale sociabilității aduse în orizontul contemporaneității etc.

La final de volum, cura fito-semio la care ne invită autoarea face bine, ba chiar ne revigorează, așa încât putem parcurge și secțiunea de *recenzii și cronici*, redactată de **Cristinel Munteanu**, **Ecaterina Crețu**, **Ioan Dănilă**, **Vasile Spiridon**, **Florinela Floria**. Sunt menționate noi apariții editoriale semnate de **Cristian Moroianu**, **Luminița Drugă**, **Nicu Gavriluță**, **Nicolae Dima**, **Sorin Mihalache**, **Vasile Ilincan**, **Amalia Elena Constantinescu**, **Mădălina-Violeta Dîrmină**. De asemenea, (încă) un volum de **Gabriel Mardare** – mai bine de zece ani, colegul nostru de la Departamentul de Limba și Literatura Română și Științele Comunicării, pe care ne bucurăm să-l reîntâlnim astfel în paginile revistei.

Nicoleta Popa Blanariu

INTERPRETĂRI ANTROPONIMICE

Abstract

Almost thirty years passed since the publication of the most important dictionaries of Iorgu Iordan's *Dicționar al numelor de familie românești* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983) and Cristian Ionescu's *Dicționar de onomastică* (București, Editura „Elion”, 2001). In this paper, we aim to reveal the Romanian onomastic heritage, especially, the antroponimic one. In our opinion, we estimate that the number of antroponims is about 150.000, more than 60.000 of antroponims that are in Iordan's *Dictionary*. Thus, we try to make an analysis of the first one hundred lexemes from Iorgu Iordan's *Dictionary*.

Key-words: *antroponims, lexemes, antroponimic dictionaries, antroponimic heritage, onomastic heritage.*

1. Descrieri structurale ale primelor o sută de antroponime românești în ordinea lexicografică din dicționarul de antroponime elaborat de Iorgu Iordan

Deși de la publicarea importantelor dicționare de antroponime românești – Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, și Cristian Ionescu, *Dicționar de onomastică*, Editura Elion, 2001 (ediția precedentă este din 1975) – au trecut, până acum, mai mult de trei decenii (o generație), și, deși în aceste perioade succesive onomastica noastră a înregistrat contribuții numeroase și de mare valoare, studiul numelor proprii, bazat pe aceste surse, dar și pe altele similare, sunt posibile și alte contribuții la cunoașterea modalităților vorbitorilor limbii române de a percepe, precum și de a utiliza, creator, antroponimele.

Contribuția de față se înscrie în preocuparea noastră, de câțiva ani, în această vastă arie lingvistică, de a cunoaște, în continuare, patrimoniul onomastic românesc, îndeosebi, cel antroponimic.

Acest fapt s-ar putea dovedi, poate, mai necesar, acum și în continuare, în condițiile în care va fi acceptată convingerea noastră că, în onomastică în general, și în antroponomie în special, în perspectivă exclusiv sincronică – aceasta exclude *etimologia multiplă* (internă, adică formarea de unități semnificative, sau externă, deci împrumutul, chiar dacă faptele lingvistice sunt cunoscute din perspectiva diacronică) – și, de asemenea, impune conceperea de omonimii antroponimice (onomastice, în general) în locul celor două categorii de etimoane.

Considerăm că fiecare antroponim este specific prin etimonul său, componenta lui sonoră fiind, sau nefiind, specifică lui, iar consecința acestui mod de a-l cunoaște constă în dublarea (cel puțin) a numărului de antroponime prezumate a fi fost înregistrate în cele două dicționare citate (ca și în alte dicționare de acest gen), ceea ce face ca numărul real de antroponime care trebuie studiate să fie mult mai mare decât apare, în ele, acum, deci de aproximativ 150.000 în aprecierea noastră,

nu numai de aproximativ 60.000, câte am aproximat în *Dicționarul* elaborat de Iorgu Iordan. Desigur că autorii dicționarului citate nu puteau proceda altfel decât au făcut-o, scopul lor fiind altul, înregistrarea fiecărui antroponim, în articolele lexicografice specifice formal (grafic sau/și fonetic) și a etimoanelor/etimonului, dar prelucrarea datelor conduce la alte moduri de a le concepe decât cel lexicografic.

Ca și alte contribuții, și articolul de față are, preponderent, caracter metodologic, fapt care explică atât dimensiunile lui, relativ reduse, precum și opțiunea pentru primul eșantion, de o sută de articole lexicografice, din dicționarul redactat de Iorgu Iordan. Continuarea investigației va releva, inevitabil, posibilitatea obținerii de noi date, clasificări și concluzii, complementare sau diferite.

Ca și în contribuțiile noastre similare precedente, precizăm, în cazul antroponimelor formate în limba română, procedeul formativ, argumentându-l.

Eșantionul este **Aalboaiei – Achelăriței** (numai două coloane, din o mie).

1. **Aalboaiei** < pron. pers. *a* + *Alboaia*, în genitiv, compunere
2. **Aalexoaiiei** < pron. pers. *a* + *Alexoia*, în genitiv, compunere
3. **Aancuței** < pron. pers. *a* + *Ancuța*, în genitiv, compunere
4. **Aanei** < pron. pers. *a* + *Ana*, în genitiv, compunere
5. **Aanicăii** < pron. pers. *a* + *Anica*, în genitiv, compunere
6. **Aaniței** < pron. pers. *a* + *Anița*, în genitiv, compunere
7. **Aanuței** < pron. pers. *a* + *Anuța*, în genitiv, compunere
8. **Aaxiniei** < pron. pers. *a* + *Axinia*, în genitiv, compunere
9. **Aaxîniei** < pron. pers. *a* + *Axînia*, în genitiv, compunere
10. **Ababei** < **ababei** (pron. pers. *a* + *baba*), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv a subst. comun compus omonim (tot conversionate, nu compuse, precum etimoanele lor, sunt *Frunzăverde* < *frunză verde* etc.)
11. **Ababi** „același cu precedentul” (Iordan) < **ababi**, deci tot conversiune antroponimică, dar specific fonetic și grafic
12. **Ababii** < **ababii**, conversiune antroponimică (v. și 10, 11)¹¹
13. **Abager** < **abager** „fabricant sau negustor de aba”, conversiune antroponimică
14. **Abageriu** < **abageriu** „id”, conversiune antroponimică
15. **Abagiu** < **abagiu** „id” conversiune antroponimică
16. **Abajuru** < **abajuru**, conversiune antroponimică a formei flexionare cu articol
17. **Abalaru** < **abalaru**, conversiune antroponimică a formei flexionare cu articol
18. **Abalașei** < pron. pers. *a* + *Balașa* la genitiv, compunere
19. **Abaleu**, etimon necunoscut
20. **Abaza** < tc. *Abaza*
21. **Abază** < *Abaza*, specializare antroponimică a formei flexionare dearticulate, conversiune

¹¹ **Ababii** are în plus (față de **Ababi**) semivocala din diftong, deci reprezintă alt antroponim decât precedentul, iar vocala *-i-* este în raport de opoziție fonologică cu vocala *-e-* din **Ababei**, alt antroponim; de asemenea, **Alioanei** este alt antroponim decât **Aioanei** și acestea două altele decât **Aioane** etc.

22. **Abăbuței** < *abăbuței* (pron. pers. *a* + *băbuța*), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv a subst. comun compus omonim
23. **Abăbuței** < pron. pers. *a* + *Băbuța* la genitiv, compunere
24. **Abăcăliței** < *abăcălița* (< pron. pers. *a* + *băcălița*), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv a subst. comun compus, omonimă
25. **Abăcăloaiei** < *abăcăloaiei* (< pron. pers. *a* + *băcăloaia* în genitiv, compus), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv a subst. comun, omonimă
26. **Abăcioaiei** < *abăcioaie* (< pron. pers. *a* + *băcioaia* în genitiv, compus), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv, omonimă, a subst. comun
27. **Abăciței** < pron. pers. *a* + *Băcița* la genitiv, compunere
28. **Abăciței** < *abăciței* (< pron. pers. *a* + *băcița* la genitiv), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv a subst. comun compus, omonimă
29. **Abăieșitei** < *abăieșitei* (< pron. pers. *a* + *băieșița* la genitiv), conversiune antroponimică a formei flexionare de genitiv, omonimă, a subst. compus
30. **Abăietancei** < *abăietancei* (< pron. pers. *a* + *băietanca* la genitiv), conversiune a formei flexionare de genitiv a subst. comun compus, omonimă
31. **Abălaru** < *Abalaru*, conversiune antroponimică a formei flexionare cu articol, variantă fonetică (v. **Abalaru**, nr. 17, *supra*)
32. **Abălașei** < pron. pers. *a* + *Bălașa* la genitiv, compunere
33. **Abăltoaiei** < pron. pers. *a* + *Băltoaia* („soția lui Baltă”), compunere
34. **Abăluță** < pron. pers. *a* + *Băluțe*, variantă morfologică a formei de genitiv cu articol, compunere
35. **Abărbieritei** < *abărbieritei* (< pron. pers. *a* + *bărbierița* la genitiv, compus), conversiune antroponimică a formei de genitiv
36. **Abărbinței** < *abărbinței* (< pron. pers. *a* + *bărbința* în genitiv), conversiune antroponimică (vezi și nr. 10, 11, 12, 13 ș.a.)
37. **Abăsculesei** < *abăsculesei* (< pron. pers. *a* + *băsculeasa* la genitiv), conversiune antroponimică
38. **Abdula** < tc. *abdula*, împrumut
39. **Abdula** < tc. *habdula*, împrumut
40. **Abdula** < tc. *Abdulla*, împrumut
41. **Abdulea** < tc. *Abdul* + suf. *-ea*, derivat progresiv
42. **Abdulea** < *abdula* + suf. *-ea*, derivat progresiv
43. **Abdulea** < *Abdula* + suf. *-ea*, derivat progresiv
44. **Abějinoaiiei** < pron. *-a* + *Bejinoaia* la genitiv, compunere
45. **Abgar** < tc. *Abagar*, împrumut
46. **Abiculesei** < pron. *a* + *Biculeasa* (< *Bicu*), la genitiv, compunere
47. **Abobului** < pron. *a* + *Bobu* la genitiv, compunere
48. **Aboghioaiei** < pron. *a* + *Boghioaia*, la genitiv, compunere
49. **Aborigeanu** < *aborigeanu*, conversiune a formei flexionare cu articol
50. **Aborigeanu** < pron. *a* + *Aborigeanu* (< *Aborigeanului*) (cu articol gramatical înlocuit, *-u* în loc de *-ului*), compunere
51. **Abotoaiei** < pron. *a* + *Botoaia* (< *Bot* + suf. *-oaia*) la genitiv, compunere
52. **Abotoaiei** < pron. *a* + *Botoaia* (< *Bot* < magh. *bot* „baston”) la genitiv, compunere
53. **Abraham** < *Abraham* „nume biblic”, împrumut
54. **Abram** < *Abram*, „același cu precedentul” (Iordan), „nume biblic”, împrumut

55. **Abram** < top. *Abram*, conversiune intraonomastică
56. **Abramescu** < *Abram* + suf. *-escu*, derivare progresivă
57. **Abramian** < *Abram* + suf. *-ian*, derivare progresivă
58. **Abranei** < pron. *a* + *Brana* (< *Bran*) „soția lui Bran”, la genitiv, compunere
59. **Abrașu** < *abrașu*, conversiune antroponimică a formei articulate a etimonului
60. **Brânzăloaiei** < pron. *a* + *Brânzăloaia* (< *Brânzilă*), „soția lui Brânzilă”, la genitiv, compunere
61. **Abrudan** < top. *Abrud* + suf. *-an*, derivat progresiv
62. **Abrudanu** < *abrudanu*, conversiune a formei flexionare articulate
63. **Abrudeanu** < top. *Abrud* + suf. *-eanu*, derivare progresivă
64. **Abrudeanu** < *abrudanu*, conversiune a formei flexionare articulate
65. **Abrudescu** < top. *Abrud* + suf. *-escu*, derivat progresiv
66. **Abucurei** < pron. *a* + *Bucura* „soția lui Bucur”, la genitiv, compunere
67. **Abucurei** < pron. *a* + *Bucura* (< top. *Bucura*, la genitiv), conversiune intraonomastică
68. **Abuhaoiei** < pron. *a* + *Buhaoia* „soția lui Buhă”, la genitiv, compunere
69. **Abuhaoiei** < pron. *a* + *Buhaoia* „soția lui Buhu”, la genitiv, compunere
70. **Abuhaoiei** < pron. *a* + *Buhaoia* „soția lui Buhoiu”, la genitiv, compunere
71. **Abujorei** < pron. *a* + *Bujora* „soția lui Bujor” la genitiv, compunere
72. **Abunei** < pron. *a* + *Buna*, la genitiv, compunere
73. **Abunei** < pron. *a* + *buna* „bunica”, conversiune antroponimică
74. **Abur** < *abur*, conversiune antroponimică
75. **Aburel** < *aburel*, conversiune antroponimică
76. **Abușeanu** < top. *Abuș* + suf. *-eanu*, derivare progresivă
77. **Abutnăriței** < pron. *a* + *Butnărița* (< *Butnaru* + suf. *-ița*), la genitiv, compunere
78. **Abutnăriței** < pron. *a* + top. *Butnărița*, conversiunea intraonomastică a compusului
79. **Abuzătoaiei** < pron. *a* + *Buzătoaia* „soția lui Buzatu”, la genitiv, compunere
80. **Abuzătoaiei** < pron. *a* + *Buzătoaia* „soția lui Buzatu” (cu forma, refăcută, de nom., din aceea de genitiv), compunere
81. **Acar** < *acar*, conversiune antroponimică
82. **Acaru** < *acaru*, conversiune onomastică a formei flexionare cu articol
83. **Acasandrei** < pron. *a* + *Casandra*, la genitiv, compunere
84. **Acasanovei** < pron. *a* + *Casanova*, la genitiv, compunere
85. **Acatincăi** < pron. *a* + *Catinca*, la genitiv, compunere
86. **Acatrinei** < pron. *a* + *Catrina*, la genitiv, compunere
87. **Acăii** < pron. *a* + *Caia*, la genitiv, compunere
88. **Acălinei** < pron. *a* + *Călina*, la genitiv, compunere
89. **Acălugăriței** < pron. *a* + *călugărița*, la genitiv, conversiune antroponimică a compusului
90. **Acălugăriței** < pron. *a* + *Călugărița*, la genitiv, compunere
91. **Acărbunăriței** < pron. *a* + *Cărbunărița*, „soția lui Cărbunaru”, la genitiv, compunere
92. **Acărbunăriței** < pron. *a* + *cărbunărița*, în genitiv, conversiune antroponimică a compusului
93. **Acărbunăriței** < pron. *a* + top. *Cărbunărița*, la genitiv, compunere

94. **Acăroaie** < pron. *a* + *Acăroaie* „soția lui Acar”, la genitiv, cu eliminarea articolului, conversiune a compusului

95. **Acăroaie** < pron. *a* + *Acăroaie* „soția lui Acaru”, la genitiv, cu eliminarea articolului, compunere

96. **Acăroaie** < pron. *a* + *acăroaie* (< *acar* + suf. *-oaie*) la genitiv, cu eliminarea articolului, conversiune a compusului

97. **Acăroaie** < pron. *a* + *acăroaie* (< *acaru* + suf. *-oaiei*, cu eliminarea articolului la refacerea formei de nom., vezi și nr. anterioare), conversiune antroponimică

98. **Acernătoaiei** < pron. *a* + *Cernătoaia* (< *Cernat* + suf. *-oaiei*), la genitiv, compunere

99. **Achelăriței** < pron. *a* + *Chelărița*, la genitiv, compunere

100. **Achelăriței** < pron. *a* + *chelărița*, la genitiv, conversiune antroponimică a compusului

Alte sute, de la **Achifoaiei** până la **Azoitei**, inclusiv, având aceeași structură, de compuse, sunt înregistrate în continuare, în, foarte probabil, unul dintre cele mai productive subprocedee formative antroponimice românești (domină cele cu pronumele personal *a*, considerate „moldovenești”, datorită formei unice *a*, dar nu lipsesc total cele cu *al*, la inițiale: **Albalaș** < pron. *al* + *Balaș*, conversionat; **Albăleanu** < pron. *al* + *Băleanu*, conversionat, ambele cu înlocuirea articolului hotărât propriu-zis de caz gramatical ș.a.). În situația în care inițiala antroponimului din compus este *L-*, devenit, ortografic, *(-)l(-)*, precum în **Alucăi**, **Alupeii** ș.a., pronumele din etimon poate fi *a*, dar și *al* (cu cei doi „l”, *l* și *L*, contrași), fapt care va impune referirea etimologică la două antroponime originare, nu numai la un singur antroponim.

Observații și concluzii

1. Scopul general și principal al investigației este stabilirea raportului între ponderea etimologiei interne și ponderea etimologiei externe, în antroponimia românească. Motivăm alegerea eșantionului prin convingerea că, aparținând începutului dicționarului, el nu putea lipsi într-un ansamblu.

2. *Omonimia antroponimică* ne-a impus sporirea numărului de antroponime, față de înregistrarea lexicografică din *Dicționar...* la 100, cu 26 mai multe, în posibile articole lexicografice antroponimice.

3. Au contat orice diferențe de forme ale antroponimelor.

4. Sunt împrumutate numai 8 antroponime, din 100, din care 5 din limba turcă, 2 din slavona biblică, iar 1 are etimon necunoscut, și sunt formate în limba română 92 de antroponime.

5. Statistici etimologice (în ordinea frecvenței) ale formațiilor interne:

- compuse: 45 (adică 45%), între care sunt și cele, majoritare, formate cu pronumele personal *A-* de la apelative, *A-*, *a-* însemnând „fiul/fiica”, același din *ai casei* ș.a.
- conversionate: 37 (deci 37%), cele formate cu pronumele personal *A-* de la alte antroponime.
- derivate: 10 (deci 10%), cu sufixele *-an*, *-eanu*, *ianu*, *-ea* și *-escu*.

- formate prin specializare antroponimică a formei flexionare: 1 (deci 1%).
- cu etimon necunoscut: 1 (deci 1%).
- împrumutate: 7.

Sunt, repetăm (pentru sublinierea caracterului neobișnuit, chiar excepțional, al situației), formate în limba română 93 de antroponime (93%) și numai 7 (7%) reprezintă împrumuturi.

6. Propunem categorii noi de procedee formative antroponimic, cum arată și statistica acestora (vezi și precizările de la notele 1 și 2). Nu am preluat câteva propuneri etimologice din *Dicționar...* (la **Abujoarei**: „cf. și *bujoară*, numele unei vaci roșii”).

7. Soluțiile etimologice propuse de noi, altele, adeseori, acum, decât cele indicate de Iorgu Iordan în *Dicționar...*, pentru etimologia internă, nu pot conduce la altă statistică (vezi, îndeosebi, cele încadrate de noi la compunere și la conversiune).

8. Ponderea extrem de mare (chiar neverosimilă, deși reală) a etimologiei interne, în acest eșantion, impune, pentru apropierea de realitate, atât investigarea, din aceeași perspectivă, a mult mai multor eșantioane, cât și corelarea observațiilor, statisticilor și concluziilor din toate investigațiile.

9. Observăm, din nou, că structurile morfematice ale antroponimelor (și ale onomasticelor, în general) trebuie interpretate diferit de acelea ale etimoanelor apelative.

2. Familii antroponimice

Parte a *familiei onomastice* – familie supraordonată care cumulează și studiază, sincron și evolutiv, antroponimele – numele proprii de persoană, parte, și aceasta, la rândul ei, a onomasiologiei, complementară semasiologiei sau semanticii, – *familia antroponimică*, analoagă *familiei de cuvinte*, binecunoscută, are ca obiect de studiu numele de familie și numele de botez (situația cultului creștin în primul rând, pentru noi). Aceste nume proprii fiind specifice structural și lexico-gramatical – fapt evident, deși nu întotdeauna remarcat, în unele descrieri lingvistice, istorice, etnografice ș.a. – merită, în consecință, o atenție specială. Între alte aspecte de acest gen: numai în prezentarea diacronică, adică etimologic, în punctul de plecare, omonimia (specifică) *Barbălată* și *barbălată*, *Popa* și *popa*, *Furtună* și *furtună* ș.a., creații antroponimice românești (cele împrumutate, chiar traduse, adică echivalate semasiologic – etimologic, nu trebuie exemplificate în această ordine de idei) au, în comun, note unificatoare, în sincronie, dar numai relația cauzală între ele, adică etimologică, a fost reală. Observația se referă și la formațiile antroponimice.

Acest fapt justifică postularea noțiunii de *familie antroponimică*, specifică lingvisticii, noțiune pe care o exemplificăm, sumar, în continuare, referindu-ne, prioritar, la nume de familie constituite pe baza unui *nucleu antroponimic*, analog hiperonimului, din care, prin procedee formative, comune, structural, cu acelea ale numelor, generale sau specifice, au fost formate inventare ca cele ce urmează.

Considerăm cunoscute sensurile etimoanelor nume comune, simple sau formații. Ca și până acum, unele soluții etimologice sunt diferite de cele din *Dicționar...*, fiind necesare confruntările cu acestea.

A. Nucleul antroponimic Cioban

Aciobăniței < *Ciobănița*, compunere (A- este pronume personal semi-independent, ca înlocuitor al substantivului *fiu*, ca și a- din *de-a casei*, *a vecinei* etc.) + genitivul numelui comun.

Aciobăniței < *ciobăniță* „femeie cioban”, conversiune antroponimică (nume comun > nume de persoană), la genitiv

Cioban < *cioban*, conversiune antroponimică (în continuare, fără determinant precizat) a formei flexionare nearticulate, cunoscute

Cioban < top. *Ciobanu(l)*, conversiune intraonomatică și specializare a formei de singular

Cioban < top. *Cioban*, conversiune intraonomatică cu specializarea formei de singular

Ciobanu < *ciobanu*, conversiune a formei flexionare articulate

Ciobanu < *cioban* + sufixul antroponimic -u (< art.), care semnifică „descendența”, deci derivare

Ciobanu < top. *Ciobanu(l)*, conversiune intraonomatică

Ciobanu < top. *Ciobani*, conversiune intraonomatică. Etimonul este, de fapt, *Ciobanii*

Ciobănaș < *ciobănaș*, conversiune antroponimică

Ciobănaș < *Ciobănaș*, conversiune antroponimică

Ciobănașu < *ciobănașu*, conversiune antroponimică (v. *supra*)

Ciobănașu < *Ciobănaș* + suf. -u (v. *supra*), derivare antroponimică

Ciobănel < *ciobănel*, conversiune antroponimică

Ciobănel < top. *Drumul Ciobănelului*, decompunere (omitere a determinatului) a toponimului

Ciobănescu < *cioban* + suf. -escu, derivare

Ciobănescu < top. *Ciobănești*, conversiune intraonomatică

Ciobănete < *Cioban* + suf. -ete, derivare antroponimică

Ciobănică < *ciobănică*, conversiune antroponimică

Ciobănița < *ciobăniță*, conversiune antroponimică

Ciobănița < top. *Ciobănița*, conversiune intraonomatică

Ciobănoiu < *Cioban* + suf. -oiu, derivare

Ciobănoiu < *Ciobanu* + suf. -oiu, derivare

Ciobârlan < *ciobârlan*, conversiune antroponimică.

În total, sunt 25 de antroponime. În sursă, aici și în continuare, *Dicționar al numelor de familie românești*, de Iorgu Iordan, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, s.v. (p. 122), inventarul este de (numai) 12 antroponime, diferența de 13 antroponime explicându-se prin interpretările noastre: au contat orice diferențe între formele flexionare etimologice și între etimoane, după cum acestea au stat la baza formării antroponimelor (nume comun/toponim).

Alte diferențe de interpretare: au fost considerate conversiuni (antroponimice) atât numele comune simple (un singur cuvânt) – devenite proprii – cât și acelea formate ale etimoanelor; conversiunile antroponimice au deci alt conținut și structuri decât cele ale numelor generale etimoane; de asemenea, au fost considerate derivate antroponimice numai cele proprii antroponimiei (nu și cele ale etimoanelor, obiect al semasiologiei).

Procedeele formative antroponimice sunt:

- conversiunea specifică (10) sau comună (6, cunoscută): 16
- derivarea antroponimică, specifică (cu sufixe antroponimice): 7
- compunerea antroponimică: 1
- decompunerea specifică: 1.

Ponderea conversiunii este deosebit de mare.

Numele comun, *cioban*, este împrumutat din limba turcă, *çioban*.

Statistica poate confirma sau infirma (noi prezumăm numai confirmarea ei) prin mai multe investigații, cu menținerea modalităților de interpretare utilizate de noi și prin adăugarea altora, după cum „dictează” „membrii” familiilor antroponimice.

Roș

Roș < *roș*, conversiune antroponimică

Roș < top. *Roșul*, conversiune intraonomastică

Roșală < *roșală*, conversiune antroponimică

Roșeală < *roșeală*, conversiune antroponimică

Roșanu < top. *Roșeni*, conversiune intraonomastică

Roșeanu < top. *Roșeni* (aici și la precedentul, în plus: specializare fonetică a celor două forme ale antroponimelor)

Roșca < *roșcă*, conversiune antroponimică

Roșca < top. *Roșca*, conversiune intraonomastică

Roșcan < *roșcan*, conversiune onomastică a formei nearticulate

Roșcan < top. *Roșcani*, conversiune intraonomastică

Roșcanu < *roșcanu*, conversiune onomastică a formei articulate

Roșcanu < *Roșcan* + suf. -u, derivare antroponimică (sufixul semnifică „descendența”)

Roșcanu < *Rășcanu*, specializare fonologică (vezi și *supra*)

Roșcanu < top. *Roșcani*, conversiune intraonomastică

Roșcăneanu < top. *Roșcani* + suf. -eanu, derivare intraonomastică

Roșcovan < *roșcovan*, conversiune onomastică

Roșculescu < *Roșca* + suf. -ulescu, derivare antroponimică

Roșculete < *Roșca* + suf. -lete, derivare antroponimică

Roșculeț < *Roșca* + suf. -uleț, derivare antroponimică

Roșculeț < top. *Roșculețul*, conversiune intraonomastică

Roșescu < *Roș* + suf. -escu, derivare antroponimică

Roșescu < top. *Roșculețul* + suf. -escu, derivare antroponimică prin înlocuire de sufixe

Roșescu < *Roșu* + suf. -escu, derivare antroponimică

Roșescu < top. *Roșești*, conversiune intraonomastică

Roșian < top. *Roșia* + suf. -an, derivare intraonomastică

Roșianu < top. *Roșioanu*, conversiune intraonomastică a formei articulate

Roșioaia < *Roșiu* + suf. -oaia, derivare intraonomastică

Roșioaia < *Roșu* + suf. -oaia, derivare intraonomastică

Roșioaiei < *Roșioaie*, specializare antroponimică a formei flexionare de genitiv

Roșioaiei < *Roșoiu* + suf. -oaiei, derivare antroponimică

Roșioară < *roșioară*, conversiune antroponimică („soi de struguri”)

Roșioară < *roșioară/-e* (nume de plante), conversiune antroponimică

Roșioară < top. *Roșioara*, conversiune intraonomastică

Roșioreanu < top. *Roșioara* + suf. *-eanu*, derivare antroponimică
Roșioareanu < top. *Roșiori* + suf. *-eanu*, derivare antroponimică
Roșioru < *roșioru*, conversiune antroponimică a formei articulate
Roșioru < top. *Roșiori*, conversiune intraonomastică
Roșiu < *Roșu*, specializare fonologică a formei cu *ș'* (muiat), în opoziție cu *ș* dur (vezi *infra*, *Roșu*)
Roșoagă < *roșoagă*, conversiune antroponimică
Roșoga < *Roș* + suf. *-oga*, derivare antroponimică
Roșoga < *Roșu* + suf. *-oga*, derivare antroponimică
Roșoiu < *Roșu* + suf. *-oiu*, derivare antroponimică
Roșu < *roșu*, conversiune antroponimică a formei articulate
Roșu < top. *Roșu*, conversiune intraonomastică
Roșulescu < *Roșu* + suf. *-ulescu*, derivare antroponimică.

Observații

1. Vezi și observațiile de la *Cioban* (*supra*).
2. Prin *conversiune* și *derivare* înțelegem conversiune și derivare onomastică, în general.
3. La sporirea (cu mult) a numărului antroponimelor au contat orice diferențe de forme și de sens, ale etimoanelor, în subclasificările conversionatelor și derivatelor.

Cititorii interesați pot reține procedeele formative antroponimic și productivitatea, pe baza frecvenței utilizării lor: 12 conversionate intraonomastice, 13 antroponimice, 19 derivate antroponimice și 3 obținute prin specializări fonologice și morfologice. Derivarea antroponimică nu depășește conversiunea. Concluzia generală este: onomastica – și, în special, antroponimia – reprezintă „lumi” specifice formativ lexical, în raport cu „lumea” numelor comune.

De asemenea, se pot cumula datele statistice din alte astfel de *interpretări antroponimice*, colaborând astfel cu autorii lor.

*

* *

Antroponimele – ca și, în general, numele proprii – fac parte, împreună cu numele generale, comune, din *limbă*, astfel că, din perspectiva comparativă antroponim – nume, în general – investigația poate continua (nu ne-am propus această comparație) pentru identificarea aspectelor comune și a aspectelor specifice fiecărei arii lingvistice, în formarea cuvintelor, omonimie, stilistică ș.a., în sincronie și în diacronie, investigații care pot releva aspecte specifice ale gândirii lingvistice.

3. Omonimie antroponimică provenită din omonimia comună și din polisemia etimoanelor

Antroponimele formate prin conversiune de la termeni generali polisemantici – situație în care se obțin antroponime având radicali identici structural cu aceia ai etimoanelor – transformă nu numai omonimia comună, ci și polisemia comună în omonimie antroponimică, fiindcă fiecare substantiv propriu are

propria-i individualitate, fapt specific atât antroponimiei, cât și onomasticii în general.

Antroponimul *Mălai*¹ a fost format de la *mălai*¹ „mei”, iar antroponimul *Mălai*², de la *mălai*² „faină de porumb”; *Mărgilat*¹ < subst. *mărgelat*¹ „împodobit cu mărgel”, dar *Mărgelat*² < *mărgelat*² „cu protuberanțe în formă de mărgel la gât”.

Dicționar al numelor de familie românești, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983 al lui Iorgu Iordan, din care extragem, în continuare, exemple, este foarte bogat în astfel de situații (totuși, etimoanele date unor antroponime interpretabile ca formate prin conversiunea *nume comun polisemantic* > *antroponime* nu pot fi reținute pentru categoria de antroponime formate astfel, fiindcă, între exemple, *Mălăuș*¹ are ca etimon *mălăuș*¹ „mălăiaș”, iar alt *Mălăuș*, *Mălăuș*², are alt etimon, *mălăuș* „nalbă”, acesta fiind alt cuvânt decât precedentul, nu numai alt sens al acestuia).

Explicația *condensării etimologice* (denumirea noastră) în aceste cazuri, ca și în multe similare, sau deosebite, constă în neutilizarea noțiunii de „omonimie antroponimică”, fapt evident adeseori (fiecare articol lexicografic are specific grafic, nerepetat, astfel că, ceea ce se consideră a fi, fără a fi, etimologie multiplă, face, în consecință, ca aceasta să fie reprezentată sistematic în *Dicționar*); la exemplul anterior adăugăm, acum, numai unul: „*Mangu*: gr. *Mangos*, *Mangu* sau/și bg. *Mango*; cf. n. top. *Mangul*”, existând deci patru antroponime omonime, nu numai unul singur.

De fapt, în antroponimie există numai etimologie unică, nu și etimologie multiplă (aceasta este însă foarte prezentă în cazul numelor generale, comune, mai ales, în cazul neologismelor, fapt cunoscut).

Dicționar al numelor de familie este, astfel, mult mai bogat în antroponime decât a prezumat și a prezentat autorul lui.

În continuare, selectăm, semialeatoriu, din eșantionul (foarte scurt, și ales dintre trei, succesive, de întindere aproximativ egală), *Murgociu* – *Mușăreț* (1 ½ coloane), exemplele care ilustrează antroponimia omonimică, provenită, prin conversiune endogenă, atât din etimoanele omonime, cât și din etimoane ale unor cuvinte comune polisemantice (acestea pot fi cuvinte simple – un singur morfem lexical – derivate și compuse – cel puțin două morfeme lexicele); mii de astfel de eșantioane pot fi investigate în același scop.

La sensurile precizate de autorul dicționarului adăugăm, când a fost cazul, alte sensuri. Se știe că, în *polisemie*, sensurile sunt relaționate sau/și relaționabile, pe când în *omonimie* sensurile nu sunt relaționate și nu sunt, obiectiv, relaționabile (la această însușire se adaugă etimoanele, specifice fiecărui omonim). Pentru diferențierea omonimiei de polisemie, am recurs la *Micul dicționar academic*, III, I-Pr, 2003. De fiecare dată, în *Dicționar al numelor de familie*, există un singur articol lexicografic.

I. *Murgoci(u)* < *murgoci* „vițel născut în amurg”, sinonim cu *murgar* și cu *murgoi*

Murgoci(u) < *murgoci* „larvă”

Murgoci(u) < *murgoci* „boiștean”

Omonimie antroponimică bazată pe omonimie a apelativelor

De fapt, *Murgoci* și *Murgociu* sunt două antroponime cu radicali „paronimi”, unul terminat în consoană, *Murgoci* [*murgóc*] și altul – în vocală, *Murgociu*

[*murgócu*], acest -u final, fost articol hotărât, aparține atât antroponimului, cât și etimonului.

În total, sunt șase antroponime, nu numai unul (aici și în continuare am combinat informații din cele dicționare; am preluat și parantezele din *Dicționar...*, care încadrează litera u).

II. *Muroiu* < *muroi* „arbust”

Muroiu < *muroi* „pâine mică împletită”

Muroiu < *muroi* „colac de Paști”

Muroiu < *muroi* (variantă a lui *moroi*) „stafie, strigoi”

Polisemia s-a îmbinat cu omonimia.

III. *Mursa* < *mursă* „apă îndulcită cu miere”

Mursa < *mursă* „suc, zeamă de plante, de fructe, de flori etc.”

Mursa < *mursă* „must”

Mursa < *mursă* „rachiu fiert întâia oară”

La formarea de antroponime omonime a contat numai polisemia etimonului.

IV. *Murza* < *murză* „zeamă sărată”

Murza < *murză* „intestin gros”

A contat numai omonimia (etimoanele nu au sensuri relaționabile și au, și ele, etimoane specifice).

V. *Muscalu* < *muscal* „locuitor din orașul Moscova sau din regiunea apropiată”

Muscalu < *muscal* „rus”

Muscalu < *muscal* „birjar (de origine rusă)”

Muscalu < *muscal* „monedă utilizată, altădată, ca tarif al unei curse cu birja”

Muscalu < *muscal* „nai”

Polisemie a etimonului, combinată cu omonimia, pentru ultimul exemplu.

VI. *Muscan* < *muscan* (variantă a lui *muscal*, vezi V, *supra*)

Muscan < *muscan* „specie de pește”

A contat numai omonimia etimoanelor.

VII. *Muscoi* < *muscoi* (augmentativ al lui *muscă*)

Muscoi < *muscoi* (numele mai multor insecte)

A contat numai polisemia.

VIII. *Mustăreață* < *mustăreață* „sevă”

Mustăreață < *mustăreață* „zeamă”

Mustăreață < *mustăreață* „suc”

Mustăreață < *mustăreață*

Și aici, omonimia antroponimică se explică prin polisemia etimonului unic.

IX. *Mustărică* < *mustărică* „vânzător de must”

Mustărică < *mustărică* „must” (etimoanele, nu antroponimele, sunt derivate cu sufixul diminutival -ică de la *mustar*)

X. *Mustereț* < *mustăreț*

Mustereț < *mustăreț*”

Mustereț < *mustăreț*

Mustereț < *mustăreț*

Omonimia antroponimică este explicabilă numai prin polisemia etimonului.

Concluzii

1. Eșantionul investigat este format din 21 de articole lexicografice utile studiului (au fost excluse alte categorii de etimoane), polisemia sau/și omonimia

etimoanelor stând la baza celor zece categorii de omonime antroponimice, deci la (aproape) jumătate dintre ele. În 11 – *Murg, Murguleț, Murnu, Muroșu, Muscă, Muscălița, Mussliu, Mustață, Mustăcioară, Mustăciosu, Musteață* – omonimia antroponimică este exclusă, deși *Muscă* <*muscă* (polisemantic) putea conta: „insectă”, „om iute, mândru și îndărătnic”, „joc de copii”, „tăun”, „albină”, „categorie de greutate la box, lupte” ș.a.; cu acestea, numărul grupărilor antroponimice din eșantionul investigat ar fi egal – fapt remarcabil cu deosebire – cu numărul celeilalte grupări, care nu putea conta, în acest sens.

2. În cinci a contat numai polisemia, în trei – numai omonimia, iar în două – atât polisemia, cât și omonimia etimoanelor.

3. În cele zece grupări apar 33 de antroponime, deci de trei ori mai multe decât în celelalte 11 din eșantion, dovadă a vitalității procesului.

Numai investigații etimologist-istoriste laborioase pot explica – și data – omonimia și/sau polisemia etimoanelor antroponimelor formate de la acestea prin conversiunea nume general > antroponim, fapt posibil, dar și limitat, obiectiv, în cadrul istoriologiei minore (aceasta este bazată pe colectivități umane stabile și reduse ca număr de vorbitori).

Bibliografie

- Ionescu, Cristian, *Dicționar de onomastică*, București, Editura „Elion”, 2001.
Iordan, Iorgu, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
Zugun, Petru, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iași, Editura „Tehnopress”, 2000.
Zugun, Petru; Minuț, Ana-Maria, *Formarea cuvintelor. Teorie și practică*, Iași, Editura „Sedcom Libris”, 2005.

METAFORA ȘTIINȚIFICĂ ÎN CONCEPȚIA LUI ARISTOTEL

Abstract

In this article, I intend to briefly present Aristotle's view on metaphors, in general, and then focus mainly on his (implicit) theory of scientific metaphors. There is no doubt that such (short) presentations have already been made. In this context, the originality of my presentation will reside in the different perspective from which I approach the subject-matter. In other words, my aim is to clarify certain aspects of Aristotle's theory of metaphors, namely those aspects that may seem strange to today's readers who understand metaphor in a dissimilar way. For instance, one can sometimes notice that the ancient Greek philosopher praises the use of metaphors, while other times he does not agree with their use. I will try to demonstrate that Aristotle is not at all contradictory in his suggestions, if we were to consider the essence of each of the three types of discourse (*lógos pragmatikós*, *lógos poietikós* and *lógos apophantikós*) which the great philosopher always considered.

Key-words: Aristotle, metaphor, analogy, types of discourse, scientific metaphor

1. Voi încerca să expun aici, pe scurt, concepția lui Aristotel despre metaforă, concentrându-mă apoi îndeosebi pe contribuția (uneori implicită) a acestuia cu privire la utilizarea metaforei în discursul filosofico-științific. La rigoare, putem înțelege prin sintagma terminologică *discurs științific* și «discursul filosofic», fiindcă și filosofia este un tip de știință („știința universalului”), adică o disciplină care „se supune cerinței «caracterului științific»”¹. Așadar, în cele ce urmează, mă voi referi, pur și simplu, la *logosul apofantic* pe care l-a avut în vedere Aristotel în tratatele sale. Pentru a afla care este, într-adevăr, teoria marelui gânditor antic privitoare la metafora științifică (sau, mai bine zis, la metafora întrebuițată în știință/discursul științific), este nevoie să analizăm atât locurile în care filosoful grec tratează explicit acest tip de metaforă, cât și locurile în care el folosește efectiv termenii *metaforă*, *metaforic*, eventual *analogie* (în legătură cu exprimarea altor filosofi, cel mai adesea), dar, în special, paragrafele în care Aristotel însuși utilizează metafore ca atare (inclusiv ca analogii ori comparații)².

¹ Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, București, Humanitas, 2011, p. 27.

² În mod similar procedează și Alfredo Marcos, chiar dacă este interesat în special de analogiile folosite de Aristotel în lucrările consacrate biologiei (vezi Alfredo Marcos, *The Tension between Aristotle's Theories and Uses of Metaphor*, în „Studies in History and Philosophy of Science”, vol. 28, no 1, 1997, pp. 123-139, reprodus, ca un capitol aparte, în Alfredo Marcos, *Postmodern Aristotle*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2012, pp. 77-90; în continuare, voi face referire doar la cartea acestuia). Pentru examinarea retorico-stilistică a problemei, vezi Sara J. Newman, *Aristotle and Style*, Lewiston – Queenston – Lampeter, Edwin Mellen Press, 2005. Dintre studiile foarte recente

2. Stagiritul vorbește despre metaforă în *Poetica* (unde o și clasifică) și în *Retorica*. În alte opere nu mai tratează din punct de vedere teoretic această chestiune, ca temă în sine, însă întrebuițează în unele locuri termenul de *metaforă* cu privire la diverse cuvinte sau sintagme, combate utilizarea termenilor metaforici în definiții (cum o face în *Topica*, bunăoară) ș.a.m.d. La o primă lectură a paragrafelor respective, este posibil ca unii cititori (având o anumită instrucție primită în școală) să găsească drept curioase câteva amănunte:

(α) Aristotel nu consideră metafora o „comparație prescurtată” (cum va susține ulterior Quintilian), ci, dimpotrivă, definește comparația (în *Retorica*, III, 4, 1406b-1407a) drept o metaforă explicată/dezvoltată.

(β) Clasificând metafora (în *Poetica*, XXI, 1457b), Aristotel dovedește că are în minte, mai degrabă, figura metonimiei, decât ceea ce înțelegem astăzi prin metaforă.

(γ) Aristotel pare a fi contradictoriu: uneori recomandă folosirea metaforelor în discurs, iar alteori se declară împotriva unui astfel de procedeu.

În fața unor astfel de constatări (și eventuale obiecții), trebuie să venim cu o serie de precizări:

2.1. Aristotel include, pe bună dreptate, comparația și analogia (în sens larg) în sfera metaforei, fiindcă toate acestea se nasc grație aceluiași proces cognitiv (vezi *Retorica*, III, 11, 1412b). În *Poetica* sa (XXII, 1459a; cf. și *Retorica*, III, 10, 1410b), filosoful grec apreciază că darul de a produce metafore este unul înăscut, care nu se poate împrumuta, constând în capacitatea de a vedea asemănările dintre lucruri. De altfel, încă de când redactase *Topica*, Stagiritul (fără a se referi direct la metaforă) sublinia importanța calității de a sesiza cele similare³, deoarece această virtute are meritul de a ne ajuta la realizarea inducției și a raționamentelor ipotetice, servindu-ne chiar și la formularea definițiilor (*Topica*, I, 17, 108b).

2.2. În *Poetica*, Aristotel oferă o clasificare a metaforei, identificând patru tipuri ale acesteia: „Metafora e trecerea asupra unui obiect a unui nume care arată alt obiect, trecere fie (i) de la gen la specie, fie (ii) de la specie la gen, fie (iii) de la specie la specie, fie (iv) după un raport de analogie.” (*Poetica*, XXI, 1457b). Metafora prin analogie se constituie după următoarea regulă: cum este A față de B, așa este C față de D. Firește, prima întrebare care îi vine, probabil, cuiva în minte după parcurgerea unei astfel de taxonomii (dimpună cu exemplele lui Aristotel, pe care nu le mai reiau aici) este: de ce nu apare în clasificare și metafora ca trecere de la gen la gen (ca să avem toate combinațiile posibile)? Dacă remarcăm că în cazul

dedicate acestei chestiuni, trebuie menționată cartea lui Cristian Iftode, *Aristotel. Problema analogiei și filosofia donației*, București, Editura Universității din București, 2015, care se axează pe analiza rolului analogiei în elaborarea metafizicii aristotelice. Pentru o expunere sintetică, vezi și Georgios K. Giannakis (ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, Vol. 2, G-O, Leiden – Boston, 2014, Brill, p. 414-418. Mărturisesc că subiectul acesta – metafora la Aristotel – m-a preocupat mai mulți ani la rând, timp în care am citit lucrările filosofului grec și am identificat pasajele cele mai relevante legate de teoretizarea și întrebuițarea metaforei (pasaje pe care le-am urmărit atât în textul original, cât și în diferite variante de traducere în română sau în alte limbi moderne).

³ Recomandarea lui Aristotel sună astfel: „Trebuie să ne exercităm în căutarea asemănărilor, îndeosebi la genurile mai îndepărtate unele de altele, căci atunci asemănările celelalte vor fi găsite mai ușor” (*Topica*, I, 17, 108a).

primelor trei tipuri relația dintre cei doi termeni („vehicul” și „tenor”) este mai curând una de contiguitate (ca la metonimie ori, după alții, ca la sinecdocă), decât de similaritate, atunci răspunsul devine destul de evident. Aristotel dorea să clasifice și să ierarhizeze întreaga realitate. De la el ne-a rămas obligația de a defini «obiectele» prin *gen* proxim și diferență *specifică*. Or, ce ar fi însemnat – după logica Stagiritului – o metaforă de tipul *gen pentru gen*? Nimic mai mult decât o metaforă de tipul *specie pentru specie*, fiindcă cele două genuri n-ar fi reprezentat altceva, la rândul lor (pentru a fi considerate metafore în accepție aristotelică), decât niște specii (bine determinate) incluse într-un gen mai cuprinzător, situat la un alt nivel al realității⁴.

Abia a patra categorie, metafora prin analogie, aduce întrucâtva cu metafora noastră modernă, cu care ne-a obișnuit îndeosebi studiul literaturii artistice. Zic „întrucâtva”, deoarece la Aristotel este vizibil, și în acest caz, efortul de a descoperi legăturile dintre «lucruri»⁵. Atunci când cunoașterea este insuficientă, este un câștig notabil și acela de a stabili raporturi ori afinități între «lucruri» destul de diferite sau îndepărtate unele de altele (cel puțin la prima vedere). Identificarea unei trăsături comune, a unui principiu comun de funcționare ori de structurare (valabile atât pentru perechea A-B, cât și pentru perechea C-D), deși nu oferă, pe moment, justificarea plasării acestor elemente în aceeași vecinătate, poate constitui un prim pas înspre o viitoare apropiere mai întemeiată a unor „genuri” (ca specii ale unui gen mai mare)⁶.

2.3. Cu privire la cele spuse despre metaforă, nu găsesc vreun loc în care Aristotel să contrazică ori să retracteze propriile afirmații făcute în altă parte. Totuși, în *Poetica* și în *Retorica* el laudă crearea și utilizarea metaforelor potrivite, în timp ce în *Topica* și în *Analitica secundă*, din contră, recomandă evitarea metaforelor. De ce așa?

2.3.1. Într-o altă ordine de idei, Coșeriu a arătat că atunci când Aristotel discută aspecte esențiale referitoare la limbaj (sau orice altă problemă însemnată), el

⁴ Ele ar deveni, deci, *s i n o n i m e* (în sensul aristotelic al termenului), fiindcă ar manifesta „solidaritate de esență” (spre deosebire de *o m o n i m e*, care, după Constantin Noica, ar prezenta doar „solidaritate de aparență”); vezi Cristinel Munteanu, *Omonimele și sinonimele în concepția lui Aristotel (cu o reconsiderare a unei interpretări aparținându-i lui Constantin Noica)*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXIV, nr. 1, 2014, pp. 49-57.

⁵ Prin «lucruri» desemnăm aici o categorie foarte largă cuprinzând aproape orice, de la ființe, obiecte și fenomene ale naturii exprimate în formă substantivală, până la acțiuni sau activități exprimate în formă verbală. Altminteri, filosofii ori logicienii fac, și în acest caz, diverse distincții. Bunăoară, pentru John Dewey există o diferență între «lucru» și «obiect» (între *thing* și *object*): *o b i e c t u l* este lucrul *cunoscut*.

⁶ Să se compare, de pildă, și cele două exemple „literare” date de Aristotel cu privire la «bătrânețe». Astfel, în *Poetica* (XXI, 1457b), pentru a ilustra categoria analogiei, Stagiritul îl citează pe Empedocle, care numește bătrânețea „seara vieții”. În schimb, în *Retorica* (III, 10, 1410b), el menționează un vers din Homer, în care bătrânețea este numită „un pai”, pe considerentul că ambele sunt ofilite. După Aristotel, cea din urmă metaforă ar procura instruire și cunoaștere prin intermediul genului. Desigur, metaforele create sau întrebuințate de poeți și de oratori sunt tratate de filosof cu o anumită îngăduință (deci, lăsând deoparte intransigența care îl caracterizează în alte domenii), fiindcă se ține seama de tipul de discurs în care apar ele. Să ne reamintim că, în mod asemănător, dat fiind scopul retoricii, Aristotel nu a respins (ci chiar a recomandat) un tip de silogism deficitar (specific acesteia) numit *entimemă*.

o face întotdeauna la locul cuvenit⁷. Altfel spus, (con)textul nu este indiferent. De exemplu, numai în *Politica* vom afla omul – *zoon politikón* – definit în relație cu limbajul, întrucât limbajul este fundamentul și condiția „sociabilității”. La fel, după ce stabilește că limbajul este, înainte de toate, *lógos semantikós* (adică expresie pur și simplu semnificativă, nimic mai mult), marele filosof discută despre tipurile principale de discurs, ca determinări ulterioare ale logosului semantic (adică ale limbii), exact acolo unde era necesar să o facă: despre (i) *lógos-ul apophantikós* (ca manifestare a uzului științific; în care interesează distincțiile dintre adevăr și falsitate, existență și non-existență) în *Despre interpretare*; despre (ii) *lógos-ul poietikós* (ca manifestare a uzului poetic; în care se urmărește construirea de lumi posibile, autoreferențiale) în *Poetica*; despre (iii) *lógos-ul pragmatikós* (ca manifestare a uzului practic; în care apare limbajul ca acțiune) în *Retorica*⁸.

2.3.2. Presupun că la fel trebuie judecate lucrurile și în cazul afirmațiilor despre metaforă. În *Poetica* și în *Retorica*, Aristotel apreciază metaforele, pe bună dreptate, întrucât ele fie au o funcție ornamentală (în logusul poetic)⁹, fie au o valoare cognitivă sau un rol instructiv (în logusul pragmatic). În schimb, în *Topica* (unde se are în vedere logusul apofantic), Aristotel combate întrebuintarea termenilor metaforici în definiții. În acel context, este vorba despre disputele purtate în maniera dialecticii în jurul unei chestiuni sau a alteia. În astfel de situații, dacă recurgem la metafore, riscăm să fim hărțuiți de adversar, care va lua (intenționat) termenii cu pricina în sensul lor propriu.

2.3.3. Altminteri, se observă că Stagiritul prețuiește foarte mult metafora ca proces cognitiv, care ajută cunoașterea științifică să progreseze¹⁰. Evitând să folosească termeni metaforici în definiții și criticând, pe alocuri, felul defectuos în care utilizează alți gânditori asemenea metafore, genialul filosof grec apelează și el câteodată, cu pricepere, la un atare procedeu în unele dintre scrierile sale încadrabile în logusul apofantic.

2.4. Aceasta este o scurtă prezentare a concepției aristotelice privitoare la metaforă pe care, în general, autorul ei a respectat-o și în practică. Nu mi-au stat în atenție eventualele „excepții de la regulă” (ce ar putea fi identificate printre exemplele date de Stagirit), adică ilustrările nepotrivite („nepotrivite” acum, pesemne, când știința a avansat). Am fost preocupat doar de „program”. Deși înaintașii lui Aristotel nu vor fi avut o teorie a metaforei la fel de coerent formulată¹¹, este de presupus că filosoful din Stagira a rafinat o anumită viziune grecească pre-existentă (pe care o întâlnim întrucâtva, ca deziderat, și la Platon): una care pune accentul pe necesitatea ca analogiile să se construiască pe baza unor

⁷ Vezi Eugenio Coseriu, „Lenguaje y política”, în Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, Prólogo de Johannes Kabatek, Pamplona, EUNSA, 2006, p. 36.

⁸ Cf. și Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului...*, p. 125.

⁹ Cercetate cu atenție, și metaforele poetice (alese de Aristotel spre exemplificare în măsura în care se potrivesc teoriei sale) relevă aceeași necesitate a „înrudirii”, într-un fel sau altul, a «obiectelor» puse în relație.

¹⁰ De altfel, și în *Retorica* (III, 10, 1410b) susține Aristotel această idee.

¹¹ Vezi, pentru precursorii lui Aristotel în această privință (Homer, Isocrate, Platon), îndeosebi partea de început a articolului scris de John T. Kirby, *Aristotle on Metaphor*, în „The American Journal of Philology”, vol. 118, No. 4, 1997, pp. 521-531; cf. și Cr. Iftode, *op. cit.*, pp. 25-57 (pentru originile ideii de «analogie»).

legături reale co-împărtășite de «lucrurile» comparate, ca și cum acestea s-ar fi constituit dintr-o fibră comună.

3. După această prezentare de ansamblu a concepției lui Aristotel despre metaforă în general, este momentul să ne aplecăm cu mai multă atenție asupra metaforei din logოსul apofantic. Prin urmare, voi dezvolta punctul 2.3.3. de mai sus, căutând să expun cu o mai mare precizie ideile Stagiritului, selectând, în acest scop, și o serie de exemple relevante dintre cele produse chiar de el.

3.1. Mai întâi de toate, trebuie să facem o distincție între (1) *metafora discursivă* (care apare în text ca analogie sau comparație dezvoltată, adică necesitând mai multe cuvinte) și (2) *metafora terminologică* (ce constă dintr-un cuvânt/termen metaforic sau, eventual, dintr-o expresie/sintagmă figurată unitară din punct de vedere conceptual). Cel mai adesea, Aristotel critică ori respinge termenii metaforici. În schimb, filosoful însuși apelează frecvent la metafore discursive. Iată câteva exemple, dintre care unele vor fi având (α) o funcție explicativ-didactică, iar altele, (β) o funcție instructiv-argumentativă (sau prezentând ambele funcții, fără a putea decide întotdeauna care dintre ele primează¹²):

(i) „În sfârșit, trebuie să luăm seama dacă definiția, luată în sine, nu arată clar ceea ce este definit, ci dacă, întocmai ca la tablourile vechilor pictori, este imposibil de a cunoaște obiectul reprezentat, atunci când nu stă scris dedesubt despre ce este vorba” (*Topica*, VI, 2, 140a).

(ii) „Ei [= înaintașii lui Aristotel în domeniul logicii; n.m., Cr.M.] procedau ca acel care, pretinzând că este capabil de a învăța arta de a nu suferi la picioare din cauza încălțămintei, nu preda arta de a face încălțămintă, sau, cel puțin, arta care dă îndrumări asupra mijloacelor pentru atingerea acestui scop, ci pune la dispoziție o bogată colecție de tot felul de încălțămintă” (*Respingerile sofistice*, 34, 184a).

(iii) „Sufletul pare a fi întins de-a lungul întregului trup și lipit de el prin toate membrele sensibile ale trupului – așa cum, de pildă, se povestește că făceau etruscii: aceștia îi pedepseau deseori pe prizonieri legându-i pe cei morți cu fața la cei vii și fixând fiecare membru al unuia de membrul celuilalt” (*Protrepticul*, B107).

(iv) „Așa cum, în cazul meșteșugurilor, uneltele ce ne vin de la natură sunt cele mai bune, tot astfel și aici, în cazul cârmuirii cetăților, cea mai bună lege este cea care a fost gândită potrivit naturii” (*Protrepticul*, B47).

(v) „Trebuie reținut, în general, despre orice simț, că el este o facultate receptivă a speciilor sensibile, lăsând deoparte materia, tot așa cum ceara receptează urma inelului fără fier și fără aur” (*Despre suflet*, II, 12, 424a).

¹² Există, desigur, o deosebire între (1) analogiile sau comparațiile folosite doar pentru a facilita (în procesul de predare) înțelegerea unei chestiuni de către discipolii (cititorii) lui Aristotel și (2) analogiile sau comparațiile la care Stagiritul recurge fie pentru a-și lămuri sieși anumite probleme, fie pentru a construi demonstrații mai convingătoare. Din păcate, mai toate scrierile aristotelice care ni s-au păstrat sunt, mai degrabă, niște „cursuri de uz intern” destinate elevilor din Lykeion; din acest motiv, intențiile autorului sunt mai greu de diferențiat.

(vi) „...există un intelect care devine toate lucrurile și altul care le produce pe toate, așa ca o stare, de pildă lumina. Căci, într-un anume fel, și lumina prefăce în culori în act culorile existente în potență” (*Despre suflet*, III, 5, 430a).

După cum se poate observa, primele trei citate de mai sus conțin metafore discursive ce au o valoare pur didactică/explicativă, în timp ce ultimele trei prezintă analogii revelatorii ce „au făcut carieră” atât în filosofia lui Aristotel, cât și în filosofia de după el. De altfel, Alfredo Marcos a arătat că tratatele lui Aristotel despre lumea animalelor conțin numeroase comparații (luate din viața și activitățile de zi cu zi); mai mult decât atât, cu privire la lucrarea de psihologie a Stagiritului, specialistul spaniol susține că „fără metaforă, *De anima* nu ar exista deloc”¹³.

3.2. Referindu-ne acum la terminologia metaforică, se cuvine să remarcăm că Aristotel se oprește uneori și asupra unor denumiri metaforice întâlnite în exprimarea curentă a oamenilor obișnuți, fără a le repudia întru totul. De pildă, el notează că termeni precum *grav* și *ascuțit*, atunci când desemnează calități ale sunetelor, „sunt preluați *metaforic* [*katà metaphoràn*] de la obiectele pipăite” (*Despre suflet*, II, 8, 420a). Avem de-a face, așadar, cu „o *analogie* cu obiectul ascuțit și cu cel tocit, în cazul pipăitului” (*ibid.*, 420b), adică, în definitiv, cu o analogie între auz și pipăit, care, totuși (după cum arată marele gânditor mai departe), nu este adecvată pe de-a-ntregul, de vreme ce între realitățile comparate există anumite deosebiri. Într-un alt loc însă (în *Parva naturalia*, III, 455b), având în vedere peșemne o metaforă de tipul „specie pentru gen”, Aristotel afirmă că „este adevărată metafora” prin care denumim drept *somn* «repausul» (care este propriu tuturor ființelor).

În rest, el are grijă să semnaleze asemenea utilizări, pentru a preîntâmpina diverse confuzii. Bunăoară, tratând despre deosebirea dintre «întâmplare» și «noroc» (în *Fizica*, II, 6, 197b), Stagiritul apreciază că prima nu poate fi denumită *noroc* decât printr-o metaforă (de tipul „specie pentru gen”), deoarece întâmplarea este ceva general, caracterizând atât animalele, cât și lucrurile neînsuflețite, în timp ce norocul este specific doar oamenilor adulți, implicând posibilitatea unei alegeri. La fel, discutând despre «cumpătare» și «necumpătare» (trăsături umane și naturale), Aristotel declară următoarele:

„De aceea, când este vorba de animale, nu spunem că sunt nici *cumpătate*, nici *necumpătate*, decât în *sens metaforic* [...], căci animalele nu sunt dotate nici cu capacitatea de a face o alegere deliberată, nici cu facultatea de a raționa...” (*Etica nicomahică*, VII, 1149b).

În același mod pune problema filosoful și în privința «stăpânirii de sine» și a «nestăpânirii de sine», considerând că acestea „se manifestă exclusiv în domeniul în care se manifestă și cumpătarea și necumpătarea și că, în celelalte domenii, există o altă specie de nestăpânire, numită astfel doar *metaforic* și nu în sens absolut” (*ibid.*, 1149a).

3.3. În consecință, trebuie spus că Aristotel manifestă îngăduință față de asemenea exprimări metaforice, atunci când vin din partea simplilor vorbitori, mai ales că ele trădează o gândire antropomorfică (de care nu a reușit să scape complet

¹³ A. Marcos, *op. cit.*, pp. 79-80. Fac aici precizarea că traducerea din engleză în română a tuturor citatelor reproduse în acest articol îmi aparține.

nici omul modern¹⁴). El nu mai este însă la fel de îngăduitor cu exprimarea celor care sunt (sau pretind a fi) filosofi, în special atunci când se are în vedere formularea definițiilor, motivul fiind unul evident: „Orice metaforă este obscură. Cine întrebuințează metafora poate fi șicanat sofistic, ca și cum ar fi vorbit în sens propriu” (*Topica*, VI, 2, 139b). De altminteri – susține Aristotel în aceeași lucrare –, procedând științific (și nu sofistic), definițiile ce conțin termeni metaforici nu pot fi atacate, tocmai fiindcă „nu știm dacă confuzia rezultă din sensul metaforic”; prin urmare, „este imposibil a le respinge” (*ibid.*, VIII, 3, 158b)¹⁵. La fel, și în *Analitica secundă* (II, 13, 97b), Aristotel se arată a fi împotriva întrebuințării termenilor figurați în discuțiile dialectice și în definiții.

3.3.1. Mai mult decât atât, ilustrul filosof grec este deosebit de grijuliu cu alegerea termenilor din propriile definiții, avertizându-și cititorii (acolo unde situația o cere) că el nu utilizează un anumit cuvânt într-o accepție figurată. Este, de pildă, cazul termenului *phantasia* („imaginație”)¹⁶ definit de Aristotel astfel:

„Dacă imaginația [*phantasia*] este <facultatea> prin care spunem că ni se produce o anumită imagine, fără să ne exprimăm în vreun fel metaforic [*mè ei ti katà metaphoràn légomen*], atunci ea este o potență sau o dispoziție potrivit căreia noi discernem și găsim adevărul sau ne înșelăm” (*Despre suflet*, III, 3, 428a).

3.3.2. Aristotel este încredințat că un veritabil gânditor, preocupat de aflarea și propagarea adevărului, trebuie să se abțină de la folosirea unor expresii neclare ori (prea) figurate. Așa se face că Stagiritul critică, ori de câte ori are ocazia, definițiile nefericite date de Platon. De exemplu, în *Topica*, el notează că Platon vede legea ca fiind „măsura sau imaginea lucrurilor drepte de la natură”. Or, așa ceva reprezintă o definiție ce conține cuvinte dăunătoare prin obscuritatea lor: „Toate aceste expresii sunt mai rele decât metafora. Cel puțin metafora face mai cunoscut, în oarecare privință, lucrul explicat, cu ajutorul asemănării descoperite...” (*Topica*, VI, 2, 140a). În plus, „dacă admitem că legea este o măsură sau o imagine, spunem un neadevăr. Căci imaginea este ceva a cărei origine stă în imitație, ceea ce nu se potrivește la lege”. Ar rezulta, așadar, că „am întrebuințat o expresie mai rea decât orice metaforă” (*ibid.*).

Convins că ceea ce susține Platon prin „teoria ideilor” este greșit, Aristotel zice undeva următoarele: „A declara Formele [=Ideile] drept modele <paradeigmata> și a afirma că celelalte lucruri participă la ele înseamnă a rosti vorbe goale și a apela la metafore poetice [*metaphoràs légein poietikás*].” (*Metafizica*, I, 9, 991a; citat repetat cvasi-identic și la XII, 5, 1079b). Asemenea „metafore poetice” ar fi, desigur, potrivite în *lógos*-ul *poietikós*, dar nu și în cel *apophantikós*, de aceea, formulată în *Metafizica* sa, acuzația lui Aristotel la adresa

¹⁴ Pentru tendința noastră spre antropomorfizare, vezi *infra*, 4.1. Și lui Aristotel i s-a reproșat (uneori exagerat) o anumită viziune antropomorfică asupra lumii.

¹⁵ Într-o altă lucrare, și anume în *Respingerile sofistice* (18, 176b), Stagiritul recomandă, ca subterfugiu, utilizarea metaforei tocmai pentru a pune în încurcătură un adversar sofist, ca acesta să nu mai poată respinge poziția adoptată. Altfel spus, este vorba de învingerea interlocutorului uzând chiar de armele acestuia. Într-un atare context, recomandarea lui Aristotel este, așadar, justificată.

¹⁶ În opinia exegeților, termenul *phantasia* se întrebuința în greaca veche într-o accepție metaforică („gen pentru specie”) când făcea referire la orice facultate de cunoaștere.

lui Platon trebuie înțeleasă ca fiind una extrem de dură. Chiar și în *Retorica* (III, 3, 1406b), fostul elev al lui Platon citează (din alți autori) exemple de metafore „făcute prea poetic” sau „neclare”, tocmai fiindcă „provin de departe”.

Nu cred că astfel de critici, îndreptate fie asupra fostului său magistru, fie asupra școlii acestuia, îi făceau o plăcere deosebită lui Aristotel. Scopul suprem al investigației filosofico-științifice este adevărul; și adevărul trebuie afirmat indiferent de consecințele suferite ulterior în planul relațiilor interpersonale. De aceea, examinând (în tratatul său de etică) caracterul universal al binelui, Stagiritul își expune foarte clar principiul pe care îl urmează pretutindeni:

„[O] asemenea cercetare va fi îngreuiată de faptul că cei care au introdus doctrina ideilor ne sunt prieteni. Credem însă că, pentru a salva adevărul, este mai bine și chiar necesar să renunți la sentimentele personale, cu atât mai mult dacă ești filosof. Căci, deși le iubim pe amândouă, este pentru noi o datorie sacră să punem adevărul mai presus de prietenie.” (*Etica nicomahică*, I, 6, 1096a).

După cum se știe, acest fragment a fost sintetizat apoi admirabil într-o expresie latinească: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*.

Andrei Cornea, într-o notă ce însoțește traducerea pe care a dat-o unui alt tratat aristotelic, *Despre generare și nimicire*, semnalează următorul paragraf anti-platonician (pe care îl pune în relație cu fragmentul reprodus mai sus, cel din *Metafizica*): „Factorul activ este *rațiune de a fi* în sensul de principiu al mișcării. Însă *lucrul în vederea căruia* are loc mișcarea nu este un factor activ. De aceea sănătatea nu este un factor activ, decât prin *metaforă*.” (*Despre generare și nimicire*, I, 7, 324b). Aici factorul activ (cauza eficientă) este medicul (care acționează asupra corpului). Sănătatea, în calitatea ei de „condiție stabilă” (*héxis*), reprezintă atât finalitatea/scopul, cât și forma (cauza formală). Deci, în acest caz, am avea de-a face cu o metaforă-metonymie de tipul „efect pentru cauză” (cauză finală pentru cauză eficientă)¹⁷. Se vedește, și din acest exemplu, preocuparea specială a lui Aristotel pentru un discurs apofantic lipsit de echivoc.

4. După cum, în geometrie, suntem nevoiți uneori să apelăm la o „construcție ajutătoare” pentru a rezolva o problemă dificilă, la fel și aici, în acest punct al discuției, cred că este necesar să facem o paranteză introducând un „studiu de caz” modern, menit să ne ajute la o mai bună înțelegere a concepției aristotelice în ansamblul ei.

4.1. Este vorba, pentru început, despre o critică pe care R.G. Collingwood i-o face lui A.N. Whitehead cu privire la utilizarea unui termen (metaforic) neadecvat. Precizez, în treacăt, că raportul dintre cei doi filosofi este, întrucâtva, similar celui dintre Aristotel și Platon, de vreme ce Collingwood a nutrit o mare admirație față de filosofia lui Whitehead. Dar admirația (declarată) nu l-a împiedicat pe mai tânărul gânditor britanic să noteze – într-un tratat de filosofie politică, *The New Leviathan* (din 1943) – că Whitehead „a aplicat termenul de «societate» electronilor care formează un atom”¹⁸, considerând că avem de-a face cu o opțiune terminologică

¹⁷ Nu știu dacă (și în ce măsură) s-ar putea vorbi aici de o metaforă „specie pentru specie” (adică un tip de cauză pentru un alt tip de cauză).

¹⁸ R.G. Collingwood, *The New Leviathan. Or Man, Society, Civilization and Barbarism* [1943], New York, Thomas Y. Crowell Company, 1971, p. 134.

nefericită. Într-adevăr, în al său *magnum opus*, un eseu de cosmologie extrem de dificil, *Process and Reality* (din 1929), Whitehead folosește termenul engl. *society* pentru a desemna diverse forme de asociere din lumea fizicii și a biologiei (societăți de electroni, de protoni, de molecule ș.a.m.d.)¹⁹.

4.1.1. Pentru Collingwood, o societate veritabilă („o societate propriu-zisă”) este dată de activitatea în comun a membrilor ei văzuți ca agenți liberi. Altfel spus, trăsătura definitorie a unei societăți este „o voință comună”²⁰. Ar părea că și Collingwood (la fel ca Aristotel) dezaprobă utilizarea metaforei terminologice în discursul filosofic²¹. Și totuși, în aceeași carte, la distanță de numai câteva zeci de pagini, savantul de la Oxford împrumută „un cuvânt din teoria magnetismului și a electricității” pentru a caracteriza un aspect social. Referindu-se la felul în care un conducător (un „*leader*”) reușește să le insufle subordonaților (celorlalți membri ai societății) energia de a-l urma pentru atingerea unui anumit țel, Collingwood apelează la termenul *inducție* (engl. *induction*), punând în paralel definiția originară a conceptului și accepția socială pe care i-o dă el acum: (1) „Inducția are loc acolo unde un corp neîncărcat cu electricitate sau magnetism se comportă de parcă ar fi încărcat grație apropierei de un corp încărcat.”²²; (2) „«Inducția» de care vorbesc eu se petrece acolo unde o ființă umană incapabilă de voință (sau capabilă doar într-un grad foarte scăzut) se comportă de parcă ar fi capabilă (sau capabilă într-un grad mai ridicat) grație vecinătății cu o ființă capabilă de așa ceva.”²³. În consecință, atunci când o voință slabă este inspirată de una mai puternică, avem de-a face cu o „inducție”²⁴.

4.1.2. Este, așadar, evident de ce nu agreează Collingwood modul în care întrebuințează Whitehead termenul „societate”: nu se cuvine să desemnezi o realitate de rang inferior printr-un termen ce denumește deja (în sens propriu) ceva superior (chiar și atunci când se recunoaște că avem de-a face cu o exprimare metaforică). În consecință, procedeul invers (de la superior la inferior) îi apare lui R.G. Collingwood ca fiind perfect acceptabil. De ce?

4.1.3. Presupun că răspunsul se găsește într-un principiu (general valabil, după Collingwood) pe care filosoful englez îl numește „legea supraviețuirilor primitive” (*the law of primitive survivals*), care sună astfel: „Când A este modificat

¹⁹ Vezi Alfred North Whitehead, *Process and Reality. An Essay in Cosmology* [1929], Corrected Edition, Edited by David Ray Griffin and Donald W. Sherburne, New York, The Free Press, 1978, p. 98.

²⁰ R.G. Collingwood, *op. cit.*, p. 136.

²¹ Altminteri, după cum o declară Collingwood explicit, scriitorul filosof nu trebuie să respingă în totalitate folosirea metaforelor și a imaginilor, atâta vreme cât acestea dezvăluie adecvat gândirea. Scriind proză, filosoful trebuie să se comporte mai degrabă ca un „șlefuitor de lentile” (aluzie la îndeletnicirea lui Spinoza, probabil), decât ca un „bijutier”. Sarcina sa este aceea de „a produce nu un giuvaer privit pentru propria-i frumusețe, ci un cristal în ale cărui adâncimi gândirea să poată fi văzută fără vreo distorsiune sau confuzie” (R.G. Collingwood, *An Essay on Philosophical Method*, London, Oxford University Press, 1933, p. 214; pentru comparație, vezi recenta versiune românească: R.G. Collingwood, *Eseu despre metoda filozofică*, Traducere din engleză de D.G. Stoianovici, București, Humanitas, 2015, p. 193). Mai adaug și amănuntul că R.G. Collingwood însuși întrebuințează frecvent, în cărțile sale, sugestive metafore discursive.

²² R.G. Collingwood, *The New Leviathan...*, p. 187.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 188.

în B, în fiecare exemplar de tipul B supraviețuiește, alături de funcția B care reprezintă forma modificată a lui A, un element din A în starea sa nemodificată sau primitivă.”²⁵ Așa se face, bunăoară, că „maimuțele au evoluat în oameni, dar încă există maimuțe”²⁶. Se pare că la fel se întâmplă și cu gândirea teoretică: în baza legii supraviețuirilor primitive, aceasta moștenește de la părintele ei, gândirea practică, *tendința către antropomorfism*, o „tendință înăscută care poate fi învinsă (adică făcută inofensivă), dar nu și distrusă”²⁷.

Prin legea mai sus menționată se explică (fie și indirect) producerea ori prezența unor metafore (terminologice îndeosebi) în discursul unor oameni de știință sau filosofi (cum este și cazul lui Whitehead). Cu alte cuvinte, „greșeala” acestora este, oarecum, scuzabilă. De vină ar fi niște elemente ale gândirii practice care mai produc efecte, din când în când, în cadrul gândirii teoretice. Însă tot legea respectivă ar îndreptăți și folosirea termenului metaforic *inducție* de către Collingwood, întrucât un atare concept invocă un fenomen al lumii fizice care supraviețuiește pesemne (într-o formă rafinată) și la nivelul superior al ființelor omenești, ca aspect al vieții sociale. După John Dewey, am avea de-a face aici cu „principiul continuității”, care leagă „matricea biologică” de „matricea culturală”.

4.1.4. Deci, lucrurile și ființele sunt ordonate într-un anume fel, iar Aristotel, asemeni lui Collingwood mai târziu, judecă oportunitatea sau utilitatea anumitor metafore terminologice din această perspectivă (cu deosebirea că – pentru grecii antici în genere – lumea naturală era guvernată de *Logos*, de Rațiune). Nu am făcut întâmplător această paralelă între Aristotel și Collingwood. Legea supraviețuirilor primitive fusese intuită deja de Aristotel, care, în *De anima*, discutând despre cele trei tipuri de suflet (vegetativ, animal și uman), preciza că „mereu termenul anterior este conținut în posibilitate de cel posterior” (*Despre suflet*, II, 3, 414b). El prezenta acolo tipologia sufletelor în mod cumulativ și ierarhic, dinspre sufletul inferior înspre cel superior²⁸.

4.2. Legea supraviețuirilor primitive reprezintă doar un aspect al teoriei pe care Collingwood a dezvoltat-o în capodopera sa, *An Essay on Philosophical Method* (din 1933), teorie care i-a fost sugerată chiar de felul în care Aristotel dispune ierarhic anumite noțiuni (mai ales în *Despre suflet*, II, 3, dar și în *Politica*, I, 13, 1259b). Collingwood susține că, spre deosebire de conceptele din *științele exacte* (adică formale sau matematice) și din *științele empirice* (adică naturale), conceptele filosofice au o organizare aparte. În cazul lor, asistăm la o „suprapunere de clase” și la o „ierarhie de forme” (*scale of forms*). Nu este aici locul să prezint în detaliu „metoda filosofică” a lui Collingwood. Mă voi mulțumi să enumăr doar cele trei caracteristici ale unei ierarhii de forme: (1) în cadrul acesteia

²⁵ *Ibidem*, p. 65.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Se știe care este reacția de moment a multora dintre cei care se lovesc, accidental, cu un ciocan peste degete: învinovățesc unealta respectivă pentru neglijența lor. Pentru obiceiul de a judeca lucrurile din jur prin analogie cu noi înșine, vezi R.G. Collingwood, *op. cit.*, p. 102.

²⁸ În *Protrepticul*, această taxonomie este redată prin „scădere”, și nu prin „adunare”, luându-se ca punct de reper omul: „Dacă omul ar fi lipsit de simțuri și de rațiune, atunci el s-ar preschimba în ceva asemănător unei plante; dacă ar fi lipsit doar de rațiune, atunci el ar deveni ca o sălbăticiune; în sfârșit, dacă omul s-ar elibera de acea parte din sine ce scapă rațiunii, atunci el ar rămâne doar cu rațiunea și s-ar asemui zeului.” (Aristotel, *Protrepticul*, B28).

diferențele de grad se combină cu diferențele de tip (sau de gen), iar (2) criteriul distincției se combină cu criteriul opoziției²⁹, laolaltă cu faptul că (3) fiecare termen cumulează în sine toată ierarhia de până la acel punct³⁰.

4.2.1. Concepte dezbătute îndelung în filosofia veche și modernă, cum sunt «binele», «cunoașterea», «realitatea/realul» etc. pun în evidență chiar o astfel de organizare, ca ierarhie de forme. De pildă, noțiunea de «cunoaștere» se prezintă, la majoritatea filosofilor care au tratat-o, ca o problemă de gradație: de la *eikasía* până la *nous* (la Platon), de la *cognitio obscura* până la *cognitio clara distincta adaequata* (la Leibniz) ș.a.m.d.; așadar, de la cunoașterea cea mai vagă până la cunoașterea cea mai precisă.

4.2.2. Or, revenind la Aristotel, înclin să cred că tocmai o astfel de ierarhie de forme ale cunoașterii relevă și clasificarea pe care Stagiritul a operat-o în cadrul metaforei. Cele patru tipuri de metafore sunt pașii premergători pe care spiritul îi parcurge până să ajungă la cunoașterea cea mai precisă, dată de definiție³¹. Astfel, metafora prin analogie evidențiază cea mai vagă formă de cunoaștere (ca prim grad), în timp ce metafora în care genul ține locul speciei reprezintă cea mai precisă formă de cunoaștere (dintre cele posibile prin intermediul metaforei). Devine, totodată, clar de ce metaforele realizate prin analogie sunt cele mai apreciate în discursul poetic: fiindcă expresivitatea (tot o chestiune de gradație) este aici invers proporțională cu cunoașterea, bazându-se pe asocieri neașteptate; se mizează, deci, pe surprinderea receptorului³².

4.2.3. Examinând această primă clasificare a metaforei, filosoful american W.M. Urban inversează parțial ordinea dată de Aristotel, începând cu (i) numele unei specii transferat asupra genului și continuând cu (ii) numele unui gen transferat asupra speciei³³. Probabil că o asemenea ordonare i s-a părut lui Urban mai

²⁹ Prin *opoziție*, Collingwood nu înțelege «contrariul», ci «contradictoriul».

³⁰ Vezi R.G. Collingwood, *An Essay on Philosophical Method...*, cap. III, și IDEM, *Metodă și metafizică* [traducere de Cristinel Munteanu, după R.G. Collingwood, *Method and Metaphysics* (1935)], în „Revista de filosofie” (București), LXII, nr. 5, 2015, pp. 697-712. Deși o teoretizează abia în 1933, Collingwood pune la lucru „scara formelor” încă din 1924, în tratatul *Speculum Mentis*.

³¹ Cf. și Sean Driscoll, *Aristotle's A Priori Metaphor*, în „Aporia”, vol. 22, no. 1, 2012, p. 30. Pentru relația dintre lexicul comun (ce ia naștere adesea prin metaforă) și lexicul specializat (format din termeni delimitați riguros, prin raportare la realitate), cf. A. Marcos, *op. cit.*, p. 89, de unde pare să reiasă că Aristotel ar fi un precursor și în această privință.

³² O analiză atentă a cărții lui Collingwood ne arată că ideea de „ierarhie a formelor” ar fi valabilă (în mare măsură) și în cazul *științelor culturii* (pe care gânditorul britanic nu le distinge ca atare de corpul filosofiei, cum face cu cele exacte și cu cele empirice; mai ales că își sprijină „metoda filosofică” pe exemple luate din artă și din limba engleză uzuală), adică și pentru conceptele vehiculate de acestea. Este, cred, și cazul noțiunii de «expresivitate» (prezentă în studiile de stilistică lingvistică sau literară). Prin urmare, dacă se ține seama de gradele expresivității, atunci un concept lingvistic precum «frazelogismul», de pildă, nu se clasifică doar în «expresii» și «locuțiuni». Acestea sunt doar punctele extreme ale unei „ierarhii frazeologice” (ca expresivitate maximă și ca expresivitate minimă), între acestea existând, de fapt, cel puțin două clase intermediare (pe care, pe moment, până voi scrie un studiu special despre această problemă, le putem numi provizoriu „expresii locuționale” și „locuțiuni expresive”).

³³ Wilbur Marshall Urban, *Language and Reality. The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*, London, George Allen & Unwin Ltd / New York, The MacMillan

firească/mai logică, de aceea a considerat necesar să-i aplice o „ușoară” corecție lui Aristotel. Părerea mea este, însă, că Aristotel nu greșește deloc aici și că el prezintă aceste tipuri într-o ordine descrescătoare, de la superior la inferior pe scala cunoașterii (sau, dimpotrivă, de la inferior la superior pe scala expresivității, de vreme ce discuția se poartă în *Poetica*). Când desemnăm o specie prin denumirea genului (proxim), se cheamă că am făcut cel puțin o încadrare corectă a obiectului numit astfel, adică am efectuat o operațiune prealabilă necesară formulării unei definiții adecvate. Procedând invers, și anume desemnând genul printr-o specie, gândirea noastră progresa mult mai puțin în precizie sau claritate. Prin urmare, sunt mai frecvente situațiile în care vorbitorii desemnează, în comunicarea concretă, «păstrăvul», de pildă, prin termenul generic *pește* (față de posibilitatea inversă: de a denumi «peștele» prin *păstrăv*, *crap* etc.). Încă și mai confuzi devenim în exprimare și în cunoaștere atunci când numim o specie prin numele altei specii³⁴.

5. Pe vremea lui Aristotel, știința se afla într-o stare incipientă, făcând eforturi să se desprindă de filosofie. Între timp, știința s-a diversificat și a progresat într-o așa de mare măsură, încât studiarea metaforei științifice trebuie să țină seama astăzi și de alte aspecte, pe lângă cele aduse în discuție (explicit sau implicit) de către Aristotel³⁵. Este nevoie, desigur, să mergem dincolo de Aristotel. Întrebarea care se pune este dacă nu cumva am putea merge chiar *cu Aristotel dincolo de Aristotel* pe o atare linie. Răspunsul este, după părerea mea, unul afirmativ. Îmi propun să demonstrez acest lucru într-un alt articol.

Company, 1939, p. 175. Că nu este o scăpare, o dovedește și ampla notă de subsol de pe aceeași pagină, în care exemplele sunt distribuite în aceeași ordine.

³⁴ Pe de altă parte, trebuie spus că W. M. Urban este interesat să dovedească mobilitatea limbii/limbajului în general, de aceea ilustrările pe care le oferă într-o consistentă notă de subsol țin preponderent de diacronia sau de istoria limbii engleze (în timp ce exemplele date de Aristotel în *Poetica* sunt, de regulă, metafore ocazionale, ce aparțin autorilor de opere literare). Fără îndoială, se pot găsi și în limba română exemple similare celor furnizate de Urban: rom. *varză* (< lat. *vir(i)dia*) a ajuns să însemne, plecând de la semnificația originală ‘verdeață’ (gen), o anumită legumă cruciferă (specie); rom. *pasăre* (< lat. *passer*) însemna inițial ‘vrabie’ (specie), dar a ajuns să semnifice (cu excepția unei zone din nordul țării, unde semnificația originală s-a conservat) ‘pasăre în general’ (gen); ș.a.m.d. Care sunt, de la caz la caz, motivele ori factorii care au dus la asemenea mutații semantice istorice (puse de unii reprezentanți ai semanticii cognitive pe seama „prototipurilor”) reprezintă o problemă de care nu mă voi ocupa aici.

³⁵ Altminteri, cu privire la metaforă în general, după cum constata Umberto Eco încă din anii '80, din miile de pagini scrise ulterior despre metaforă puține adaugă ceva substanțial la cele afirmate de Aristotel (observație reluată frecvent; vezi, de pildă, J. Kirby, *art. cit.*, p. 520, sau Cr. Iftode, *op. cit.*, p. 59). Același John Kirby (*art. cit.*, p. 539) arată că unele obiecții ale lui George Lakoff (reprezentant de frunte al orientării „cognitive”) față de teoria clasică a metaforei sunt neîntemeiate. De altfel, încă din anii '80, tocmai cu referire la o atare perspectivă, Pierre Swiggers, în articolul său, *Cognitive Aspects of Aristotle's Theory of Metaphor* (in „Glotta”, vol. 62, 1984, pp. 40-45), își propunea să evidențieze „fundamentele lingvistice, cognitive și culturale ale descrierii, surprinzător de modernă, pe care Stagiritul a făcut-o proceselor metaforice” (*ibidem*, p. 40).

Bibliografie

- Aristotel, *Organon I: Categoriile. Despre inteptare*, Traducere, studiu introductiv, introduceri și note de Mircea Florian, București, Editura Științifică, 1957.
- Aristotel, *Organon II: Analitica primă*, Traducere și studiu introductiv de Mircea Florian, Note de Dan Bădăraș și Mircea Florian, București, Editura Științifică, 1958.
- Aristotel, *Organon III: Analitica secundă*, Traducere, studiu introductiv și note de Mircea Florian, București, Editura Științifică, 1961.
- Aristotel, *Organon IV: Topica. Respingerile sofistice*, Traducere, studiu introductiv și note de Mircea Florian, Notă introductivă la „Respingerile sofistice” de Dan Bădăraș, București, Editura Științifică, 1963.
- Aristotel, *Poetica*, Traducere [și prefață, note, anexe] de C. Balmuș, București, Editura Științifică, 1957.
- Aristotel, *Poetica*, Studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi (ediția a III-a, îngrijită de Stella Petecel), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011.
- Aristotel, *Retorica* (ediție bilingvă), Traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, Note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftai, București, Editura Iri, 2004.
- Aristotel, *Politica*, Ediție bilingvă, Traducere, comentarii, note și index de Alexander Baumgarten (ediția a II-a, revăzută), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- Aristotel, *Etica Nicomahică*, Traducere, studiu introductiv, comentarii și index de Stella Petecel, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Aristotel, *Fizica*, Traducere și note de N.I. Barbu, Studiu introductiv, note, indice tematic și indice terminologic de Pavel Apostol, Studiu analitic asupra „Fizicii” lui Aristotel și note de Alexandru Posescu, București, Editura Științifică, 1966.
- Aristotel, *Despre generare și nimicire*, Traducere din greaca veche, note și lămuriri preliminare de Andrei Cornea, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Aristotel, *Despre cer* [Ediție bilingvă], Studiu introductiv, bibliografie, traducere din greaca veche, sumar analitic, note și indexuri de Șerban Nicolau, București, Editura Paideia, 2005.
- Aristotel, *Metafizica*, Traducere, comentariu și note de Andrei Cornea, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Humanitas, 2007.
- Aristotel, *Metafizica* [Ediție bilingvă], Traducere, notă introductivă și note de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Paideia, 2011.
- Aristotel, *Despre suflet*, Traducere din greacă și note de Alexander Baumgarten, București, Humanitas, 2005.
- Aristotel, *Parva naturalia. Scurte tratate de științe naturale*, Traducere de Șerban Mironescu și Constantin Noica, Notă introductivă de Alexandru Boboc, București, Editura Științifică, 1972.
- Aristotel, *Protrepticul*, Ediție bilingvă. Text stabilit de Ingemar Düring, Traducere din greaca veche, studiu introductiv, sinopsă, note, glosar, bibliografie și anexă de Bogdan Mincă și Cătălin Partenie, București, Humanitas, 2005.
- Collingwood, R.G., *An Essay on Philosophical Method*, London, Oxford University Press, 1933.

- Collingwood, R.G., *The New Leviathan. Or Man, Society, Civilization and Barbarism*, New York, Thomas Y. Crowell Company, 1971.
- Coseriu, Eugenio; Loureda Lamas, Óscar, *Lenguaje y discurso*, Prólogo de Johannes Kabatek, Pamplona, EUNSA, 2006.
- Coșeriu, Eugeniu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, București, Humanitas, 2011.
- Dewey, John, *Logic. The Theory of Inquiry*, New York, Henry Holt and Company, 1938
- Driscoll, Sean, “Aristotle’s A Priori Metaphor”, in *Aporia*, vol. 22, No. 1, 2012, pp. 20-31.
- Iftode, Cristian, *Aristotel. Problema analogiei și filosofia donației*, București, Editura Universității din București, 2015.
- Kirby, John T., “Aristotle on Metaphor”, in *The American Journal of Philology*, vol. 118, No. 4, 1997, pp. 517-554.
- Marcos, Alfredo, *Postmodern Aristotle*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2012.
- Newman, Sara J., *Aristotle and Style*, Lewinston – Queenston – Lampeter, Edwin Mellen Press, 2005.
- Urban, Wilbur Marshall, *Language and Reality. The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*, London, George Allen & Unwin Ltd / New York, The MacMillan Company, 1939.
- Whitehead, Alfred North, *Process and Reality. An Essay in Cosmology* [1929], Corrected Edition, Edited by David Ray Griffin and Donald W. Sherburne, New York, The Free Press, 1978.

LIMBAJUL SPORTIV ÎN REVISTELE DE SPECIALITATE

Abstract

Actually, sporting language is very in fashion due to the fact that it is used not only in the media papers, but also in the online ones. There are many words borrowed in the Romanian vocabulary from the sporting domain. In our paper, our purpose is to bring into focus the manner in which the sporting language that has, especially, English etymology is going to reflect into Romanian lexis.

Key-words: *lexis, sporting language, etymology, influence, sporting domain.*

Limbajul sportiv este un aspect al stilului tehnico-științific, dar el are multe puncte comune atât cu stilul publicistic, cât și cu cel al literaturii artistice. Afirmăm toate acestea deoarece constatăm o mare flexibilitate în redarea faptelor lingvistice din domeniul sportiv, ele se îmbină, ținând cont de caracteristica evenimentului sportiv, cu limbajul familiar, personal și uzual, folosit de vorbitori în procesul comunicării. Limbajul sportiv, după cum putem observa din orice prezentare media, trebuie să redea realitatea imediată, să manifeste vioiciune și să exprime într-o manieră exactă, evenimentele în desfășurare. Astfel, se face apel la anumite clase morfologice, folosindu-se, într-o manieră elocventă, cea a *verbului*. Acesta este observat, cu predilecție, în prezentările de tip sportiv, ce implică o anumită dinamicitate a relatării evenimentelor destinate prezentării. Rapiditatea prezentării faptelor sportive este posibilă și datorită faptului că, în timpul prezentării, sunt utilizate verbe la modul indicativ, timpul prezent, iar, în prezentarea faptelor importante, este utilizat chiar viitorul, cititorul fiind, astfel, participant la succesiunea evenimentelor.

d.e.1 „România și Muntenegru, care *se vor întâlni* azi, în «Future Arena» de la Rio, s-au calificat amândouă în urma turneului preolimpic de la Aarhus”¹.

În limbajul sportiv, remarcăm că unele construcții sintactice sunt împrumutate din stilul publicistic și beletristic, dar acestea sunt adaptate complet contextului sportiv, conferind o aură expresivă relatării.

Multe dintre construcțiile ce au valențe sportive au o structură proprie, creată din necesități specifice ce sunt impuse de relatările adecvate genului. Cuvintele și structurile sportive pot avea, în anumite contexte, și un *sens figurat*:

d.e.2, – Suporterii sunt dezamăgiți!

- Trebuie să fie alături de noi. Și noi ne dorim o medalie, *ne dăm sufletul* dacă trebuie, dar nu am reușit mai nimic până acum. Cum am mai spus, eu cred în echipă până la capăt”!²

¹ „Gazeta Sporturilor”, miercuri, 10 august 2016, anul 93, numărul 188, p. 10, col. 3.

² „Gazeta”..., p. 11, col. 3.

d.e.₃ „Pentru a le bate obrazul fotbaliștilor, Mihai Stoichiță și Valeriu Argăseală au decis să-i ducă la o piesă de teatru care s-a numit chiar «Poker»”³.

În anumite contexte, sunt întrebuințate și cuvinte jargon:

d.e.₄ „Este timp să se refacă gazonul până la meciul cu Muntenegru, dar trebuie ca Untold să bage bani serioși”⁴.

d.e.₅ „S-a ajuns la zero. Mai jos de aici nu se mai poate. Competitorii noștri din alte țări zboară cu avionul cu reacție, iar noi suntem niște căzuți din copac, a încheiat Petrache discuția”⁵.

d.e.₆ „Uneori, ne mai dă Dumnezeu palme pentru păcate, dar o să vedeți că se întoarce Dumnezeu cu fața la noi”⁶.

Chiar dacă limbajul sportiv, specific anilor '70, '80 sau '90, tindea a fi unul colocvial-familiar, remarcăm faptul că, actualmente, limbajul utilizat în ziarele sportive tinde spre vulgaritate, fiind bogat în elemente de argou și, respectiv, jargon. Această afirmație este elocventă atât contextual, cât și în modul în care sunt structurate titlurile articolelor din ziare.

d.e.₇ „Cu transferul lui Florin Tănase bifat, Steaua încearcă alte două «bombe» pe piața transferurilor: Boldrin și De Amorim, ambii de la Astra, două ținte mai vechi ale patronului vicecampioanei”⁷. (în context)

d.e.₈ „Tănase, pus deja la făcut de mușchi” (titlul unui articol)⁸

d.e.₉ „Podba a sărbătorit cu «aripioare»” (titlul unui articol)⁹

d.e.₁₀ „Podba a sunat personal la “Wings” (aripioare), restaurantul preferat din vremea junioratului la United, și a cerut, bineînțeles, «aripioare»”¹⁰. (în context)

d.e.₁₁ „Fă-l Reghe!”¹¹ (în context)

Stilul folosit de unii comentatori împătimiți într-ale sportului este unul vehement și ironic.

Astfel, după partida de tenis la dublu dintre românii Horia Tecău și Florin Mergea și cuplul spaniol format din Rafael Nadal și Feliciano Lopez, românii au obținut medalia de argint la Jocurile Olimpice de la Rio. Însă ironia jurnalistului Cristian Tudor Popescu este destul de usturătoare în momentul în care acesta face următoarele afirmații:

d.e.₁₂ „«Nu pot să dorm, deși e 4 dimineața. Cred că nu sunt singurul. Într-un timp paralel al Pământului Olimpiadelor, acest meci a fost câștigat de Horia și Florin. Cum? Florin n-a fost veriga slabă a cuplului nostru, n-a riscat tot timpul, cu o anume aroganță, lovitura decisivă, n-a făcut duble greșeli forțând nejustificat serviciul 2 în momente importante. Nu a greșit neforțat de 3 ori la rând, după ce Horia reușise să salveze 3 mingi de meci...”

³ „Adevărul”, miercuri, 23 decembrie 2009, nr. 6045, p. 24.

⁴ „Gazeta Sporturilor”, miercuri, 10 august 2016, anul 93, numărul 188, p. 20, col. 4.

⁵ „Gazeta”..., p. 2, col. 3.

⁶ „Gazeta Sporturilor”, marți, 16 august 2016, anul 93, nr. 193, p. 5, col. 1.

⁷ „Gazeta”..., p. 2, col. 2.

⁸ „Gazeta”..., p. 3, col. 2.

⁹ „Gazeta”..., p. 9, col. 1.

¹⁰ „Gazeta”..., p. 9, col. 1.

¹¹ „Gazeta Sporturilor”, marți, 16 august 2016, anul 93, nr. 193.

În timpul nostru românesc însă, Florin Mergea a fost mai preocupat să-i arate lui Rafa Nadal în văzul lumii întregi ce tenis știe el, decât să contribuie cu calm și disciplină la victoria echipei. Sper să fie mulțumit peste ani cu amintirea loviturilor de excepție pe care le-a reușit...», a notat CTP¹².

Însă și răspunsul jucătorului de tenis Florin Mergea, pe care acesta îl adresează jurnalistului CTP, este formulat pe același ton plin de ironie:

d.e.¹³ „*«Felicitari d-lui ctp... A dovedit încă o dată cât de vaste sunt cunoștințele sale în materie de tenis... o să-i cer niște sfaturi cu prima ocazie când o să am onoarea să-l întâlnesc... și poate la Tokio ne antrenează somitatea sa»*, a reacționat Florin Mergea, printr-o postare pe Facebook¹³.

Observăm că lexicul specific limbajului sportiv este bogat în cuvinte ce au etimon englez. De altfel, domeniul sportiv, alături de multe alte domenii: informatică, cinematografie, modă, economie ș.a.m.d., reprezintă domeniul în care atât structurile frazeologice, cât și lexemele englezești sunt folosite cu precădere, pentru că *numele* multor jocuri sportive au etimologie unică fie englezească, fie franțuzească, fie germană, fie etimologia lor este multiplă: englezească, franțuzească etc.¹⁴

Oferim, în acest sens, câteva exemple semnificative:

d.e.¹⁴ „Monica Niculescu a devansat-o pe Monica Cepede din Paraguay, în primul tur al probei de simplu de la Jocurile Olimpice. Româncea a câștigat în două seturi, 6-2, 6-3, după un **meci** care a durat aproximativ o oră și 28 de minute, bifând prima victorie pentru **tenisul** feminin românesc din istorie¹⁵.

- rom. **tenis** < engl. **tennis**
- rom. **meci** < engl. **match**

d.e.¹⁵ „O analiză Sport Radar arată că Ronaldo a fost primul la numărul pozițiilor de **offside** în care a fost surprins, la șuturi blocate și la suturi peste poartă! Prins în **offside** de 10 ori, Cristiano a trimis 16 **șuturi** necadrate și a avut 13 tentative blocate de adversari la Euro. **E lider** autoritar la toate capitolele! Cristiano a reușit să și marcheze de 3 ori în Franța și să ofere 3 assist-uri¹⁶.

• rom. **ofsaïd** < engl. **offside** [(sport) – „depășire fără minge a liniei ultimului jucător al echipei adverse”].

¹² <http://m.b1.ro/stiri/sport/cristian-tudor-popescu-mergea-a-castigat-argintul-pentru-romania-158765.html>.

Chiar și în titlul articolului se poate observa, vizibil, accentuata ironie a jurnalistului CTP, și anume: *Mergea a câștigat argintul pentru România*.

¹³ http://www.romaniatv.net/florin-mergea-replica-uluitoare-dupa-ce-a-fost-desfiintat-de-cristian-tudor-popescu_308897.html

¹⁴ Să se consulte pentru etimologia lexemelor, *Dicționar actualizat de neologisme*, de Florin Marcu, Editura „Saeculum Vizual”, București, 2013 sau orice altă ediție a unui dicționar de neologisme, de Florin Marcu.

¹⁵ http://www.ziaruldesport.ro/articol_13660_zds_pg_0.htm

¹⁶ <http://www.sport.ro/bucurati-va-de-fotbal/recordurile-pe-care-cristiano-ronaldo-nu-voia-sa-le-aiba-la-euro-cele-mai-multe-offside-uri-suturi-pestre.html>

- rom. **șut** < engl. **shoot** (s.n. „lovitură puternică dată cu piciorul sau cu crosa în minge, la diferite jocuri sportive”).

- rom. **líder** < engl. **leader** (s.m. 1. „șef al unui partid politic, al unei organizații”. 2. „echipă, sportiv care se află în fruntea unei competiții”) ¹⁷.

- rom. **assist** < engl. **assist** [ə'sist] vb. A. tr. „a ajuta, a ajutara; a da concurs (cuiva)” B. intr. 1. „a asista (în calitate de spectator), a lua parte”. 2. „a da (o mână de ajutor)” ¹⁸.

d.e.₁₆ „**Derby** de România pe 20 august... În etapa a V-a va avea loc **derby-ul** Ligii 1, Steaua-Dinamo, iar **meciul** se va disputa sâmbătă, 20 august, de la ora: 21.00. ...Mai mult, Steaua-Iași, **meciul** amânat din prima etapă a sezonului, se va disputa pe 31 august, cu începere de la ora: 21.00” ¹⁹.

- rom. **derby** < engl. **derby** (s.n. 1. „cursă hipică de trap sau de galop”. 2. „întrecere sportivă de mare importanță”) ²⁰.

d.e.₁₇ „Prima **semifinală**, cea dintre Nobel și Kandia, s-a încheiat cu un scor ce nu lasă loc de dubii: 5-0. A doua **semifinală**, între Apa Nova București și HP Enterprise, a fost mai disputată, însă a fost câștigată tot categoric, cu scorul de 4-1” ²¹.

- rom. **semifinală** < engl. **semi-final** ²².

Un alt aspect observabil în titlul unui articol online ²³ constă în ironizarea numelui unui sportiv, și anume: **Aliback** [bæk] vs. **Alibec** (numele real al jucătorului român):

d.e.₁₈ „**Aliback** / Astra – West Ham 1-1 Campioana României a scos un egal prețios printr-un gol marcat de **Alibec**, revenit după accidentarea de la EURO. Șumudică s-a întors și el pe bancă”.

În limbajul sportiv sunt folosite expresii specifice în general sau acestea sunt adaptate tipului de joc sportiv aflat în discuție. Astfel, sportului, prin întreaga sa diversitate de discipline sportive, îi este specific un limbaj tehnic aflat într-o continuă „modelare” terminologică. Se cunoaște faptul că terminologia tehnică aparține limbajului științific.

Subliniem faptul că o parte a construcțiilor sintactice folosite în limbajul sportiv sunt comune stilului publicistic, dovadă structurile: „a opune rezistență”, „acțiune pe cont propriu”, „fără drept de apel”, „a crea dureri de cap”, „a da câștig

¹⁷ Explicațiile cuvintelor inclusiv etimologia lor sunt extrase din *Dicționar uzual de neologisme (DN)*, de Florin Marcu, versiune corijată, actualizată, augmentată, Editura „Saeculum Vizual”, București, 2004, s.v.

¹⁸ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționar englez-român (DER)*, Ediția a II-a, Editura „Univers Enciclopedic”, București, 2004, s.v.

¹⁹ „Gazeta Sporturilor”, miercuri, 10 august 2016, anul 93, nr. 188, p. 3, col. 4-5.

²⁰ Florin Marcu, *Dicționar uzual... op. cit.*, s.v. derby.

²¹ „Gazeta Sporturilor”, miercuri, 10 august 2016, anul 93, nr. 188, p. 5, col. 5.

²² Mihaela Hriban, *Abordări lexicale engleze în limba română*, Editura „PIM”, Iași, 2011, p. 182, *semifinală*. „Menționăm că substantivul **semifinală** este un calc parțial: < engl. *semifinal*.

²³ <http://www.prosport.ro/fotbal-extern/europa-league/aliback-astra-west-ham-1-1-campioana-romaniei-a-scos-un-egal-pretios-printr-un-gol-marcat-de-alibec-revenit-dupa-accidentarea-de-la-euro-sumudica-s-a-intors-si-el-pe-banca-15580090>

de cauză”, „a avea inițiativă”, „a pune în pericol”, „a pune în valoare”, „a pune la îndoială”, „a încheia conturile” ș.a.m.d.²⁴

De asemenea, remarcăm existența unor structuri ce tind spre superlativ sau a unor formulări stereotipice, ce pot deveni clișee lexicale: „a câștiga la limită”, „victorie la limită”, „s-a comportat la înălțime”, „meci palpitant”, „lovitură capitală”, „să dăm totul pe teren” etc.

Din prezentarea celor câtorva particularități ale limbajului sportiv, deducem faptul că acesta, în anumite contexte, manifestă apropieri evidente cu limbajul publicistic, dar și cu cel beletristic. Acest aspect devine explicabil dacă ne gândim la faptul că popularitatea limbajului sportiv este într-o creștere continuă actualmente. Presa online și mai puțin cea scrisă (revistele sportive au dispărut vizibil de la chioșcurile de ziare...), televiziunile Dolce, Digi și Look TV contribuie la popularitatea jocurilor sportive prin transmisiunile consecutive ale diverselor campionate, olimpiade și jocuri sportive. De altfel, jurnaliști de prestigiu precum Cristian Tudor Popescu, Radu Paraschivescu, directorul „Gazetei Sporturilor”, Ovidiu Ioanițoiaia, „cel care a vorbit și a scris pentru milioane de microbiști, a crescut generații de ziariști și continuă să facă din jurnalism²⁵”, Dumitru Graur, președinte al Asociației Presei Sportive, ales din martie 2011²⁶, fiul savantului român de origine evreiască Alexandru Graur ș.a.m.d., toți au contribuit și contribuie prin articolele scrise, reportajele și discuțiile televizate la susținerea, măcar, verbală, dacă nu și faptică a sportului românesc.

Bibliografie generală

I.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționar englez-român (DER)*, Ediția a II-a, Editura „Univers Enciclopedic”, București, 2004.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Ediția a II-a, Editura „Univers Enciclopedic”, București, 1998.

Mihaela Hriban, *Abordări lexematice engleze în limba română*, Editura „PIM”, Iași, 2011.

Marcu, Florin, *Dicționar actualizat de neologisme (DAN)*, de, Editura „Saeculum Vizual”, București, 2013.

Marcu, Florin, *Dicționar uzual de neologisme (DN)*, versiune corijată, actualizată, augmentată, Editura „Saeculum Vizual”, București, 2004.

II. Izvoare

„Adevărul”, miercuri, 23 decembrie 2009, nr. 6045.

„Gazeta Sporturilor”, miercuri, 10 august 2016, anul 93, numărul 188.

„Gazeta Sporturilor”, marți, 16 august 2016, anul 93, nr. 193.

„Sport”, nr. 24, 1973.

²⁴ Exemplele sunt extrase din revista „Sport”, nr. 24, 1973, p. 17, col. 1.

²⁵ <http://www.gsp.ro/gsp-special/superreportaje/editie-de-exceptie-a-gazetei-sporturilor-ovidiu-ioanitoaia-directorul-ziarului-implineste-70-de-ani-18-pagini-speciale-dedicate-jurnalistului-444800.html>

²⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_Graur

<http://m.b1.ro/stiri/sport/cristian-tudor-popescu-mergea-a-castigat-argintul-pentru-romania-158765.html>.
http://www.ziaruldesport.ro/articol_13660_zds_pg_0.htm.
<http://www.sport.ro/bucurati-va-de-fotbal/recordurile-pe-care-cristiano-ronaldo-nu-voia-sa-le-aiba-la-euro-cele-mai-multe-offside-uri-suturi-pestes.html>.
<http://www.prosport.ro/fotbal-extern/europa-league/aliback-astra-west-ham-1-1-campioana-romaniei-a-scos-un-egal-pretios-printr-un-gol-marcata-de-alibec-revenit-dupaaccidentarea-de-la-euro-sumudica-s-a-intors-si-el-pe-banca-15580090>.
<http://www.gsp.ro/gsp-special/superreportaje/editie-de-exceptie-a-gazetei-sporturilor-ovidiu-ioanitoaia-directorul-ziarului-implineste-70-de-ani-18-pagini-speciale-dedicate-jurnalistului-444800.html>.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_Graur.

Nadia-Nicoleta Morărașu
Gabriela Andrioai Telibașa
“Vasile Alecsandri” University of Bacau

MANAGING RISKS IN THE INTERPRETATION AND TRANSLATION OF TECHNICAL IDIOMS

Abstract

In its narrower sense, the class of linguistic expressions called “idioms” involves fixed and semantically opaque units. Considering that most combinations of words with figurative meaning related to technology can be more or less transparent, while some are completely opaque, there is a high risk of interpreting their meaning without thinking about the metaphors they contain. The mitigation in this case lies in making sense of their idiomatic meanings by projecting mental images based on their metaphors.

Starting from findings reported by semantic and cognitive linguistic research, our paper validates the assumption that native speakers use idioms coming from technology instinctively, without thinking about their figurative nature, while language learners tend to use them denotatively and run the risk of misinterpretation. In combining the semantic analysis of a lexicographic corpus of technical idioms with an applied linguistic approach to contextualized idiomatic expressions, we intend to perform an assessment of risk factors involved in translating English and Romanian technology-based expressions and to indicate some efficient strategies for their mitigation.

Key-words: *technical idiom, idiomatic meaning, risks, translation strategies*

Introduction

Technology plays an important role in our lives, from communicating with each other to entertainment and work. Under these circumstances, it only seems natural that technology should have an important role in our language. It is such a very broad field that there are many idioms which could be related to technology, comprised in dictionaries of idioms and on websites illustrating this type of idiomatic expressions.

1. Idioms: definition and interpretation

1.1. Phrases and idiomatic expressions

The attempts to define and characterise idiomatic expressions invariably acknowledge that they represent “frozen patterns of language which allow little or no variation in form” (Baker, 1992) (e.g. *reinvent the wheel* = to make unnecessary or redundant preparations). Moreover, they carry meanings impossible to deduce from their individual elements (e.g. *bells and whistles* = extra, fancy add-ons or gadgets), considering that they belong to a class “whose meaning is often other than its grammatical or logical one” (Hulban, 2001, p. 29) – (e.g. *nuts and bolts* = the basics of something). In the particular case of expressions whose source domain is represented by terms belonging to technology, not only do they “encapsulate

stereotyped aspects of experience” (Baker, 1992, p. 63) (e.g. *blow a fuse* = lose temper), but they also indicate the contribution of human creativity in the language of technology.

1.2. The interpretation of technology-based idioms

Technical idioms raise problems in interpretation, due to the fact that some expressions have one meaning (be it literal or metaphorical, or even ironical), while others are given both literal and figurative interpretations, as well as transparent or opaque meanings.

E.g. *acid test*

Technical definition: a chemical or metallurgical test that uses nitric acid as a test for gold

“The delta amino levulinic *acid test* was carried out to exhibit lead exposure” (Muttamara, Samorn; Alwis, K. Udeni, “Health impacts of garage workers: A preliminary study”, *Journal of Environmental Health*, May 1994, Vol. 56, Issue 9, p. 19).

Metaphorical meaning: a severe and conclusive test to establish quality, genuineness, or worth

“The exact same point applies to leading congressional figures like Nancy Pelosi, Chuck Schumer, and Barney Frank, all of whom have spent their entire adult lives in politics- never having to meet a payroll, make a budget, or submit to the discipline of putting the investment contained in a business plan to *the acid test* of winning or losing in the marketplace” (Andrew B. Wilson, “A Little Bit of Economics”, *The American Spectator*, Vol. 42, Issue 8/2009, p. 51).

“*The acid test* of the new government is that the reconstruction and development program, where that leads, that the government of national unity is going to succeed or not is going to depend on that program” (COCA, PBS Newshour, 1994).

E.g. *out of steam*

Technical explanation: insufficient steam pressure makes engines slow down and stop

Metaphorical meaning: tired, given up

E.g. “Analysts at Standard & Poor's agree that while the emerging markets boom has *run out of steam*, even a violent exodus of western credit is unlikely to trigger domino sovereign debt defaults as once it might have done” (COCA, www.guardian.co.uk).

2. Risks in translating idiomatic expressions

The main risks faced by translators in dealing with idiomatic expressions (Baker, 1992) can range from the inability to recognize an idiomatic expression or its misinterpretation (when relying on a seemingly reasonable literal interpretation) to the faulty assessment of the degree of metaphoricity and difficulties related to meaning-rendering in translation.

The solution found by translators to cope with these risks and approach the problem of equivalence in interlingual translation is to focus on the differences in the structure and terminology of languages (Munday, 2001, p. 37). In the translation

of idioms, the process of equivalence may involve the “expressive identity” between the SL and TL texts achieved by removing some elements of the SL text (Bassnett, 2002, pp. 33-34).

2.1. Vinay and Darbelnet's translation strategies (1958)

In Vinay and Darbelnet's taxonomy of linguistic changes in translation (1958), the concept of equivalence is used in a more restrictive sense, to refer to cases where languages describe the same situation by different stylistic or structural means. The Canadian specialists proposed two sets of translation strategies which are valid to our days.

When two languages use the same conceptual associations and linguistic means for rendering them, we can easily perform such transfers by **direct translation**, despite the fact that the expressions have figurative meanings. For example, *between the hammer and the anvil* is a conventional expression which involves making a choice between two unpleasant or distasteful options. Romanian similarly uses *(a fi) între ciocan și nicovală*. However, for the same meaning, English also uses other idiomatic expressions based on dissimilar lexical items: *between Scylla and Charybdis*, *between a rock and a hard place*, *between the devil and the deep sea*, *on the horns of a dilemma*.

E.g. “Like the early Christians, who were persecuted by both Roman rulers and Jewish sects, the “living stones” are trapped **between the hammer and anvil** of two powerful forces [prinși între ciocanul și nicovala a două forțe puternice]. The hammer is Israel, whose Palestinian policies do not distinguish between Muslim and Christian in limiting access to jobs, schools, places of worship and the right to travel. The anvil is Islam, and fears about how the Muslim majority will treat the Christian minority when Palestine gains self-rule” (COCA, David Briggs, “Living Stones” of Christianity Disappearing from Holy Land, *Associated Press*, 1997).

“Hooker aimed to **get the Rebels in a vise, to put Lee between a hammer and anvil** [să prindă/strângă rebelii într-o menhină, să îl pună pe Lee între ciocan și nicovală], sweep him up against Sedgwick, and crush him.” (COCA, Smith, Gene, “The destruction of Fighting Joe Hooker”, *American Heritage*, Vol. 44, Issue 6, p. 95, 1993)

2.2 Oblique translation (1995, pp. 94-95 and 2000, p. 88) covers four procedures: a. transposition (a change of one part of speech for another without changing the sense); b. modulation (changing semantics and point of view of the SL); c. equivalence-oriented translation; d. adaptation (“changing the cultural reference when a situation in the source culture does not exist in the target culture”).

Equivalence-oriented translation is considered the ideal method of dealing with proverbs, idioms and clichés. The context has an essential role in discriminating between their literal and idiomatic meanings.

E.g. **cog in the machine** = “a person who does an unimportant job in a large company or organization” (<http://www.usingenglish.com/reference/idioms>)
“We're all **a cog in the machine**. We don't make the decisions on who comes in and who leaves and the personnel. It's a team game” (COCA, *Washington Post*) [Noi suntem doar o rotiță în angrenaj/niște slujbași

neînsemnați/pioni. Nu luăm noi deciziile cine vine și cine pleacă la personal. E o muncă de echipă].

E.g. **cutting edge** = “at the forefront of progress in its area”

“This week with the holidays here, we wanted to talk about buying gifts for the kids, especially those gifts that are trendy, **cutting edge** and, let's face it, expensive” (COCA, “Mom, Can Santa Bring Me An iPad?”, Tell Me More 11:00 PM EST NPR, 2010) [Săptămâna asta, că tot sunt sărbătorile, am vrut să vorbim de cumpărarea de cadouri pentru copii, mai ales de acelea care sunt la modă, de ultimă generație, și, de ce să nu recunoaștem, scumpe].

E.g. **elbow grease** = effort and hard work

“These people came for the hope of better life. They know, in America, all you need is a dream and some **elbow grease**. Anything is possible in this country” (COCA, BECK for March 15, 2010, Fox_Beck) [Oamenii ăștia au venit cu speranța unei vieți mai bune. Ei știu că, în America, tot ce îți trebuie e un vis și **multă muncă**. Totul e posibil în țara asta].

E.g. **fire/hit on all cylinders/fire on all four/six cylinders** = “going as well as it could”

“They manage to do this more often than not, and the result is downright palatable. This album doesn't **fire on all cylinders**, but certainly enough to keep this kinetic band on the rise” (COCA, article “Spin control”, *The Chicago Sun-Times*, 2007) [Au reușit să facă asta cel mai adesea și rezultatul e uimitor. Albumul acesta **nu vine în forță**, dar dar are destulă cât să ducă această trupă dinamică în ascensiune].

E.g. **hear something on the jungle/bush telegraph** = (UK) “pick up some information or informal gossip from someone who shares some common interest”

“**The jungle telegraph** moves quickly: within two days everyone I know had heard, but, so what, they didn't believe it, or felt threatened by it” [**Radio-șanțul/telefonul fără fir** funcționează rapid: în decursul a doar 2 zile, toți cunoscuții aflaseră, dar puțin conta, pentru că ei nici nu au crezut asta, nici nu s-au simțit amenințați].

E.g. **hit/push the panic button** = “respond to a situation by becoming very frightened or excited”

“I'm a winner. I've always been a winner, always will be, and if he wants **to push the panic button**, go ahead. Maybe we should just hire another coach, so we can push him” [Sunt un învingător. Intotdeauna am fost un învingător, întotdeauna voi fi și dacă el vrea **să apese butonul de panică**, n-are decât. Poate ar trebui să angajam alt antrenor, ca să îl împingem noi pe el].

E.g. **light years ahead** = “a long way in front of others in terms of development, success, etc.”

“They are **light years ahead** in math, but reading below grade level. These same students may not only be able to program the computer, but they may be able to take it apart completely and put it back together again” (COCA, *Roeper Review*, Mentoring Empowers Gifted/Learning Disabled Students to

Soar!, Fall 2003, Vol. 26, Issue 1, pp. 37-40) [Ei sunt **la ani lumină distanță** în matematică, dar la citit sunt sub medie. Aceiași elevi ar putea nu numai să fie în stare să programeze un computer/calculator, dar și să îl facă bucați, piesă cu piesă, ca apoi să îl asambleze la loc].

E.g. **rocket science** = “not very complicated or difficult to understand”

“PERINO: An energy policy is not **rocket science**. It's common sense. We know how to do it. We could do if there was the political will. That's what's lacking” (COCA, Fox Five, THE FIVE for April 13, 2012) [Politica energetică nu ține de geniu/minte strălucită, ci de bun simț. Știm cum o facem. Am putea să o facem dacă ar fi voință politică. Tocmai asta ne lipsește].

E.g. **Sputnik moment** = “a point where people realise that they are threatened of challenged and have to redouble their efforts to catch up”

“This is our generation's **Sputnik moment**, ”Obama said, referring to the Soviet satellite launch in 1957 that both scared and inspired Americans.” (COCA, *Christian Science Monitor*, 2011) [Acesta este momentul Sputnik al generației noastre” a spus Obama, făcând aluzie la lansarea satelitului rusesc care a speriat și inspirat pe americani în același timp].

2.3. Baker's translation strategies for idioms

When translating technical idioms, Baker (2000) proposes a more specific set of strategies including:

- a. Using an idiom of similar meaning and form;
- b. Using an idiom of similar meaning but dissimilar form;
- c. Translation by paraphrase when a match cannot be found in the TL or when there are differences in the stylistic preferences of SL and TL;
- d. Translation by omission is recommendable when an idiom in the source language has no close match in the target language, its meaning cannot be easily paraphrased, or for stylistic reasons.

One of the ways in which we can apply such strategies to technical idioms is to select some bilingual dictionary entries which consist of expressions with idiomatic meanings and to contextualize them in order to observe the extent to which such equivalents are functional. Thus, one example is that of difficult situations which involve constraints imposed on the person found in an uncomfortable situation. Romanian and English use idiomatic expressions of similar meaning and form to indicate the use of force or pressure in dealing with a person.

E.g. **a strânge șurubul** = **tighten/apply/turn the screw/put the screws on**

“Guvernul strânge șurubul cu cheia FMI. Urmează noi măsuri anticriză!” (<http://www.tion.ro/guvernul-strange-surubul-cu-cheia-fmi-urmeaza-noi-masuri-anticriza/919464>) [The Government tightens the screw with the IMF wrench. New anti-crisis measures to come!].

In this particular context, a slang expression that represents as a handy alternative (*crack down on somebody*) might be perceived as being too informal and lacking stylistic effect. On the other hand, reducing, lowering the level of constraint and being less exigent on the population, on employees, students etc. is rendered in Romanian by another technical idiom: *a slăbi șurubul*. The English equivalent to

loosen one's grip on, does not account for the tool used to obtain this effect, but for human intervention.

E.g. “Premierul Emil Boc consideră că Executivul a luat măsurile potrivite și “dacă ar fi slăbit șurubul, ar fi compromis viitorul țării” și a ținut să precizeze că România este apreciată în UE pentru faptul că a reușit să mențină sub control deficitul, transmite Mediafax” (<http://www.business24.ro/emil-boc/stiri-emil-boc/emil-boc-daca-am-fi-slabit-surubul-am-fi-compromis-viitorul-tarii-1492415>) [Prime Minister Emil Boc considers that the Executive has taken the right measures and in case it had loosened its grip, it would have compromised the country's future...].

Another pair of technical idioms with opposite meanings is *a pune bețe în roate* (deliberately cause confusion, sabotage something) vs. *a pune (treaba) pe roate* (meaning to make things work). For the first, English has a series of expressions – *throw a spanner in the works/throw a monkey wrench into the machinery/put a spoke into sb's wheel/throw grit in the machine/ throw sand in the wheels* – all indicating that any of these actions/operations would be an obstacle and cause discomfort and even chaos. The opposite, *to set the wheels in motion*, implies that everything is set in action. To illustrate their usage, we found two examples of headlines which are related to the Romanian political context.

E.g. “Guvernul pune bețe în roate inițiativei liberale privind accesul la informații” [The Government throws a spanner in the works of the liberal initiative concerning access to information].

(<http://www.ziua.ro/display.php?data=2001-03-22&id=60600>)

“Guvernul pune pe roate CNSAS” [The Government sets the wheels of NHIH – National Health Insurance House – in motion].

(<http://jurnalul.ro/stiri/politica/guvernul-pune-pe-roate-cnsas-116329.html>)

Conclusions

Despite common beliefs shared by specialists, our paper accounts for the metaphoricity of science and technology. Considering that only some technical idioms are easily recognizable as belonging to the class of idiomatic expressions, they play against expectations and may achieve a more obvious semantic incongruity.

In the study of the way in which technical language forms and develops, both the cognitive linguistic and the corpus-based linguistic approaches facilitated our access to expressions from the technical conceptual system. The outcome of this research was to indicate some strategies used by translators of specialized texts when trying to cope with the challenges of rendering idiomatic meanings accurately and to give some warning to lexicographers on the risks of compiling bilingual dictionaries of technical terms without considering their potential semantic charge and idiomatic meanings.

Bibliography

Andrioai Telibașă, Gabriela, *Metaphoric and Metonymic Changes of Meaning in English Food Terminology*, Bacău, Ed. Smart Academic, 2015.

- Baker, Mona, *In Other Words. A Coursebook on Translation*, London, Routledge, 1992.
- Baker, Mona and Saldahna, Gabriela (eds.), *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies*, London, Routledge, 1998.
- Bassnett, Susan, *Translation Studies*, London and New York, Routledge, 2002.
- Chifane, Cristina, "Translating Idiomatic Expressions in English Fairy Tales", in *Translation Studies: Retrospective and Prospective Views*, Year I, Issue 3, Galați University Press, 2008.
- Dobrovol'skiĭ, Dmitriĭ Olegovich and Piirainen, Elisabeth, *Figurative Language: cross-cultural and cross-linguistic perspectives* (Current Research on the Semantics/Pragmatics Interface), vol.13, Elsevier, 2005.
- Hulban, Horia, *Syntheses in English Lexicology and Semantics*, Ed. Spanda, 2001.
- Morărașu, Nadia Nicoleta, "Cross-Linguistic Equivalence and Translatability of English Toponymic Idioms", *Translation Studies. Retrospective and Prospective Views. Proceedings of the sixth conference Translation Studies: Retrospective and Prospective Views*, Issue 12, Editura Fundației universitare "Dunărea de Jos" Galați, 2011, pp.57-62.
- Munday, Jeremy, *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*, London, Routledge, 2001.
- Muttamara, Samorn; Alwis, K. Udeni, "Health impacts of garage workers: A preliminary study", *Journal of Environmental Health*, Vol. 56, Issue 9, 1994, p. 19.
- Venuti, Lawrence (ed.), *The Translation Studies Reader*, London and New York, Routledge, 2000.

Electronic resources

- <http://www.americancorpus.org/> Corpus of American Contemporary English. Mark Davies. Brigham Young University.
- <http://www.business24.ro/emil-boc/stiri-emil-boc/emil-boc-daca-am-fi-slabit-surubul-am-fi-compromis-viitorul-tarii-1492415>.
- <http://www.tion.ro/guvernul-strange-surubul-cu-cheia-fmi-urmeaza-noi-masuri-anticriza/919464>
- <http://www.ziua.ro/display.php?data=2001-03-22&id=60600>.

Dictionaries

- Brewer, Cobham Ebezener, *The Wordsworth Dictionary of Phrase and Fable*, Wordsworth Ltd, 1993.
- Morărașu, Nadia, *A Dictionary of Similes: from Phrases to Tropes*, Iași, Editura PIM, 2010.
- Wilkinson, P. R., *A Thesaurus of Traditional English Metaphors*, London and New York, Routledge, 1993/2002.
- *** *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge University Press, 1998.
- *** *Dictionary of Similes, Idioms, Metaphors and Proverbs*, Pelanduk Publications, 1993.

Ludmila Braniște
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

ROLUL DEZVOLTĂRII COMPETENȚEI COMUNICATIVE ÎN PROCESUL DE PREDARE/ÎNVĂȚARE A LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ

Résumé

L'approche interdisciplinaire (linguistique, psycholinguistique, didactique et psychopédagogique) de la compétence communicative envisage l'acte énonciatif (oral ou écrit), en tant que moyen et produit de la formation. Dans ce cas, il faut absolument dissocier les connaissances simplement linguistiques du sujet, de sa compétence communicative. Celle-ci comporte aussi de très importants aspects sociaux et culturels.

Mots-clés: *compétence communicative, (le) roumain, langue étrangère, acte énonciatif, (processus d') enseignement, apprentissage*

Imperativul și dezideratul didacticii moderne de predare a unei limbi străine privește nu atât calitatea actului educațional, cât, mai ales, faptul de a-l forma pe studentul-locutor, arogându-i rol de actant social, de a-l include în viața socială și de a-i pregăti, astfel, inserția în activitatea profesională. Autorii *Cadrului european comun de referință* stipulează, încă din primele sale pagini, importanța dezvoltării competenței comunicative, considerând că aceasta constituie obiectivul primordial al învățării unei limbi străine.

Revirimentele din ultimii ani în practica procesului educativ superior sunt condiționate de cercetările fertile în domeniu ale unor autori români și străini precum T. Cristea, M. Grigoroviță, M. Andrei, A. Niculescu, T. Slama-Cazacu, L. Wald, P. Watzlawick, M. Vaisburg, precum și de valorificarea numeroaselor idei ce țin de formarea și dezvoltarea competenței de comunicare orală, respectiv scrisă, ca noțiune didactică. Examinarea acestor noțiuni din perspectiva obiectivelor prioritare ale învățământului academic universitar este mobilul major al cercetării noastre în această direcție.

Competența comunicativă, obiectiv al învățării limbii române ca limbă străină, este susținută și întreținută de o serie de factori, cel mai important fiind acela al formării și dezvoltării deprinderilor de comunicare ale studenților.

În literatura didactică, numeroase studii au fost consacrate aspectelor metodologice problematice, care vizează formarea și dezvoltarea competenței de comunicare. Sunt prezentate caracterul nevalorificat al potențialului formativ al producției orale/scrise, realele posibilități ale actului enunțativ în acest proces. Aceasta demonstrează, pe de o parte, importanța și actualitatea respectivelor aspecte, pe de altă parte, complexitatea lor, care invită la o abordare interdisciplinară. Cercetările care ne-au atras atenția au fost acelea care urmăresc aspectul psihologic al dezvoltării competenței de comunicare orală (A. Leontiev, G. Brăiescu, E. Noveanu), formarea și dezvoltarea competenței de comunicare orală (T. Slama-

Cazacu, L. Wald, P. Watzlawick), teoria interdependenței aspectelor activităților de comunicare (E. Passov, I. Zimneaia), trăsăturile specifice ale producției orale și scrise (V. Mets) și, nu în cele din urmă, teoria formării corelate (Kolker).

Tratată din perspectivă multiplă și interdisciplinară (lingvistică, psiholingvistică, didactică, psihopedagogică), analiza competenței comunicative promovează actul enunțiativ general și monologat, oral sau scris, ca fiind mijloc și produs al instruirii. Totuși, unitatea verbală este angrenată în mod sporadic în procesul educațional, fapt ce necesită o justificare multilaterală a avantajelor sale în obținerea unor performanțe de durată. Or, deprinderea de a formula rațional gândurile atât în formă orală, cât și scrisă, se poate manifesta în cazul în care această exteriorizare este motivată sub diverse aspecte : necesitate, dorință, impulsivitate, reacție, atitudine, concept etc.

Promovarea unei tehnologii raționale de ansamblu a producției monologate orale/scrise în practica de dezvoltare a exprimării verbale și scrise este o problemă actuală, iar realizarea ei *de facto* ar soluționa, într-o anumită măsură, problema comunicării în limba română a studenților străini.

Scopul cercetării noastre constă în fundamentarea metodologiei actului verbal ca noțiune didactică, precizarea modalităților de angrenare ale unității verbale monologate orale/scrise în practica de vorbire și scriere. Esențializarea actului enunțiativ ca noțiune didactică și elucidarea variațiilor sale formative ca rezultat al cooptării studentului în practica de comunicare are valoare în cazul în care:

1) rolul expresiei enunțiative în generarea comunicării este argumentat teoretic;

2) specificul comunicării orale/scrise este descoperit, conștientizat și însușit de către studenții străini utilizatori și vorbitori de limba română;

3) efectul formativ al actului enunțiativ în actul educativ este demonstrat;

4) blocul unor tipuri de structuri monologate orale și scrise este elaborat.

În conformitate cu scopul propus și cu ipoteza avansată au fost formulate obiectivele investigației:

1) argumentarea teoretică a noțiunii de producție monologată orală/scrisă;

2) identificarea deprinderilor de comunicare și elucidarea rolului lor în practica instructivă;

3) stabilirea statutului pedagogic al unității enunțiative ca unitate, mijloc și produs al instruirii;

4) elucidarea unor relații pe care le stabilește unitatea enunțiativă în procesul de formare a deprinderilor de comunicare;

5) ierarhizarea tipurilor de unități monologate orale/scrise (în raport cu textul) și elaborarea în această bază a consecutivității etapelor de dezvoltare ale unității verbale;

6) determinarea acțiunilor de învățare a fiecărui tip de act enunțiativ în baza exercițiilor;

7) efectuarea unei cercetări în vederea stabilirii efectului formativ al actului verbal.

Este de știut faptul că vorbirea este determinată de toate componentele personalității în egală măsură: necesitatea de a comunica asigură motivarea vorbirii, iar interesul și intelectul – conținutul ei, în timp ce emoțiile și temperamentul fac vorbirea să fie expresivă. Dacă unitatea verbală nu poate dinamiza situația în care se află în mod concret anumite persoane sau dacă nu menține contactul verbal, aceasta

nu poate dinamiza situația în care se află anumite persoane; dacă nu menține contactul verbal, aceasta este interpretată de interlocutor ca fiind nesemnificativă în contextul activității sale.

În această ordine de idei, procesul educativ trebuie organizat ca o activitate de rezolvare permanentă a unor sarcini verbal-excogitative, or, vorbirea fără împrumutarea gândurilor din sursele citite sau din altă informație, fără repere pe notarea a ceea „ce se folosește” în vorbire este cu adevărat productivă. Vorbitorul trebuie să fie pregătit psihologic pentru independență în gândire și exprimare, fapt care nu vine de la sine, ci poate fi realizat printr-o activitate sistematică și bine concepută.

Comunicarea are o serie întreagă de caracteristici (motivare, caracter situațional, caracter euristic, productivitate, integritate, caracter activ și dinamic etc.), de aceea manifestarea lor ca rezultat al acțiunii instructive este impulsionată nu de asimilarea limbii și a sistemului limbii, ci de sistemul mijloacelor de vorbire.

Activitatea de comunicare este transformatoare, în sensul că ea trebuie să schimbe comportamentul sau modalitatea de gândire în direcția necesară, vorbirea nefiind o categorie tematică, ci conținutală; fiecare obiect al discuției este un cadran care coordonează un model al sistemului mijloacelor de vorbire. Deficiențele în asimilarea limbii române de către studenții străini rezidă în faptul că în primplan se înaintează sistemul limbii și nu cel al vorbirii.

Fiecare dintre aspectele vorbirii – ascultarea, citirea, scrierea, rostirea – poate fi dezvoltat prin aplicarea unor metode specifice, iar determinarea unor căi optime în varietatea corelării lor, a ierarhizării lor temporale, oferă o utilă bază în determinarea locului fiecăruia în unitatea instructivă numită activitate de comunicare.

Capacitatea de a-și expune pe înțeles, judicios poziția, opinia, punctul de vedere în formă de mesaj monologat devine o caracteristică de primă valoare a personalității, conform teoriilor enunțate de către Hornby, E. Passov, I. Bim, T. Cazacu, L. Pop etc.

Învățarea, facilitată de contactul social, dezvoltă independența, cel care învață determinându-și singur strategia și tactica vorbirii pe baza materialului asimilat. Prin urmare, unitatea enunțativă monologată orală/scrisă, în toată complexitatea inter-relațiilor pe care le stabilește, a necesitat o definire logică. Or, definirea lui în diferite surse fie pune accentul pe unele laturi, fie include un surplus de precizări neadecvate problemei care este în obiectivul cercetării date (T. Slama-Cazacu, S. Marcus, L. Wald, H. Gez etc.). În scopul stabilirii unui reper de reală utilitate investigatorie, am definit actul enunțativ ca fiind o formulare cu ajutorul mijloacelor de limbaj, a unor unități verbale sau scrise în comunicare, prin care se exprimă gânduri, sentimente, dorințe, în vederea transmiterii rezultatelor unor raționamente.

Inițierea în clasificările existente ale unității verbale a jalonat două direcții, valorificarea unora sau a altor aspecte conducând spre elaborarea unei tipologii noi, logice în condițiile concrete în care a fost valorificată. Avem în special în vedere ideile lui Kolker privitoare la tipurile de unități verbale monologate orale/scrise, diferențiate prin raportarea la timp, la forma de exteriorizare, conținut, baza orientativă și la diferiți indici caracteristici (stilul, modalitatea expunerii, caracterul pregătit/nepregătit etc.). Alături de numeroase avantaje (stabilirea relației unitate

verbală-text, monolog, depistarea zonelor de coincidență), acestea au și dezavantajul de a nu forma o tipologie a unității verbale monologate orale/scrise.

Insistând expres asupra oportunității antrenării componentei de comunicare orală/scrisă în practica instructivă, am considerat ca fiind rațională și determinarea noțiunii de deprindere în raport cu scopul pe care l-am proiectat (la Kolker, de pildă) Dacă ar fi să punctăm importanța acestei noțiuni, ne-am opri asupra următoarelor aspecte: raportarea la noțiunea de activitate, acțiunea de formare. Învățământul actual îi solicită vorbitorului să aibă deja formate dexteritățile verbale în conformitate cu normele sociale ale comportamentului. Aceste dexterități trebuie susținute de factori psihologici și lingvistici și realizate în interacțiune dinamică, în contexte situaționale ale comunicării. Legitățile sociale se referă atât la studenții vorbitori de limba română ca limbă maternă, cât și la studenții străini care intră în contact cu limba română.

În procesul instructiv-educativ, organizat cu studenții străini, accentul se deplasează pe abordarea personalizării motivaționale a asimilării limbii române ca limbă străină. Fluiditatea vorbirii monologate este extrem de importantă în asigurarea comunicării verbale la studenții străini, deoarece ea poate antrena în același model structural o varietate mare de conținut comunicativ. Intenționalitatea celui care învață reiese, în primul rând, din producția sa verbală, care, la rândul ei, îl determină pe student să fie empatic atât verbal, cât și sub aspect formativ.

Deprinderea de comunicare este o capacitate formată în timp, care constă în a întreprinde o succesiune de acțiuni verbale în scopul soluționării unor sarcini concrete, printre care:

- 1) deprinderea de determinare a mijloacelor de transmitere a unității verbale;
- 2) deprinderea de a descoperi ideea de bază a unității verbale;
- 3) deprinderea de a construi logic o unitate verbală;
- 4) deprinderea de a se orienta în situația concretă.

Astfel, sub diverse aspecte, unitatea verbală este justificată atât ca mijloc, dar și ca produs al instruirii, fiind și cel mai concret indiciu al însușirii limbii române de către studenții străini.

Pentru a determina nivelul concret de însușire a limbii române de către studenți și a stabili atitudinea acestora din urmă față de actul enunțiativ ca unitate și mijloc de învățare după trei luni de studiere a limbii române, am demarat o anchetă. Unitatea verbală monologată ca mijloc de învățare în etapa incipientă a fost utilizată, conform metodicii propuse, de către V. Mets. La studiul întreprins, au participat trei grupe de studenți străini, numărul lor variind între 63, respectiv, 69. Ancheta a inclus șase teste care au solicitat alegerea unui răspuns din câteva posibile, fapt ilustrat în tabelul de mai jos:

Indicii anchetei (aprecieri și opinii)

Întrebarea din anchetă	Variantele de răspuns	Indicii în procente
1. Considerați nivelul de însușire a limbii:	a) ridicat; b) suficient; c) insuficient.	52 28 20
2. Puteți vorbi bine dacă utilizați:	a) ambele tipuri de unitate verbală monologată orală/scrisă;	33

	b) numai unul dintre ele;	28
	c) mai multe variații de unități enunțiative.	39
3.Determinați atitudinea dumneavoastră față de unitățile enunțiative:	a) puteți emite în mod facil și spontan;	11
	b) sunt greu de elaborat;	12
	c) le considerați necesare pentru studiul eficient în instituția dată;	26
	d) le considerați necesare pentru domeniul de specialitate;	22
	e) le considerați absolut necesare în toate domeniile.	29

Ideea de bază a integrării actului enunțiativ monologat oral/scris în ansamblul de repere instructive, analiza fenomenelor degajate din ea, antrenarea unui număr bine stabilit de factori educaționali ne-a determinat să elaborăm pentru experimentul formativ o tipologie a unității verbale monologate orale/scrise în raport cu textul.

În cadrul experimentului formativ, studentul a fost pus în situația să nu imite activitatea verbală, ci să organizeze în mod creativ activitatea. Procesul învățării limbii române trebuie organizat astfel încât activitatea să nu fie impusă, deoarece, în acest caz, rezultatele se păstrează atât cât sunt prezente condițiile necesare pentru aceasta. Când se schimbă condițiile, rezultatele activității impuse sunt neutralizate. Necoincidența motivului cu obiectul activității este o trăsătură caracteristică a pseudovorbirii. Impunându-i studentului mijloacele verbale, profesorul limitează aria activității sale mentale în baza acestor mijloace, astfel inducându-i-se acestuia sentimentul de nesiguranță. Dirijarea activității verbale a studenților este ramura activității educaționale care creează un raport echitabil între gândire și exprimare în limba română.

Dacă ar fi să ierarhizăm acțiunile procesului de formare a vorbirii studentului străin în limba română, atunci dezvoltarea deprinderilor verbale urmează după formarea priceperilor verbale primare și precede dezvoltarea deprinderilor verbale productiv-creative și comunicative.

Rezultatele studiului nostru ne-au demonstrat că formele gramaticale, luate ca un întreg, nu se păstrează în memorie de-a gata: cel care învață limba, construiește aceste forme chiar în momentul vorbirii. Prin urmare, învățarea nu se reduce la achiziționarea deprinderilor; cu cât un stimulente este mai des propus, cu atât mai eficientă este însușirea. Aici suntem în consens cu Mina Maria Rusu, de exemplu, care susține:

„competența de comunicare nu este doar „reproducerea itemilor memorati, ci se definește ca sistem de strategii creative ce permit înțelegerea valorii elementelor lingvistice în context, dezvoltând abilitatea de a aplica tocmai cunoștințele despre rolul și funcționarea limbajului”. Așadar, trebuie subliniat faptul că prin competență de comunicare nu se înțelege volumul de cunoștințe despre limbaj deținute de un vorbitor, ci valoarea lor funcțională, generatoarea unei activități de interrelaționare. Totodată, comunicarea nu

poate fi abordată în afara socialului și, în consecință, trebuie avută în vedere și dimensiunea integratoare a procesului”¹.

Învățarea acțională în dezvoltarea deprinderilor de comunicare, dobândirea deprinderilor cu rol major în construirea unității verbale monologate, aplicarea funcțională a textului în raport cu procesul de generare a vorbirii, antrenarea unui set flexibil de exerciții orientate spre dezvoltarea competenței de comunicare motivată, activă, productivă și creativă sunt câteva dintre constatările studiului nostru.

Bibliografie

- Ardeleanu, Sanda-Maria, Coroi, Ioana-Crina, Fînaru, Dorel (coord.), *Limbe și Comunicare*, vol. XIII, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015.
- Baylon, C., Mignot, X., *Comunicarea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2000.
- Cadrul European Comun de Referință*, consultat on-line la: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CEFR_moldave.pdf.
- Callo, T., *Educația comunicării verbale*, Chișinău, Editura „Litera”, 2003.
- Hymens, D., *Vers la compétence de communication*, Paris, ESF, 1994.
- Radu, I., Ezechil, L., *Didactica. Teoria instruirii*, Pitești, Editura „Paralela 45”, 2005.
- Rusu, Mina-Maria, „Competența de comunicare – perspective de abordare”, în *Limba română*, nr. 11-12, anul XIX, 2009, p. 124-138.
- Slama-Cazacu, T., *Strategii comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura „Polirom”, 2000.
- Slama-Cazacu, T., *Psiholingvistica – o știință a comunicării*, București, Editura „ALL Educațional”, 1999.
- Sâmihăian, Florentina, *O didactică a limbii și a literaturii române. Provocări actuale pentru profesor și elev*, București, Editura „Art”, 2014.
- Șoitu, L., *Pedagogia comunicării*, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1997.

¹ Mina-Maria Rusu, „Competența de comunicare – perspective de abordare”, în *Limba română*, nr. 11-12, anul XIX, 2009, p. 124.

IDENTITY AND GENDER PERFORMATIVITY IN WILKIE COLLINS'S *THE LAW AND THE LADY*

Abstract

The aim of this paper is to argue that *The Law and the Lady* highlights the existence of a male-female binary opposition the characters must adhere to, with conventional gender roles that must be performed by each. Throughout the novel, as the female protagonist continues an investigation to uncover her husband's involvement in the murder of his first wife, she struggles with adhering to traditional gender roles, while simultaneously feeling the pressure to reach a certain standard of femininity in order to obtain the information she needs. By using Judith Butler's theory of gender performativity, this paper will also examine the manner in which identity and gender performativity are connected and how they influence the protagonist to challenge conventional gender norms.

Key-words: Wilkie Collins, *The Law and the Lady*, Judith Butler, gender performativity, identity

Wilkie Collins's novel *The Law of the Lady* follows Valeria Woodville, a newly-married woman, who discovers that her husband had been put on trial for the mysterious death of his first wife and has married her under a different name. As the authorities could not prove his involvement in the death of the first wife, Sara Macallan, Valeria sets out to uncover the truth behind her demise and prove her husband's innocence. The novel highlights the existence of a male-female binary opposition to which the characters must adhere, with conventional gender roles which must be performed by each. I argue that, throughout the novel, as Valeria continues her investigation, she struggles with these traditional gender roles, while simultaneously feeling the pressure to reach a certain standard of femininity in order to obtain the information she needs to find out what happened to Sara Macallan. In order to illustrate my argument I will rely on Judith's Butler theory on gender performativity.

In "Subjects of Sex/Gender/Desire", Judith Butler discusses the issues that appear when assigning one universal and fixed identity to women. She counters the assertion that all women are defined by 'womenness' and that gender is defined only by the existence of a male-female gender binary. Butler also discusses the existence and maintenance of gender roles, which is possible due to "performative speech acts"¹ that fall within the accepted norms of a community. Consequently, the social norms which enforce the gender binary system and its conventional gender roles create an environment that restricts freedom, while simultaneously "provide the

¹ Butler, Judith, "Subjects of Sex/Gender/Desire", in Doring, Simon, *The Cultural Studies Reader*, Second Edition, London & New York, Routledge, 1999, p. 341.

conditions for the identities in which freedom becomes meaningful”². In addition to this, Butler challenges the assumption that sex and gender are distinct and states that both are in fact culturally constructed: “this construct called ‘sex’ is as culturally constructed as gender, perhaps it was always already gender”³.

Interestingly enough, *The Law and the Lady* opens with a performative speech act – a quote from the marriage service written in the Book of Common Prayer – delivered by Valeria’s uncle, who is performing the wedding ceremony. The particular section from the end of the ceremony “the holy women also, who trusted in God, adorned themselves, being in subjection unto their own husbands; even as Sarah obeyed Abraham, calling him lord”⁴, emphasises the fact that women were expected to be subservient to their husbands, while concurrently establishing Valeria’s identity and role as a married woman, a role which she will later on challenge, as she carries out her investigation in spite of her husband’s wishes. Another important event which takes place during the wedding ceremony is the signing of the register, where Valeria ominously writes down her married name instead of her maiden name (Valeria Brinton).

This gesture has been interpreted by Jenny Bourne Taylor as proof that she is “in control of neither writing nor identity”⁵. While this is a fair assertion, it can also be added that the gesture signifies the uncertainty of her husband’s identity, who is now living under a false name, and by extension Valeria’s own uncertain identity as his wife, which is evidenced further on when Valeria explores her husband’s past and discovers the similarities that exist between her and his first wife. Valeria loses her previous identity, which is Valeria Brinton, but her new identity as Valeria Woodville is unstable and threatened by her husband’s past and the ghost of Sara Macallan. The need to restore order in the flawed legal system, which was unable to provide the necessary evidence to fully absolve or convict, mirrors Valeria’s need to restore peace in the domestic sphere and regain control of her identity.

Valeria’s decision to investigate Sara’s death forces her out of the domestic sphere to which women were confined, challenging traditional gender roles. Furthermore, she breaks the marriage vows she made at the beginning of the novel by going against her husband’s wishes to stop investigating. She challenges the conventional image of the wife who is subservient to her husband, placing herself outside the law in order to restore it. Valeria takes control of the investigation without relying on her husband’s help and visits the houses of his male friends, gaining access into masculine spaces, which are all typically restricted to women, in order to find the necessary clues.

Consequently, she supplies the representatives of the law with the missing pieces in their investigation. However, in order for Valeria to successfully challenge conventional gender roles, she is forced to simultaneously adhere to them so as to be able to enter male-dominated spaces and continue her investigation. Throughout the novel, Valeria struggles with balancing the traditional image of the Victorian wife and that of the subversive female investigator.

² *Ibidem*, p. 340.

³ *Ibidem*, p. 346.

⁴ Collins, Wilkie, *The Law and the Lady*, New York, Oxford, 2008, p. 7.

⁵ Taylor, Jenny Bourne, “Introduction”, in Collins, Wilkie, *The Law and the Lady*, New York, Oxford, 2008, p. XVI.

At the beginning of the novel, Valeria looks into the mirror and describes her hair “as it was dressed years since to please her father [...] and gathered into a simple knot behind (like the hair of the Venus de’ Medici)”⁶. Her appearance is conventional, matching the beauty ideals of the time, done in order to please the dominant male figure of her family (at first her father and later on her husband). Valeria constantly faces the pressure of adhering to the beauty standards and ideals of femininity of the time, constructing an identity that is socially acceptable via the use of clothes, cosmetics, and hairstyles. Before she visits her husband’s friends to conduct the investigation, Valeria takes care to apply cosmetics and dress herself in an acceptable way to enhance her femininity: “I saw in the glass my skin take a false fairness, my cheeks a false colour, my eyes a false brightness – and I never shrank from it”⁷.

The makeup she applies gives her a new identity and offers her the possibility of performing the necessary steps in order to gain access into the masculine spaces which hold the evidence. As soon as her maid completes this transformation, Valeria says that she is capable of doing anything it takes in order to win the trust of the men she is supposed to interrogate. On one hand, her actions and willingness to conform to these beauty standards can be seen as a way for her to use traditional ideals of femininity to her advantage, but on the other hand they also show the fact that Valeria realizes that it is impossible for her to escape the expectations women are subjected to. She reaches the conclusion that social constraints will always put her in the position of having to constantly subject herself to the male gaze. Tara Macdonald agrees with this, adding that “Valeria’s excessive, selfless devotion to her husband, seems to make her the epitome of the good Victorian wife”⁸.

However, while Macdonald argues that by investigating Sara’s fate, Valeria’s “fidelity is paired with an independent streak”⁹ which challenges the traditional Victorian gender roles, Valeria’s desire to begin this investigation is motivated by the fact that she needs the security offered by the stable identity of the good Victorian housewife. As her investigation progresses, Valeria discovers that Sara was also struggling with the pressure of satisfying the male gaze and reaching the beauty ideals of the time. Sara is consumed by the fact that she fails to make her husband value her appearance over other women. The constant demands Sara faces to objectify herself force her to use large quantities of cosmetics, all of which contain arsenic, a substance which “was sometimes used in the Victorian period to improve women’s skin”¹⁰. Eventually, Sara begins consuming the poison itself and sets up her own demise.

All in all, both women are pressured into constructing an identity that is visually appealing and by extension socially acceptable. Therefore, once Valeria concludes her investigation, she provides the lawyers with the necessary evidence to absolve her husband and, upon revealing her pregnancy, she returns to the domestic

⁶ Collins, Wilkie, *The Law and...*, *op. cit.*, p. 10.

⁷ *Ibidem*, p. 57.

⁸ Macdonald, Tara, “Sensation fiction, gender and identity”, in *The Cambridge Companion to Sensation Fiction*, ed. Andrew Mangham, New York, Cambridge University Press, 2013, p. 127

⁹ *Ibidem*, p. 127.

¹⁰ *Ibidem*, p. 130.

sphere to resume the stable identity of wife and mother, fulfilling the role which is expected of her by society. Valeria's mission to stabilize her identity and her subversive acts throughout the investigation ultimately force her to conform to traditional gender roles.

Bibliography

Butler, Judith, "Subjects of Sex/Gender/Desire", in Doring, Simon, *The Cultural Studies Reader*, Second Edition, London & New York, Routledge, 1999.

Collins, Wilkie, *The Law and the Lady*, New York, Oxford, 2008.

Macdonald, Tara, "Sensation fiction, gender and identity", in *The Cambridge Companion to Sensation Fiction*, ed. Andrew Mangham, New York, Cambridge University Press, 2013.

Taylor, Jenny Bourne, "Introduction", in Collins, Wilkie, *The Law and the Lady*, New York, Oxford, 2008.

Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/187/1.5/S/155559, contractul proiect strategic Cercetări doctorale multidisciplinare competitive pe plan european (CDocMD) cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane (2007-2013).

LES DOUBLES DU PASSÉ, PRÉSENT ET ÉTERNEL DANS *VENDREDI OU LES LIMBES DU PACIFIQUE*

Abstract

Michel Tournier, this “pie thief”¹ of the twentieth century, a great admirer of Gaston Bachelard and Claude Levi-Strauss particular interest to the contemporary reader by the way he makes believe that “the myth that fundamental story is a truth that suspects have long been known and is supposed to read only.”² As is his “binary approach” (*Le Miroir des idées*) which particularly interests us, my study focuses on the double in *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. I present as well, in this article the positive experience of Robinson, in “The other as a double in Friday or limbo Pacific”. We will ask ourselves concrete double (double person), but to focus on transformation and character development of Friday, the reason for his departure, and the different paths taken by the main character, Friday to reach his goal. We will show how the power of the image of others met along the journey Robinson will influence his quest: the log-book, the mirror of society, and Friday on Robinson. We will also ask ourselves about the purpose of the pursuit of Robinson, on his success / failure and demonstrate solar metamorphosis, spiritual Robinson. Finally, we will explain the importance of the double compared to the work of Michel Tournier.

Key-words: double, Friday, wild life, island, mirror, journal, past, present, eternal, twins, mannequin

Introduction. La problématique du double

La problématique du double existe depuis la naissance du monde: la Bible parle de deux frères ennemis, Caïn qui tue Abel; en Antiquité, chez Platon, dans *Le Banquet*, le double est employé comme synonyme de l’androgynie, où l’homme est réuni à sa moitié complémentaire. Au XVIIe siècle, l’âge baroque apporte une nouvelle vision à la notion du double: l’expression « *coincidentia oppositorum* » veut dire l’attraction de deux forces contraires comme le feu et la glace; le jeu de masques implique la dichotomie entre *être* et *paraître*. Shakespeare, aussi, au XVIIe siècle, parle dans sa pièce de théâtre *Roméo et Juliette* d’une opposition, d’un conflit entre *être* et *paraître*.

Lors du développement des sciences médicales et des théories psychiques de Freud, au XIXe siècle, le double devient un thème d’études auquel s’intéressent plusieurs psychanalystes et écrivains. Désormais on assiste à une « intériorisation du double en soi » comme l’explique Victoire Nguyen³. Cette image est rencontrée dans la littérature fantastique, chez Hoffmann (fin du XVIIIe siècle, début du XIXe

¹ Maria Grigoriu, *L’écriture et son double. Michel Tournier*, Junimea, Iași, 2001, p. 2.

² *Ibidem*, p. 32.

³ Victoire Nguyen, « Double » dans *Dictionnaire International de Termes Littéraires*, <http://www.ditl.info.art.definition.php.term.6134>, 19 août 2007.

siècle) dans *Les Elixirs du diable* (début du XIXe siècle) et chez A. E. Poe (début du XIXe siècle) dans *The imp of the perverse* où le double est la conséquence de la folie, et représente « le reflet de soi-même »⁴.

Chez Michel Tournier, le double fait partie de son système philosophique. Dans *Le Miroir des idées*, Tournier montre que les concepts clés vont par paire « chacun possédant un contraire »⁵. Il donne l'exemple des grands philosophes: Hegel, Aristote, qui ont mis en évidence leurs différents systèmes de pensée pour catégoriser le monde, en se servant des doublets organisés par opposition : *thèse* (unité), *antithèse* (pluralité), *synthèse* (totalité). Dans la dialectique de Hegel, l'opposition *Être/Néant* n'est pas figée, puisque le mouvement d'une chose est d'être posée, puis de passer dans son contraire, et ensuite de réconcilier ces deux états. Ainsi l'Être n'est pas le contraire du Néant car l'être passe dans le néant, le néant dans l'être, et le résultat est le devenir: « Le néant, en tant que ce néant immédiat, égal à soi-même, est de même, inversement, la même chose que l'être. La vérité de l'être, ainsi que du néant, est par suite l'unité des deux; cette unité est le devenir »⁶. Tournier fait aussi la distinction entre le contraire et l'opposition, qui, explique-t-il, ne sont pas la même chose: l'opposition de Dieu c'est le Diable, être parfaitement concret, mais son contraire est l'absence de Dieu de l'athéisme; à l'Être s'oppose le Néant qu'illustrent des expériences vécues, et non pas le non-être, qui est en fait son contraire⁷. Tournier explique cette « démarche binaire », qui imprègne tout son livre, en disant que dans toutes ces différentes paires « c'est ... un jeu qui doit être laissé à la liberté du lecteur »⁸.

Pour arriver à son œuvre littéraire, nous pouvons parler du passage de la philosophie à la littérature comme une forme de « narrativisation » de son système philosophique (conversation avec Dr. Posthumus)⁹. Comme Tournier déclare : « Mon problème est de raconter des histoires qui dissimulent un peu une solution philosophique »¹⁰. Trois vers de Danza Del Vasta résument très bien son propos: « Au fond de chaque chose un poisson nage / Poisson de peur que tu n'en sortes nu / Je te jetterais mon manteau d'images »¹¹. Au cours d'un entretien, il revient à ces vers clefs en ajoutant que: « C'est très simple, j'ai un poisson au fond de moi et il faut que je lui mette mon manteau d'images pour le sortir au grand jour »¹². Ainsi, nous pouvons parler d'une structure double sur laquelle les romans de Michel Tournier s'appuient: le poisson représente le fond, la base, les idées philosophiques qui seront développés dans l'histoire, qui, elle, représente la surface métaphorique, le manteau.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Michel Tournier, *Le Miroir des idées*, Paris, Gallimard, 1980, p. 11

⁶ « Dossier Hegel », http://fr.wikipedia.org/wiki/Georg_Wilhelm_Friedrich_Hegel, 30 septembre 2007.

⁷ Michel Tournier, *Le Miroir...*, *op. cit.*, p. 13.

⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁹ Stéphanie Posthumus, « Trois thèmes pour repenser Tournier : le moi, le monde et le rire », *Acta*, août-septembre 2006 (volume 7, numéro 4), disponible sur <http://www.fabula.org/revue/document1483.php>, 9 mars 2007.

¹⁰ Michel Tournier, François Brusnel, « Un poisson nage sous mon manteau d'images », *Le français dans le monde*, nov.- déc. 2004, No. 336, www.lire.fr/entretien.asp, 10 juillet 2007.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

Ce qui nous intéresse particulièrement du double chez Tournier, c'est comment le double parfait échappe à Michel Tournier, comment les tentatives de son héros pour saisir son double lui échappent aussi. Au cours de leur quête d'eux-mêmes, les personnages sont interrompus par un choc inattendu. Notre propos est de voir comment le personnage principal dans *Vendredi ou les limbes du Pacifique* réagit à ce choc et plus précisément, nous allons analyser la différence entre « l'expérience positive du double comme autre » dans *Vendredi*.

Il est intéressant de voir comment, impuissants et sans ressources, le héros, Robinson ne peuvent qu'accepter l'aide d'*autrui*. Nous allons nous pencher toutefois sur différentes variations du double: le double sosie et le double humain.

Vendredi ou les limbes du Pacifique

Le roman *Vendredi ou les limbes du Pacifique* est paru en 1967 et représente une réécriture du mythe de Robinson Crusoé, roman écrit par Daniel Defoe. *Vendredi* est l'histoire de Robinson Crusoé qui essaie de survivre sur une île déserte. La narration commence par décrire Robinson qui gît sur le sable, « à demi inconscient » (*Vendredi*, p. 17)¹³. Robinson se trouve seul sur cet îlot, qui est dépourvu de toute trace d'habitation. Malgré la forte relation amicale qui va se nouer entre Robinson et le chien, Tenn, retrouvé quelques jours après le naufrage, c'est l'absence d'*autrui*, qui caractérise les expériences de Robinson dans la première moitié du livre. Pour combattre la folie qui le guette, il commence à écrire dans un log-book ses méditations philosophiques réfléchissant sur sa déshumanisation. *L'île de la Désolation* devient ensuite *Speranza*, car Robinson espère refaire le monde civilisé européen sur l'île. Pour cela, il va confectionner une clepsydre, et il met l'ordre sur le territoire : il va tout classer, nommer, régulariser, domestiquer. Mais le désespoir continue à l'envahir.

Suite aux prières de Robinson à Dieu pour avoir un compagnon, un sauvage noir et nu arrive sur l'île. Comme Robinson ne le considère pas « être humain à part entière » (*Vendredi*, p. 165), il le nomme Vendredi. La vie sur l'île, les jeux de rôle entre Vendredi et Robinson et entre Vendredi et les animaux, vont changer la pensée de Robinson, qui arrive à le considérer son compagnon. Vendredi apprend à Robinson à transformer un bouc en harpe éolienne, à devenir flèche, cerf volant, et à se réjouir de son corps. Plus tard, Vendredi devient le frère jumeau de Robinson, que celui-ci admire et désire imiter. Finalement, Vendredi trahit Robinson, car il part avec le bateau Whitebird, tandis que Robinson reste sur l'île, avec Jeudi, le mousse du Whitebird, pour recommencer la vie éternelle sur l'île.

Dans *Vendredi*, il est question du double comme expérience positive qui comprend plusieurs moments différents. Nous nous concentrerons sur trois moments en particulier de cette évolution: d'abord, l'autre construit selon les idées et expériences du passé dans « Doubles du passé », ensuite, l'autre construit d'après des expériences du présent dans « Doubles du présent », et finalement, l'autre comme projection d'un être éternel dans « Double éternel ».

¹³ On fait référence au volume Michel Tournier, *Vendredi ou les limbes du Pacifique*, Paris, Gallimard, 1972.

A. Doubles du passé

Dans cette première partie, nous analyserons le double comme *autre* du passé, tel que construit, d'une part, dans le log-book, et d'autre part, dans la société et plus précisément dans la civilisation sur l'île. Comme le remarque le narrateur omniscient, le passé vaut avant tout « comme source de souvenirs, fabrique de passé. Il n'importait de vivre que pour augmenter ce précieux capital de passé » (*Vendredi*, p.125). Cette plongée dans le passé est un moyen pour Robinson de retrouver le sens des valeurs nécessaires à sa survie. Par le recours à son log-book il va se rappeler ses souvenirs, faire des analogies, philosopher sur l'existence.

A.1. Le log-book, double de soi-même

Comme la solitude caractérise la condition de l'homme moderne, il n'est pas étonnant qu'elle constitue le sujet ainsi que la cause de l'écriture du journal de Robinson: « La solitude n'est pas une situation immuable où je me trouvais plongé depuis le naufrage de la Virginie. C'est un milieu corrosif qui agit sur moi lentement, mais sans relâche et dans un sens purement destructif » (*Vendredi*, p. 52). Ce « milieu corrosif » donne naissance à un « moi extériorisé »¹⁴ qui représente le double de Robinson, le double fuyant, le reflet qu'il voit dans le miroir. Plus tard, Robinson va réfléchir aux conséquences de l'absence d'autrui, comme la perte du langage: « Autrui, pièce maîtresse de mon univers. Je mesure chaque jour ce que je devais en enregistrant de nouvelles fissures dans mon édifice personnel. Je sais ce que je risquerais en perdant l'usage de ma parole, et je combats de toute l'ardeur de mon angoisse cette suprême déchéance » (*Vendredi*, p. 62). Il est clair que le journal (log-book) permet à Robinson de remplir son âme vide, de remplir l'espace ainsi que de parler à deux voix: intérieure, le log-book, et extérieure, à haute voix.

Il est d'ailleurs possible de parler d'un double entre le narrateur omniscient et Robinson, dans le sens qu'ils se complètent dans l'explication des idées : dans son log-book Robinson reprend des parties de la narration hétérodiégétique, tout comme le narrateur reprend les paroles de Robinson et y apporte ses interprétations. De son journal, nous apprenons la jalousie qu'éprouve Robinson envers Vendredi, un sentiment connu déjà de narrateur, mais auquel Robinson apporte des explications supplémentaires. D'après Grigoriu, « la répétition et la réécriture chez Tournier ressemblent à une activité primordiale, à l'activité d'un chercheur, et met en évidence le double de l'écriture »¹⁵. Plusieurs phrases du log-book mettent en évidence une telle activité. Par exemple, dans sa description de l'île mère, le narrateur explique: « À ce degré de profondeur la nature féminine de Speranza se chargeait de tous les attributs de la maternité. Il se croyait dans les bras de sa mère » (*Vendredi*, p. 124). Quant à l'explication de Robinson, elle apporte des détails supplémentaires à la description de la mère : « Mais tandis que la souille me faisait hanter ma sœur, [...] c'est à la haute et sévère figure de ma mère que me voue la grotte » (*Vendredi*, p. 128). Après, Robinson reprend plusieurs fois la figure de la mère dans son journal pour décrire les attributs de sa mère. Robinson se tourne souvent vers le passé dans son journal, comme s'il avait oublié quelque chose au passé, quelque chose qu'il cherche ; comme si une voix l'appelait au passé. D'un

¹⁴ Fui Lee Luk, *Le détournement de l'autobiographie chez Michel Tournier*, Éditions Universitaires de Dijon, 2003, p. 35.

¹⁵ Maria Grigoriu, *L'écriture...*, op. cit., p. 150.

côté, nous pouvons dire que l'existence de Robinson est compromise par son retour au passé, car il ne peut pas avancer psychiquement, il est aliéné mental. D'un autre côté, le retour au passé c'est «le retour aux sources, aux origines», dont parle Sigmund Freud dans ses *Essais de psychanalyse*. C'est par ce retour au passé, à l'enfance, et ensuite au ventre de sa mère, qu'il pense pouvoir survivre. Donc la mémoire régressive constitue en fait son sauvetage.

Par le recours à son log-book, Robinson essaie d'améliorer son état psychique détruit à cause de la solitude. Ainsi, il construit Robinson d'autrefois, Robinson du passé par le biais du log-book, en se rappelant des êtres et des choses passés tels que les bras de sa mère, sa sœur Lucy, un jour de son enfance, quand, en allant vers l'école, il passe devant une boulangerie et il est retenu par «l'haleine chaude, maternelle et charnelle» qui y sort (*Vendredi*, p. 93). Comme il est seul sur l'île, le log-book remplace la voix des autres. Robinson communique avec lui-même dans son journal; c'est comme un monologue, mais ce monologue est écrit. Sa voix intérieure lui fournit le texte de l'écriture. Mais comme les réflexions sont écrites dans son journal, on peut dire que le journal représente son double, sa voix intérieure. Si Robinson a besoin de relire ce qu'il a écrit, le journal, comme un écho, peut lui fournir toutes les informations. Il peut se voir comme dans un miroir dans son journal; mais au lieu de voir son corps, il voit son passé.

A.2. L'expérience du miroir ou le miroir déformant

Le double de soi est également relevé dans l'expérience que Robinson fait du miroir, un des objets qu'il avait récupérés de l'épave de la *Virginie*. Après avoir passé plusieurs mois seul sur l'île, Robinson se reconnaît à peine dans le miroir. Dans son log-book, il explique que «notre visage est cette partie de notre chair que modèle et remodèle et réchauffe et anime sans cesse la présence de nos semblables » (*Vendredi*, p. 90). Robinson est à la fois attiré et repoussé par le reflet de son visage: « C'est un Narcisse d'un genre nouveau, abîmé de tristesse, recru de dégoût de soi » (*Vendredi*, p. 90). Comme l'explique Nicole Guichard, « Le miroir est un instrument perfide qu'il pend à l'endroit le moins accessible de sa maison »¹⁶.

Il faut préciser que l'image dans le miroir ne reflète pas parfaitement son sujet. Comme la surface du miroir est humide, Robinson aperçoit son visage comme « défiguré »: « C'était vainement qu'il cherchait [...] l'explication de la disgrâce ténébreuse du masque qui le fixait à travers les tâches d'humidité du miroir » (*Vendredi*, p. 89). Si Robinson ne reconnaît plus son image reflétée dans le miroir, c'est également parce que ses traits sont déformés par l'eau sombre. On peut soutenir ainsi l'affirmation de Luk que « l'eau joue le rôle de redoublement »¹⁷, dans le sens qu'elle modifie, transforme, recrée le double de l'image réelle.

L'image étant un *autre* dont il faut se méfier, c'est avec cette même hostilité que Robinson regardera plus tard la survenue de Vendredi. Le miroir montre le double de Robinson, le « moi extériorisé » de sa personne, le portrait physique¹⁸. Mais ce miroir l'aide à mieux se rendre compte de sa condition, car, à cause de l'humidité, l'image paraît anormale, défigurée. Pour que le miroir rende l'image parfaite de son sujet, il doit être propre, bien séché, sans eau. Cette image humide du

¹⁶ Nicole Guichard, *Michel Tournier. Autrui et la Quête du double*, Paris, Édition Didier Erudition, 2003, p. 135.

¹⁷ Fui Lee Luk, *Le détournement ...*, op. cit., p. 165.

¹⁸ *Ibidem*.

miroir est en concordance avec l'état d'âme de Robinson, qui est déchiré. On y observe ainsi le rôle subjectif, le rôle d'adjuvant, on peut dire, de ce miroir, qui veut parler à Robinson, pour lui montrer sa condition, la réalité qu'il est seul sur l'île.

Michel Tournier a recours à ce motif, le miroir, car le miroir est un objet classique, baroque. Comme objet symbolique, il contient une forte charge mythique. « Le miroir est réceptacle du méconnu, seuil d'autres mondes, donneur de vérités »¹⁹. Le miroir joue d'ailleurs un double rôle: objet et sujet. Il lui montre (à Robinson) ce qu'il était autrefois (en Angleterre), et ce qu'il est maintenant (sur l'île). Même s'il essaie de maintenir son apparence d'homme civilisé, le miroir le trahit, car il ne l'est plus. Le miroir est un objet de dédoublement; l'acceptation et le refus de soi dans le miroir signifie l'acceptation et le refus d'autrui, de l'altérité. On peut penser qu'il s'agit d'un jeu avec le miroir, à la vue duquel Robinson subit une altération, une transformation. Dans la psychanalyse, ces altérations sont considérées comme « un mécanisme de défense où l'individu se sépare d'une partie de Moi contre lequel il se défend, auquel il voudrait échapper »²⁰. Robinson aussi voulait échapper à sa condition, il voulait se défendre contre cette partie de lui-même qu'il voit dans le miroir.

A.3. La société comme double

En plus de son moi du passé, Robinson essaie de reconstruire sur l'île, l'image de sa société d'autrefois, une société basée sur la structure d'autrui. Comme l'explique Gilles Deleuze dans son analyse du roman, « La terre n'est terre que peuplée d'autrui » pour Robinson²¹. Le Code pénal qu'il invente, le Palais de Justice, les règles imposées à Vendredi, inscrites dans la Charte de l'île, la soumission rigoureuse à l'emploi du temps, les titres dont il s'attife constituent une parodie du monde d'autrui auquel le héros se sent encore lié. La définition du mot *parodie* - « chanter faux » - signale qu'il s'agit d'un double imparfait, d'une imitation. Robinson ne peut que copier les paysages, la structure, l'organisation de la société moderne, mais quelque chose lui échappe : la population.

L'île civilisée s'avère finalement une vaine répétition des mécanismes de la société d'autrefois, le projet dont Robinson reconnaît lui-même l'impossibilité : « Je ne sais pas où va mener cette création continue de moi-même » (*Vendredi*, p. 118). Plus Robinson s'enfonce dans son projet, plus il met en question la validité de ce projet: « Inutiles ces cultures, absurdes ces élevages, ces dépôts une insulte de bon sens, ces îlots une dérision, et cette forteresse, cette Charte, ce Code pénal ? » (*Vendredi*, p. 144). Toujours est-il vrai qu'il faut l'intervention de Vendredi pour mettre fin à ce projet de reconstruction de la société d'autrefois.

Si la société représente un double imparfait, implicitement la civilisation occidentale en est un aussi. La civilisation dont Robinson Crusoe faisait l'éloge est ici mise en question. Les objets récupérés de l'épave de la *Virginie* (bijoux, vaisselle, argenterie, loupe, lunette) et la construction d'une maison seront le signe concret du retour à l'humanité. Mais l'architecture de la maison est tout à fait étrange, car elle ne ressemble à aucun modèle réel. L'argent constitue un autre problème pour Robinson, un piège dans la réalisation de son but, la copie de la réalité. Son

¹⁹ *Ibidem*, p. 150.

²⁰ Otto Rank, *Don Juan et Le Double*, [http:// revista Transilvania.ro /arhiva/2006/pdf, no.11-12, 12 août 2007, p. 57.](http://revista.Transilvania.ro/arhiva/2006/pdf_no.11-12_12_août_2007_p.57)

²¹ Gilles Deleuze, *Différence et répétition*, Paris, P.U.F., 1985, p. 312.

« capitalisme »²² ne peut pas se développer, car « le capitalisme implique *autrui* »²³. Comme il vit seul sur l'île, l'échange de marchandise et d'argent est impossible. L'échec de l'économie vient du fait que c'est lui-même qui donne les lois, qui est le Gouverneur, et c'est lui qui doit les respecter.

Si jusqu'au présent, dans la première partie, nous avons vu que le journal représente une reconstruction du Robinson du *passé* et que la vie sur l'île représente une reconstruction de la société d'autrefois, dans la deuxième partie, nous allons voir que l'arrivée de Vendredi relève d'autres doubles de Robinson : du présent, cette fois. Nous démontrerons que, d'un côté, Vendredi représente le double de Robinson, et de l'autre côté, Robinson représente le double de lui-même.

B. Doubles du présent

Une fois avec l'arrêt de la clepsydre, la destruction de calendrier-mât, et la destruction de la grotte, faits dus à l'explosion provoquée involontairement par Vendredi, Robinson commence à perdre la liaison avec le passé. Il n'a plus la possibilité de compter les jours passés, il perd la notion de temps. Le passé ne l'intéresse plus, car il a déjà perdu la liaison avec sa famille d'Angleterre qui croyait Robinson mort. Robinson s'intéresse au présent au moment où il commence à analyser la liberté de Vendredi, à être jaloux sur lui: « Ignorant toute notion de passé et de futur, il (Vendredi) vivait enfermé dans l'instant présent. Il passait des jours entiers dans un hamac des lianes tressées qu'il avait tendu entre deux poivriers » (*Vendredi*, p. 156). Mais Robinson va atteindre l'apogée de son *carpe diem* une fois avec sa métamorphose solaire et au moment où les jours se ressemblent qu'il sent revivre sans cesse la même journée. L'identité de Robinson est en transformation continue, fait du à son compagnon, mais aussi à sa solitude. Ainsi, les doubles du présent de Robinson sont: Vendredi, d'un côté, et Robinson, double de lui-même, de l'autre côté.

B. 1. Vendredi comme double

Suite à ses prières insistantes à Dieu, Robinson va recevoir un compagnon, l'indien sauvage, qu'il appelle Vendredi. Celui-ci apprend à Robinson à vivre sur l'île d'après de nouvelles structures qui mettent en évidence l'absurdité de ses constructions occidentales. Entre autres, nous pourrions considérer les jeux de Vendredi comme des leçons ludiques intéressantes, pendant lesquelles Robinson apprend à imiter son compagnon. Par exemple, le jeu des mannequins supposant la permutation des rôles, des personnages et des répliques (Robinson devient Vendredi; l'esclave, le maître) apprend à Robinson à être *autrui*. Comme Grigoriu l'explique, chacun des personnages « deviendra, à tour de rôle, acteur et spectateur, sujet et destinataire qui s'assume l'identité, les gestes et les paroles de l'autre »²⁴. Considérons le passage qui décrit en détail ce jeu:

Deux heures plus tard, Robinson le vit revenir en traînant sans douceur une sorte de mannequin. La tête était faite dans une noix de coco, les bras et les jambes dans des tiges de bambou. Surtout, il était habillé avec des vieux

²² Jonathan F. Krell, *Tournier élémentaire*, Indiana, Éditions Purdue University Press, 1980, p. 150.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Maria Grigoriu, *L'écriture...*, op. cit., p. 35.

vêtements de Robinson, comme un épouvantail à oiseaux... Il planta le mannequin debout en face de Robinson:

- Je te présente Robinson Crusoé, gouverneur de l'île Speranza, lui dit-il [...]. Robinson comprit vite la leçon de cette étrange comédie [...]. Si Vendredi était Robinson, le Robinson de jadis, maître de l'esclave Vendredi, il ne restait à Robinson qu'à devenir Vendredi, le Vendredi esclave d'autrefois
(*Vendredi*, pp. 210 -212).

Dans cette citation, nous notons qu'il s'agit d'un double imparfait, car il s'agit d'une « sorte de mannequin », une copie que veut imiter l'être humain. Chacun se connaît dans l'autre, et ce dédoublement nous amène à soutenir que les paroles de Robinson mises dans la bouche de Vendredi, récitées, ont, dirait-on, une fonction parodique, moqueuse (dont Grigoriu parle aussi), appuyant sur l'émancipation de Vendredi, que le titre du roman relève déjà.

B.2. Robinson comme double de lui-même

Suite à leur jeu, Robinson va devenir le double de lui-même, car il n'est plus celui d'avant, il a subi plusieurs transformations, grâce à son compagnon, Vendredi. Ils échangent leur identité, ils subissent une transformation, accèdent à un « autrui ». Le mannequin, (la poupée de bambous) représente le double de Robinson car il (le mannequin) était vêtu avec les vêtements de Robinson. De cette « étrange comédie » (*Vendredi*, pp. 210-212), Robinson comprend qu'il est obligé de s'approprier le rôle de Vendredi, de changer d'identité avec celui-ci, fait montré par la négation restrictive « *ne ...qu'* » (*Ibidem*) et le verbe « *restait qu'à devenir* » (*Ibidem*) à « l'imparfait de rupture »²⁵ ou au futur dans le passé. On y observe que « je est un autre » dans ce cas, comme disait Arthur Rimbaud dans sa *Lettre du Voyant*. Nous avons donc affaire à une scène où chaque personnage se dédouble « en sujet du spectacle et objet du jeu »²⁶.

L'écrivain même ne manque pas d'interpréter cet épisode comme une allusion aux frères jumeaux, situant ainsi ces personnages dans la lignée de Jean-Paul, Tiffauges-Nestor, Gilles et Jeanne (*Le vent Paraclet*, p. 160)²⁷. Mais, nous observons qu'il ne s'agit pas de deux jumeaux parfaits, comme Jean et Paul, car Vendredi apparaît à un moment tard dans la vie de Robinson, comme le suggère aussi Gilles Deleuze en expliquant dans la postface de *Vendredi* :

Vendredi ne fonctionne pas du tout comme un autrui retrouvé. C'est trop tard, la structure ayant disparu. Tantôt il fonctionne comme un objet insolite, tantôt comme un étrange complice. Robinson le traite tantôt comme un esclave [...] tantôt comme le détenteur d'un secret nouveau. [...] Tantôt en deçà d'autrui, tantôt au-delà.²⁸

Vendredi a un rôle *négatif*: la rivière asséchée, les vautours apprivoisés, l'explosion qui détruit l'unité civilisée reconstituée par Robinson le montrent. Mais il a aussi un rôle *positif*, constructif: il apprend à rire à Robinson, il le réconcilie avec son corps, le libère de la méfiance à l'égard de la nature. Vendredi et Robinson

²⁵ Anne Herschberg Pierrot, *La stylistique de la prose*, Paris, Édition Belin, 2000, p. 88.

²⁶ Julia Kristeva, *Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Éditions du Seuil, 1989, p. 160.

²⁷ Michel Tournier, *Le Vent Paraclet*, Paris, Gallimard, 1980.

²⁸ Gilles Deleuze, *Différence ...*, op. cit., p. 240.

seront inséparables, car Vendredi sera son adjuvant dans la prochaine étape, celle de Robinson solaire.

C. Double éternel

C.1. Homme, chevalier du soleil

Après avoir vu les doubles du passé et du présent de Robinson, on doit s'interroger sur l'axe temporelle de son double du *futur*, et ce que ce dernier lui en réserve. Il s'intéresse au mythe des Dioscures, à la gémellité éternelle. La première apparition des jumeaux divins dans *Vendredi* met l'accent sur leur ressemblance :

« Dans l'œuf de Lédæ fécondé par le cygne jupitérien, les Dioscures sont nés, jumeaux de la Cité solaire. Ils sont plus intimement frères que les jumeaux humains, parce qu'ils se partagent le même âme. Les jumeaux humains sont *pluranimes*. Les Gémeaux sont *unanimes* » (*Vendredi*, p. 267).

Les jumeaux partagent le même âme, car ils forment un tout ensemble, ils sont nés de deux moitiés du même œuf. Toutefois, les jumeaux ressemblent physiquement l'un à l'autre, comme Jean et Paul (*Météores*) ou Haro et Haïo (*Le Roi des Aulnes*). Mais les Dioscures, Castor et Pollux, ont un statut différent : Castor est mortel et il a la réputation d'un guerrier sans rival comme fils du roi mortel Tyndare, pendant que Pollux, qui avait hérité intelligence de son père Zeus, est immortel²⁹. La légende des Dioscures nous parle « d'une gémellité qui est fraternité portée à son comble, et de fraternité qui est amitié portée à sa perfection. Une fraternité idéale, mais qui est symbole d'harmonie de notre « double » nature, mortelle et immortelle³⁰. Nous osons dire que Vendredi, par ses luttes avec les animaux, ressemble plutôt à Castor, et Robinson, plus intelligent, qui cherche une vie éternelle, ressemble à Pollux. L'idéal de Robinson est l'harmonie parfaite entre lui et Vendredi, ayant comme but cette « fraternité idéale »³¹. « C'est à cet idéal identitaire qui vont tendre Robinson et Vendredi dans l'île solaire », explique Mireille Rosello³².

Au début, Robinson regarde avec méfiance l'univers de Vendredi, qui se révèle comme *autre*: la communication avec les animaux, ses aventures éoliennes, le bouc Andoar qu'il fait chanter et voler, son culte pour les plantes. Cet univers secret formé « de masques de bois, d'arbres déracinés, et plantés à l'envers, les branches enfouies dans la terre et les racines dressées vers le ciel » (*Vendredi*, p. 120) constitue une vie en marge de l'ordre établi par Robinson sur l'île. Mais petit à petit, Vendredi, « le sauvage noir et nu, acquerra une dimension quasi divine, voué au culte aérien et solaire »³³, auquel il initiera Robinson, accomplissant ainsi sa métamorphose :

Encouragé par Vendredi, il s'exposait nu désormais au soleil. D'abord apeuré, recroquevillé et laid, il s'était épanoui peu à peu. Sa peau avait pris un ton cuivre. Une fierté nouvelle gonflait sa poitrine et ses muscles. De son

²⁹ Austin Jean-Raoul De Drouillard, *Tournier ou Le retour au sens dans le roman moderne*, Berne, Éditions scientifiques européennes, Peter Lang, 1992, p. 72.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Mireille Rosello, *L'indifférence chez Michel Tournier*, Paris, José Corti, 1990, p. 123.

³³ D. G. Bevan, *Michel Tournier*, Amsterdam, Editions Rodopi B.V., 1986, p. 150.

corps rayonnait une chaleur à laquelle il lui semblait que son âme puisait une assurance qu'elle n'avait jamais connue (*Vendredi*, p. 191-192).

On peut dire ainsi que derrière le masque, on peut observer la vraie image du personnage, le double d'autrefois. Le masque peut représenter l'image réelle du personnage, il (le masque) peut être ainsi son double parfait, être une copie parfaite de la réalité: rapport d'égalité entre le masque et l'image. Toutefois, le masque peut représenter une copie irréaliste de l'image du personnage, il peut être son double imparfait: rapport d'inégalité entre le masque et l'image.

En acceptant le culte du soleil, Robinson accepte Vendredi, « riant, dansant gracieux » (*Vendredi*, p. 200). Comme l'explique Bevan, le vieux modèle de Robinson comme « maître blanc qui s'efforce de civiliser l'esclave noir » n'existe plus³⁴. C'est à ce moment du récit que Robinson devient l'élève de Vendredi. Dans sa prière au soleil, il exprime son désir d'être le compagnon de Vendredi: « Soleil, rends-moi semblable à Vendredi. Donne-moi le visage de Vendredi, épanoui par le rire, taillé tout entier pour le rire » (*Vendredi*, p. 217). Le nouveau Robinson peut finalement rire; il renonce à la « gravité » (*Ibidem*), reniant tout son passé, car il est intéressé dorénavant au temps éternel.

Le double solaire de Robinson s'écarte du présent pour instaurer un autre temps, le temps éternel relevé par la circularité des jours (coucher, lever, coucher du soleil) et par l'arrêt de la clepsydre. Assister au lever du soleil devient pour Robinson un rituel quotidien qu'il attend avec « une impatience anxieuse » (*Vendredi*, p. 202). Il monte au plus haut arbre pour mieux voir les premiers rayons. Pour arriver au sommet et dépasser son vertige, Robinson fait un effort pénible : il devient un avec l'arbre, « participant à l'évidente fonction de l'arbre qui est d'embrasser l'air de ses milliers de bras, de l'étreindre de ses millions de doigts » (*Ibidem*). Ainsi devient-il « chevalier solaire » (*Vendredi*, p. 116).

C.2. Enfant de l'homme soleil

Lorsqu'on lui propose de rentrer en Angleterre, Robinson recule d'horreur à cette idée: « Sous le soleil-dieu, Speranza vibrait dans un présent perpétuel, sans passé ni avenir. Il n'allait pas s'arracher à cet éternel instant, posé en équilibre à la pointe d'un paroxysme de perfection [...]! » (*Vendredi*, p. 246). Dans l'ordre solaire, il n'y a pas de futur ; Robinson vit le moment, un temps éternel.

Quant à Vendredi, il va partir avec le Whitebird « le grand voilier svelte et audacieusement gréé » (*Vendredi*, p. 281) pendant que Robinson reste sur l'île assistant encore une fois au lever du soleil. Avec le mousse du Whitebird à ses côtés, Robinson se tourne vers l'est pour attendre le Dieu solaire. Le mousse représente une continuation du double éternel. Robinson et Jeudi vont recommencer la vie sur l'île, mais c'est Robinson qui va initier Jeudi, cette fois-ci. Ainsi, Robinson va recommencer la vie, près du jeune Jeudi, son fils jumeau, fils du soleil.

Nous voyons finalement que Vendredi ne représente pas le jumeau de Robinson, mais qu'il est quand même son double imparfait. Même si ce double est imparfait, il constitue une expérience positive pour Robinson, car il a appris à être autre. Quant à Jeudi, il représente le « double sosie » (conversation avec Dr. Posthumus), car les deux vont continuer le cycle du temps éternel et solaire sur l'île. Jeudi peut représenter le double (double = identité) de Robinson, dans le sens qu'il

³⁴ *Ibidem*, p. 150.

va être comme Robinson était autrefois, au début de son naufrage sur île. Jeudi est un Robinson II, non-initié aux secrets de la vie sur île, au culte du soleil, à la vie éternelle. Toutefois, il peut représenter un autre Vendredi si nous pensons qu'il le remplace et qu'il (Jeudi) serait le frère de Robinson, à la place de Vendredi. Le livre s'achève sur le rêve mythique d'un équilibre de vie sans autrui. Robinson a tenté de vivre seul, de se passer de l'autre jusque dans le désir de même. Comme l'explique Guichard, « Le refus ou l'absence de l'autrui, l'impossibilité même de le penser, de le percevoir, apparaissent ainsi comme une ligne de force de l'œuvre de Michel Tournier »³⁵.

Conclusion

Ainsi, nous avons montré dans cet article, l'expérience de Robinson, qui vit une expérience positive et qui rencontre, volontairement ou non, le double.

Nous avons analysé dans *Vendredi* les doubles du *passé*, que sont le log-book, double de *soi-même*, le miroir déformant et la société d'autrefois. Du log-book de Robinson nous avons observé le double du passé dans l'image de la mère. Le miroir nous a montré le double, le visage de Robinson, et sa réaction mécontente envers cette image, qui représente *autrui*. Nous avons montré aussi comment le double de la société occidentale (la civilisation, l'argent, l'économie) représente un échec subi par Robinson. Les doubles du *présent* introduisent l'atmosphère ludique du jeu des mannequins, où, par le changement du statut, (*je=autre*), les personnages (Vendredi et Robinson) se sont rendu compte de l'importance et du besoin d'*autrui*. La métamorphose de Robinson nous montre le double de Robinson éternel, heureux, qui vit « au gré des météores » (*Vendredi*, p. 220), et recommence une autre vie, en renonçant à son passé. Ainsi, on peut conclure que l'œuvre de Michel Tournier se construit tout entière sur « un manque central, celui du concept *autrui*, assimilé à l'autre ou à un double, mais jamais vécu comme un possible »³⁶.

Comme nous avons vu, le double identique que Tournier imagine dans ce roman, relève de l'éternelle nostalgie du héros à la recherche de lui-même. Le désir de Robinson d'être le semblable de Vendredi. Chacun des romans de Michel Tournier inclut « la séparation et la non-séparation, le même et l'autre, l'ici et l'ailleurs, un espace indécidable » explique Grigoriu³⁷. Le roman de Michel Tournier représente un « espace indécidable » car le problème du double n'est jamais tout à fait résolu, car Vendredi n'est pas seul à la fin de *Vendredi*!

Bibliographie

Bakhtine, Mikhaïl, *Esthétique et théorie du roman*, Paris, Édition Gallimard, 1978.

Bevan, D. G., *Michel Tournier*, Amsterdam, Editions Rodopi B.V., 1986.

Bouloumié, Arlette, *Le roman mythologique suivi de questions à Michel Tournier*, Paris, José Corti, 1988.

³⁵ Nicole Guichard, *Michel Tournier. Autrui et la Quête du double*, Paris, Édition Didier Erudition, 2003, p. 200.

³⁶ *Ibidem*, p. 156.

³⁷ Maria Grigoriu, *L'écriture...*, op. cit., p. 230.

Castel, Robert, Pierre et Luc Boltanski, Jean-Claude Chamboredon, « Images et phantasmes: limites des usages pathologiques de la photographie », in *Un art moyen*, Éd. Pierre Bourdieu, Paris, Minuit, 1965. 290-331.

Cioran, Émile, *Aveux et Anathèmes*, Paris, Gallimard, 1995.

Dallenbach, Lucien. *Le récit spéculaire. Essais sur la mise en abyme*, Paris, Éditions du Seuil, 1977.

De Drouillard, Austin Jean-Raoul, *Tournier ou Le retour au sens dans le roman moderne*, Berne, Éditions scientifiques européennes, Peter Lang, 1992.

Deleuze, Gille, *Différence et répétition*, Paris, P.U.F, 1985.

Grigoriu, Maria, *L'écriture et son double. Michel Tournier*, Iași, Junimea, 2001.

Guichard, Nicole, *Michel Tournier. Autrui et la Quête du double*, Paris, Édition Didier Erudition, 2003.

Herschberg Pierrot, Anne, *La stylistique de la prose*, Paris, Édition Belin, 2000.

Kristeva, Julia, *Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Éditions du Seuil, 1989.

Krell F. Jonathan, *Tournier Élémentaire*. Indiana, Éditions Purdue University Press, 1980.

Lee Luk, Fui, *Le détournement de l'autobiographie chez Michel Tournier*. Dijon, Éditions Universitaires de Dijon, 2003.

Mechin, Colette, Isabelle Bianchis-Gasser, Le Breton, David, *Le corps, son ombre et son double*, Paris, L'Harmattan, 2000.

Merlié, Françoise, *Michel Tournier*, Paris, Édition Belfond, 1988.

Rank, Otto, *Don Juan et Le Double*, [http:// revista Transilvania.ro /arhiva/2006/pdf](http://revista.Transilvania.ro/arhiva/2006/pdf_no.11-12_12%20ao%20ut%202007), no.11 -12, 12 août 2007.

Rosello, Mireille, *L'indifférence chez Michel Tournier*, Paris, José Corti, 1990.

Rosset, Clément, *Le réel et son double. Essai sur l'illusion*, Paris, Gallimard, 1976.

Tournier, Michel, *La Goutte d'or*. Paris, Gallimard, 1986.

Tournier, Michel, *Les Météores*, Paris, Gallimard, 1980.

Tournier, Michel, *Le Miroir des idées*, Paris, Gallimard, 1980.

Tournier, Michel, *Le Vent Paraclet*, Paris, Gallimard, 1980.

Tournier, Michel, *Vendredi ou les limbes du Pacifique*, Paris, Gallimard, 1972.

Articles en ligne

Beaude, Marie-Pierre, « Michel Tournier ou le détournement du mythe biblique » UFR Sciences Humaines et Arts Université de Metz, <http://www.erudit.org/revue/ltp/2003/v59/n3/008786ar.pdf> , 20 juillet 2007.

Berbigier, Dominique, « Vendredi ou les limbes du Pacifique de Michel Tournier ». *Lorsque l'espace se fait vecteur de connaissance et régisseur de la narration*, [http:// www.club.it/culture dominique.berbigier-corpo.tx.berbigier.html](http://www.club.it/culture/dominique.berbigier-corpo.tx.berbigier.html), 16 novembre 2006.

« Dossier Hegel », http://fr.wikipedia.org/wiki/Georg_Willhelm_Friedrich_Hegel, 30 septembre 2007.

Nguyen, Victoire. « Double » dans *Dictionnaire International de Termes Littéraires*, <http://www.ditl.info.art.definition.php.term.6134>, 19 août 2007.

Posthumus, Stéphanie, « Trois thèmes pour repenser Tournier : le moi, le monde et le rire », *Acta*, août-septembre 2006 (volume 7, numéro 4), disponible sur <http://www.fabula.org/revue/document1483.php>, 9 mars 2007.

Tuțescu, Mariana, « Images d'univers dans l'image (photographique) chez Michel Tournier », *Littérature et peinture*, <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/litteratureetpeinture/tutescu.pdf>, 20 juillet 2007.

Interviews

Busnel, François, « Michel Tournier » dans *Le Magasin littéraire. L'actualité de la littérature française et de la littérature étrangère*, juillet-août 2006, www.lire.fr/entretien.asp, 10 juillet 2007.

Tremblay, Pascal, « Dossier Tournier », [Fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Tournier](http://fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Tournier), 12 juillet 2007.

Payot, Marianne et Michel Tournier, dans *Le Magasin littéraire*, octobre, 1996, www.lire.fr/entretien.asp, 10 juillet 2007.

Tournier, Michel et Sergiu Radu Ruba, « Les siècles passés entre livres et navires », http://www.respiro.org/Issue5/esseuri_ruba.htm, 1 septembre 2007.

Tournier, Michel et François Brusnel, « Un poisson nage sous mon manteau d'images », *Le français dans le monde*, nov.-déc. 2004, No. 336 www.lire.fr/entretien.asp, 10 juillet 2007.

OAMENI, FAPTE, MENTALITĂȚI ÎN MEMORIALISTICA LUI ION CĂLUGĂRU

Abstract

Ion Călugăru's diary is still unknown to the majority of the readers. The 46 th unique notebooks will be published in very difficult conditions such as: a) in the first place, we take into consideration the diary's huge amount pieces of information; b) in the second place, this diary refers to more private aspects of life than to the author's literary works. Taking into consideration these two reasons, the diary seems to be uninteresting. An important aspect is the author's dual condition. When he meets some people, he seems to be friendly, but when he starts writing, his attitude towards life, society, people changes into a different way. Maybe, Ion Călugăru's diary will be published some day, but we don't know that for very sure. We'll be able to understand Călugăru's life studying his conditions of living and the society of that period of time.

Key-words: *Ion Călugăru, memorialistică, gazete, mentalități, familie.*

În 2008, am primit de la doamna Cornelia Ștefănescu jurnalul scriitorului Ion Călugăru cu rugămintea de a mă ocupa de editarea acestuia. Ideea de a cerceta în intimitatea unui autor era tentantă și seducătoare, mai ales, prin faptul că Ion Călugăru este azi un scriitor uitat de marele public, iar memorialistica ar putea să-l aducă în actualitate. Dacă în privința unor jurnale există clauze în care autorul cere expres ca publicarea lor să nu se facă decât la un anumit interval de la moarte, doamna Titina Căpitănescu-Călugăru nu a menționat nicio clauză, ci doar lectura paginilor care, în cazul în care s-ar dovedi interesante, să fie publicate.

Există multe păreri cu privire la jurnal și, pornind de aici, diferite chei de lectură. În fond, de ce ar citi cineva un jurnal? Ce așteaptă cititorul să găsească într-un jurnal? Motivele ar fi diverse și la prima și la a doua întrebare. Un lucru e cert: după 1990, memorialistica a devenit genul cel mai publicat și cu mare priză la cititori. *Nu știu alții cum sunt*, scria Ion Creangă, însă, pornind de la afirmația lui, pot spune că eu caut de fiecare dată să reconstitui o perioadă cu mentalitățile ei, să înțeleg anumite gesturi, fapte, relații sau oamenii așa cum au fost ei. Dincolo de acest lucru, actul de a scrie un jurnal implică o anumită relație care se stabilește între autor și posibilul cititor al paginilor, chiar dacă se spune că cel care scrie o face pentru sine. Există mai multe exemple când autorii de jurnale au scris „la vedere”. Robert și Clara Schumann au scris în același jurnal, săptămânal. Fiecare a citit ce a scris celălalt, și-au pus întrebări și au dat răspunsuri ca într-un schimb epistolar. Lev Tolstoi și soția lui își arătau reciproc jurnalul. Elena-Margareta Ionescu îi dă soțului său, Nae Ionescu, un caiet în care scrisese câteva impresii din perioada cât au locuit la Munchen pentru ca el să-și noteze gândurile, însă profesorul nu intră în jocul soției:

Dădusem lui Nae acest caiet acum 12 ani, ca să-și scrie gândurile lui cele bune. A scris pe ale altora ... Erau totuși ale lui, în măsura în care un om se poate regăsi în gândurile altuia ... Speram că vor succeda ale lui proprii. Nu a făcut-o. De ce? Fiindcă nu a mai fost el sau fiindcă gândurile acelea nu corespundeau firii lui? Erau oare numai o haină de sărbătoare, pe care o îmbrăcase la începutul căsătoriei noastre, sau e momentan îmbrăcat în haina altora? Nu știu.¹

Ion Călugăru surprinde încă de la prima însemnare din Caietul 1 datată 31 mai 1949 când se hotărăște să pună ordine în hârtii și să-și rescrie jurnalul. Își recunoaște slăbiciunile, limitele, complexe:

De la 1 septembrie 1943 țin regulat un jurnal. Demult mă gândeam să țin un jurnal. De ce? Din vanitate? Din spirit de imitație? Din același sentiment cu care citadinul se uită ca să vadă la ce fel de excrement a dat drumul. Totul este important pentru dânsul. Slăbiciunea mea a fost și este: am fost mezinul casei. Tratat ca mezin în familie, la școală, în viață. Păstrând mereu un aer – și mai mult decât un aer – o psihologie de copil. Mai precis, trăsături infantile. Poate că niciodată nu m-am simțit mai azvârlit în afara vieții ca acum. Și am dat o mână de ajutor ca să fiu refulat. Credit nu mi se mai face. Am trecut de 47 de ani. N-am dat ceea ce s-a așteptat. N-am izbutit să fiu serios decât în aparență – în sensul că n-am fost în stare să domesticesc haosul din mine și să învăț și să creez totodată. Dar. Să-mi transcriu aici filele din caietele rămase. Asta ca să rezum. Ca să concentrez. Și să renunț la hârfoage. Prea multe caiete. E un caiet de dictando cumpărat în 1936. Pentru un jurnal. N-am scris decât câteva pagini. Nu m-am ținut.

Motivul pentru care scriitorul ține un jurnal nu se aseamănă cu cel al lui Amiel care mărturisea că scrie din cauza singurătății. Ion Călugăru scrie din dorința de a vedea cum și-a ratat existența asumându-și eșecul ca scriitor și ca om. Citind atent rândurile de mai sus, se poate observa că citadinul este cel care pervertește psihologia de copil a scriitorului. Însă mai există un motiv pentru care Ion Călugăru ține un jurnal:

Sunt evreu, român și proletar, nu de circumstanță. Dar de ce scriu asta? Fiindcă simt un fel de temere în mine. Mi-i frică parcă nu voi mai izbuti să dau tot ce trebuie, tot ce aș putea da, și că mi se vor scurta zilele sau, din pricină că n-am niciun fel de imbold, voi fi nevoit să mă sterilizez.

Dar meritul lui este că-și recunoaște limitele scriind despre tot ce gândește, alcătuiind portrete, simțind că trăiește într-o stereotipie din care nu poate ieși.

Chiar dacă a încercat să țină un jurnal în mod regulat începând cu 1936, notele sunt încă din 1937 și îi dezvăluie frustrările, invidiile, antipatiile. Rescriindu-și notele din alte caiete sau de pe unele foițe, Ion Călugăru își analizează trăirile și notează între paranteze ceea ce simte în momentul când își rescrie notele încercând să reconstituie trecutul. Astfel, el ajunge la ceea ce afirma Jean Rousset:

¹ Elena-Margareta Ionescu, *Jurnal cu și fără Nae Ionescu*, ediție îngrijită de Anca-Irina Ionescu, Prefață de Sorin Lavric, București, Editura Vremea, 2015, p. 29.

Prin relectură, naratorul și receptorul se confundă, observând asemănările și diferențele, căci distanța e ceea ce îi deosebește. Secretul nu e violat, comunicarea se stabilește în circuit închis; autodestinația ca trăsătură specifică a genului se află confirmată și întărită.²

Autoanaliza nu e lipsită de luciditate, de spirit critic sau de ironie. De exemplu, la consemnarea de pe 12 februarie 1937 când își reproșează că nu găsește timp să scrie zilnic o notă de jurnal din cauza lenei, pe 21 iulie 1949, când își transcrie jurnalul, consemnează între paranteze: *Dacă n-ar fi fost această lene datorită nu lipsei de poftă de muncă, ci lipsei de loc potrivit de muncă!* Ion Călugăru încearcă să-și impună o disciplină a scrisului, dar nu reușește. De vină sunt: instabilitatea nervoasă, complexe, mediocritatea, pe care o recunoaște în repetate rânduri, sau lipsa unor studii aprofundate pe care le amintește deseori. Pe 31 mai 1937, este autocritic:

Scriu la „Prezentul”. Am scris unele articole și am avut succes. Dar ce folos? Programat. Provizorat. (Ce aș mai fi vrut să fie altfel? Cât de puțin conștient eram de locul pe care îl ocupam și de rostul meu? Ce lipsă de cultură adevărată, elementară? Ce înseamnă a nu cunoaște alfabetul? Notație din 1949) Și nu vād să dau opera reală pe care o aștept eu însumi de la mine. Sunt un fricos. (O recunoaștere care înseamnă că n-am mers cu gândirea și cu experiența până la capăt. Notație din 1949).

Pentru cine vrea Ion Călugăru să pună în ordine ideile? Un motiv pentru care un scriitor ar ține un jurnal îl identifică Mircea Mihăeș care crede că: *Jurnalul intim al scriitorilor încearcă să umple un gol. Pe lângă opera propriu-zisă, pe lângă creație există întotdeauna un gol.*³ Pornind de la această afirmație, se poate observa în jurnalul lui Ion Călugăru că el recunoaște cu sinceritate că vorbește mecanic și se lasă furat de cititul ziarelor în detrimentul unor lecturi profunde sau al scrierii propriei opere, că trăiește cu nesiguranța zilei de mâine și acest fapt îl macină și îi accentuează anxietatea, că munca în redacțiile diferitelor ziare îi ia mult timp și nu obține beneficiul scontat, că se pierde în analiza situației politice. Pentru a ieși din mediocritate, el își propune un decalog în care include: curajul propriei opinii sau al privirii adversarului, scrisul cu un țel precis, chibzuință. Sunt dese notațiile de încurajare în care se observă că spaima cea mai mare a lui Ion Călugăru era ratarea, imposibilitatea de a-și depăși limitele: *Puțină disciplină, băiatule, altfel nu ai să ajungi niciodată să însemni ceva. Ai să te risipești ca o inscripție pe vânt.*

Motivul pentru care Ion Călugăru scrie un jurnal apare de mai multe ori invocat:

În clipa aceasta mă fulgeră ideea: de ce țin neapărat să notez toate și să transcriu în acest caiet? Tot poza față de nemurire? Întâi: am pornit ca un fel de călăuză pentru verificare. Apoi: ca să corectez și să limpezesc ce am vrut și ce n-am vrut să spun. Era parcă o cale de a merge mai departe. De a adânci cu înaltă frecvență de sinceritate rădăcinile răului și de a nu mai repeta.

² Jean Rousset, „Jurnalul intim, text fără destinatar”, în *Caiete critice*, nr. 3-4/1986, p. 10.

³ Mircea Mihăeș, „Note despre poetica jurnalului intim”, în *Caiete critice*, nr. 3-4/1986, p. 16.

Complexele care-i adâncesc anxietatea au rădăcini profunde:

Am trăit neconținut, din copilărie până acum într-o neconținută panică. Mi-a fost frică de societate, mi-i frică de oameni. Mi-i frică mai cu seamă de oamenii cu care am relații mai strânse. Nu sunt un ins cu o umoare egală. Din această pricină sufăr de o excesivă mândrie ce se răzbună în primul rând împotriva mea.

Simțindu-se captiv în stereotipia vieții cotidiene, Ion Călugăru este, uneori, indulgent cu sine. Gândindu-se la un posibil cititor al jurnalului său, el crede că atenția acestuia ar fi îndreptată doar asupra faptului că nu găsește un punct de sprijin într-o realitate caragialiană. Vizitat într-una din zile de Sandu Eliad, discută cu acesta posibilitatea de a scoate o revistă săptămânală și notează încântat asemeni lui Brânzovenescu din *O scrisoare pierdută*: *El mi-a dat o idee bună: să întemeiem o societate anonimă pentru a putea scoate această revistă.*

Situația evreilor în pragul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial este analizată profund și cu luciditate. Afirmând că izolarea evreilor este o idee care circula și care a fost pusă în practică în Germania, Ion Călugăru observă că drama etniei vine din două direcții

și că de vină sunt și evreii cu temperamentul lor inegal și ceilalți care nu vor să înțeleagă că a trișa cu psihologia și a crea complexe de inferioritate acolo unde nu e nevoie. E o primejdie și pentru evrei și pentru popoarele în mijlocul cărora trăiesc. Nu cunosc îndestul situația din Germania, dar o cunosc relativ [pe] cea din România. Aici, evreii au trăit, de fapt, izolați, de când s-au pomenit în țară. Numai o pătură subțire a întreținut contactul nemijlocit cu poporul românesc. La început, cred că evreii doreau această izolare, fiindcă simțeau o oarecare superioritate culturală asupra populației majoritare. Cu vremea, raportul de forțe s-a schimbat. Au vrut să intre în comunitatea românească, dar n-au fost primiți. Înainte de război (1916!) s-a practicat un antisemitism administrativ, arbitrar și neghiob pe care îl resimțeau mai ales clasele dezmoștenite. De la 1921, antisemitismul, sub influența ideologiei rasiste germane, a devenit intelectual. Curentului de asimilare, de cooperare cu și fără rezerve evreiesc i s-a răspuns cu o violentă și sălbatică reacție a studenției manevrată de poliție și [de] capitalismul liberal. Antisemitismul se bucură de favoarea întregii mase majoritare fiind un resentiment comod și fără consecințe neplăcute.

Jurnalul este interesant prin portretele pe care le conține și care îi oferă cititorului posibilitatea de a accede la modul în care scriitorul percepea istoria sau se raporta la aceasta. Conturând un portret general al antisemitului, Ion Călugăru descrie modul în care o generație s-a aliniat unei doctrine:

Un antisemit este un om care are o dublă carieră asigurată: evreii bogați caută să-l corupă, iar partidele burgheze să-l utilizeze. Dacă antisemitismul ar fi pedepsit de lege, dacă ar exista măcar temerea că există o opinie publică ce sancționează demența și escrocheria, încă mulți s-ar opri să fie. Dar e un sport atât de ușuratic și un fel de "socialism" care nu angajează la nimic că este un păcat ca tânărul de viitor să nu treacă și pe aici. Asta însă a fost altădată, când antisemitismul era oarecum idilic și inoperant. Când profetul A. C. Cuza, acest armean viclean, rău, lipsit de demnitate și

de bună-credință era gustat numai de secăturile entuziaste care n-aveau nicio situație sau de parlamentarii români al căror nivel cultural și mai cu seamă moral a fost pururea scăzut. În dosul lui Cuza, micul profet cu țăcălie, s-a încălțat o generație care a găsit porțile instituțiilor de stat închise și pungile jidovenești de asemeni. Din pricina crizei economice s-au făcut o seamă de transferuri de avere. Jidanii bogați ca: Blank, Zissu nu mai puteau plăti, nu mai puteau fi niște găște de jumulit.

În primul caiet al jurnalului, deosebit de interesant și foarte bine conturat în tușe precise care surprind contrastele firii sau intenția clară de a manipula, mărturie a faptului că s-a aflat mai multă vreme în preajma profesorului și că i-a urmărit ideile, este portretul lui Nae Ionescu:

Plin de ambiție și mai cu seamă de vanitate, juisor care se teme să juisse, inteligent și sofist, logic și puțin nebun, norocos peste fire, dar și urmărit de ghină. Cu o viață familiară falsă și cu complexe de inferioritate accentuate: trecând de la extrema simplitate și de la relațiile de camaraderie la situația de ȋigan stăpân cu calități mari, dar și dominat de poftă care îi strivesc calitățile.

O altă notă despre Nae Ionescu analizează un interviu al acestuia pentru *Timpul*. Sesizează contrazicerile filosofului, dar nu are tăria de a-i răspunde într-un alt ziar sau de a iniția o polemică. În jurnal, notează subliniind un fragment:

Ar trebui să-i răspund. Sunt singurul care i-aș putea răspunde. Dar n-am s-o pot face în public. Trebuie s-o fac însă aici în caietul meu și am s-o fac mai târziu, poate chiar astăzi după-amiază. Consemnarea are profunzime și surprinde prin luciditatea analizei: Despre interviul lui Nae de care am pomenit mai sus. Nu merită atâta indignare. Se vede că individul face paradoxe abile ca să-și facă o existență ușoară. Se vede cum individul face pe misteriosul (cum făcea și cu ani în urmă) și declară că viitorul stat totalitar românesc este pe mâini curate și bune. Face aluzie la Corneliu Codreanu. Ce spune în esență: că bolșevismul ca și național-socialismul hitlerist ca și fascismul sunt la dreapta, iar anarhismul, democrația, iudaismul și catolicismul la stânga. (Ce amestec! Ce ignoranță! Notație din 1949) Că statul totalitar se poate realiza în România în stare pură și că idealul de stat totalitar este în Japonia realizat de trei sferturi de veac.

În încheierea portretului, se simte din nou spiritul ironic al lui nenea Iancu:

Prin urmare, domnul Nae este același când îmi afirma acum câțiva ani: englezii au coloniști să lucreze pentru ei, noi trebuie să avem și noi coloniștii noștri!!! Prin urmare: jidanii, minoritățile și țărani (De ce uitau semnatarii atunci? Notație din 1949) trebuie să fie coloniștii românilor domnului Nae! Țigănie și sofism. Articolul de azi din „Prezentul” al lui C. e prea dulce pentru Nae. Banditul!

Față de Nae Ionescu simte nevoia unei clarificări a poziției filosofului, dar, din cauza bolii, care îi provoacă anxietate sau a crizelor pe care nu le poate controla, Ion Călugăru nu are tăria unei confruntări. Așa că va încerca să îi scrie cu sinceritate o scrisoare pe care nu o trimite, dar o inserează în jurnal notând comentariile din 1950 când o rescrie în caiet:

Scumpe domnule profesor,

Au fost clipe când am ținut la dumneata, deși niciun moment cât am stat alături de dumneata nu te-am socotit cinstit și curajos. (Pe cine am socotit până acum? Notație din 1950) Astăzi scrii un articol că este o deosebire de metodă între dumneata și cei ce te combat. Nu și da. Toți cei ce te combat, e adevărat, se folosesc de alte metode, dar, în fond, sunteți la fel de necinștiți, cinici, egoiști și lași. Ceilalți au cel puțin curajul acum, în ceasuri supreme pentru evoluția (Vroiam să spun orientare poate. Notație din 1950) politiciii românești să nu se pună bine cu stăpânii de mâine. (Aici socotesc să mă opresc. Convingerea mea era atunci că fascismul vine și nu există forțe care să i se opună. Hitler vine și în România și cu el, garda. Viitorul e al comunismului. Însă un viitor care putea trece peste "viețșoara" mea. Conservarea era atunci o închinare. Notație din 1950) Dumneata nu. Dumneata ai fost de-a pururi alături de cei tari. Ai fost alături de Zissu, cât l-ai supt ca o lipitoare. Ai fost carlist din clipa când știai că neplăcerile trecătoare reprezintă o poliță de îmbogățire pentru viitor. Ai fost alături de gardă din clipa când nemții au deschis baierile pungi și regimul lui Hitler n-a mai însemnat un salt în gol ca în noiembrie 1932. Ai fost alături de Goga când a declarat că este pentru revoluția națională și credea că deschide calea colegului dumitale într-un asasinat și ai fost împotriva lui când a căzut. Te pui la adăpostul filosofiei și oportunismul dumitale de laș, de vierme, de reptilă scârboasă și perfidă îl pui la adăpostul realităților. Te supui realităților. Dar numai acelora care îți convin ca să-ți păstrezi mașina, hainele scumpe și banii. Va veni Nota și ceasul tău. (A venit în mart[ie] 1940 când a dat ortul înainte de a fi împlinit 50 de ani. Notație din 1950).

Opera lui Ion Călugăru nu stârnește interesul cititorului în epoca și acest aspect este consemnat în jurnal. La apariția romanului *Oțel și pâine*, memorialistul își notează dezamăgirea. *Trustul* nu găsisese nici el ecoul scontat, editorul fiind nevoit să încerce să-și recupereze cheltuiala prin agenții stradali. La aceste romane, autorul a lucrat cu multă trudă. O dovedesc notele scurte din perioada documentării la Hunedoara prin care încearcă să redea cât mai exact atmosfera din combinat, însă scriitorul nu stăpânește subiectul, nu are tehnică narativă și simpla copiere a unei realități e departe de ceea ce și-a propus. Cu toate acestea, el scrie în 1950 despre imposibilitatea de a-și depăși limitele:

Am impresia că mai mult n-aș putea da. Și eu nu le stric impresia. Ofelia zice: noi avem nevoie. Dar ce ajutor mi-au dat? Ce ajutor puteau să-mi dea? Am studiat eu! Am luat lucrurile cu toată liniștea! Am urmărit de la început și până la sfârșit acțiunea? Am lăsat lucrurile să se cristalizeze?

Însă jurnalul arată că scriitorul nu este inspirat în alegerea subiectelor și nu și găsește ritmul de a lucra. Chiar dacă menționează deseori în jurnal că și-a propus să scrie zilnic, dar eșuează de fiecare dată, jurnalul îi permite lui Ion Călugăru intrarea într-o autocunoaștere profundă. Aici, are libertatea de a reflecta la teme fără constrângerile impuse de o tehnică narativă anume sau de alte reguli legate de spațiu. Fragmentarismul îi convine autorului, pentru că el stăpânește bine genul scurt, pe de o parte. Pe de altă parte însă, memoria este selectivă și se adaptează

instinctului de autoprotecție al individului. De aceea, pătrunzând în intimitatea autorului prin intermediul jurnalului, cititorul poate observa cum scriitorul se poate folosi cu abilitate de idei și de cuvinte pentru a prezenta un timp, un portret sau o mentalitate.

Bibliografie

- Ionescu, Elena-Margareta, *Jurnal cu și fără Nae Ionescu*, Ediție îngrijită de Anca-Irina Ionescu, Prefață de Sorin Lavric, București, Editura „Vremea”, 2015.
- Mihăeș, Mircea, „Note despre poetica jurnalului intim”, în *Caiete critice*, nr. 3-4/1986.
- Rousset, Jean, „Jurnalul intim, text fără destinatar”, în *Caiete critice*, nr. 3-4/1986.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PUBLIC BĂCĂUAN ÎN PERIOADA 1900-1918

Abstract

The present article aims to complete bibliographic information referring to the relatively rich theme of education during 1900-1918 within Bacău City. The details which we will analyse cover a wide range of elements that have characterized public education from Bacău: legislation, sanitary conditions, the funds allocated by the City of Bacău, the number of pupils in primary schools, the demographic structure of schoolchildren - presented from the perspective of ethnicity or religious / confessional - subjects that were studied evolution in the number of schools for boys and girls, and reward system requirements etc. -, numerous information from first-hand documentary sources (many of them unpublished).

Key-words: *Public Education, Bacău, history of Romanian school, legislation*

1. Scurt istoric al învățământului băcăuan- secolul al XIX-lea

De la primele forme de manifestare și până la cele moderne, reglementate legislativ, învățământul românesc a fost deopotrivă o expresie a istoriei culturale și sociale naționale. Aparținând sferei culturale prin cunoștințele generale pe care le vehiculează și le imprimă generațiilor de tineri, acesta face parte și din sfera socială prin menirea pe care o are în evoluția societății.

În perioada 1900-1918 procesul educațional preuniversitar băcăuan s-a desfășurat în școlile înființate în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Practic, în intervalul mai sus amintit, în Bacău nu a mai fost construit nici un local de învățământ. În aceste condiții, realizarea unui scurt istoric al învățământului local este cu atât mai necesară.

Până la apariția primei școli publice din Bacău, învățământul a fost asigurat prin funcționarea școlilor particulare. Un document din aprilie 1837 ne informează că în oraș funcționau atunci șase școli particulare, cu un total de 33 de elevi- toți, fii de boieri sau de negustori bogați. Dintre aceștia 28 învățau în limbile franceză sau greacă, și doar cinci în limba română¹.

Cu toate că domnitorul Ioniță Sandu Sturdza a avizat organizarea școlii publice în Bacău încă din 23 iulie 1823, „(...) spre învățarea copiilor târgoveți, fără nici o plată de la sine”², locuitorii orașului au fost nevoiți să mai aștepte încă 16 ani până la împlinirea acestui vis. Astfel, prima școală publică din Bacău, „Școala

¹ Ioan Murariu, Nicu I. Aur, *Bacău – ghid de oraș*, Editura „Abeona”, București, 1992, p. 35.

² *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri (1776-1861)*. Moldova, Seria A, vol. II, Coordonator Gh. Ungureanu, București, f. ed., 1960, p. 95.

Domnească”, și-a deschis porțile la 24 septembrie 1839, avându-l ca director și dascăl pe inimosul Constantin Platon³.

Cursurile au fost deschise „în casele lăsate pentru aceasta de căminarul Christea”, cu un efectiv de 67 de elevi⁴. Transformată ulterior în Școala primară Nr. 1 de Băieți, cursurile „școlii lui Platon” s-au desfășurat într-un local situat nu departe de fostul Teatru de Animație din zona actualului Centru Civic (astăzi, clădirea nu mai există)⁵. Cu sprijinul Primăriei Bacău, începând din toamna anului 1891, Școala Nr. 1 de Băieți a beneficiat de un local propriu⁶.

Teoretic, cursurile Școlii Domnești erau deschise oricărui copil din oraș, indiferent de starea materială a familiei de proveniență. Totuși, resursele financiare limitate ale părinților au generat o rată ridicată a abandonului școlar la nivelul ciclului primar. S-a calculat că în intervalul 1839-1904, din totalul de 10.688 de copii înscriși, au absolvit numai 1.600 – adică 15% din totalul celor înscriși⁷.

Evident, de-a lungul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea în Bacău au funcționat în paralel numeroase școli particulare. Redăm mai jos câteva dintre cele mai importante: școala de lângă Biserica Sf. Ioan, „condusă de dascălul Gheorghe”; în anul 1846 au fost inaugurate cursurile Școlii franceze, condusă de C. Dupont și I. Hristea⁸, precum și cele ale Școlii germano-franceze, sub direcția lui L. Mayer⁹; în anul 1854 a funcționat școala particulară condusă de Costache Eraclide¹⁰; din 1863 în Bacău a funcționat „pensionatul de fete” condus de Luiza Mayer¹¹; în același an în oraș mai funcționa și o Școală armenească, aflată sub conducerea lui G. A. Cercez.

Începând cu anul 1875 la mare căutare erau și locurile din „Institutul particular de domnișoare” din Bacău (ciclu de 8 ani – 4 clase primare și 4 gimnaziale). Din anul 1894 institutul a fost condus de Cecilia Lang. Fără a avea un local propriu, cursurile s-au desfășurat la începutul secolului XX în „odăile

³ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *Monografia Liceului „G. Bacovia” din Bacău (1867-1967)*, Bacău, Editată de Liceul „G. Bacovia”- Bacău, 1967, p. 9; învățătorul C. Platon este cel care a introdus scrierea în alfabetul slavon, care s-a menținut până în anul 1859.

⁴ Ioan Dănilă, *Constantin Platon și Grigore Tabacaru – începătorii școlii băcăuane*, în „Vitriliu”, Periodic al Centrului cultural internațional „George Apostu”, An XVI, Nr. 1-2, aprilie 2008, p. 14.

⁵ Marin A. Preda, *Ani, chipuri și voci în memoria vie a Colegiului Național „Vasile Alecsandri”*, Bacău, f. Ed., 2006, p. 8.

⁶ Eleonora Suci, *Școala Generală Nr. 2 Bacău. Monografie (1870-1970)*, Bacău, f. ed., 1970, p. 1.

⁷ Ioan Murariu, Nicu I. Aur, *op. cit.*, p. 35.

⁸ Grigore Tabacaru, *Bacăul de altădată*, în „Din publicațiile Ateneului Cultural”, Bacău, Tipografia „Gutenberg”, 1930, p. 32.

⁹ N. Iorga, *Istoria învățământului*, f. a., p. 251, *apud* C. Moscu, *Note asupra școlilor din Bacău*, în „Revista învățătorilor”, An II, Nr. 7,8,9, Bacău, Tipografia „Gutenberg”- D. Rosenberg, 1929, p. 32.

¹⁰ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 9.

¹¹ *Anuarul general de instrucție 1862-1863*, București, 1864, p. 135, *apud* C. Moscu, *Note asupra școlilor din Bacău*, în „Revista învățătorilor”, An II, Nr. 7,8,9, Bacău, Tipografia „Gutenberg”- D. Rosenberg, 1929, p. 30.

închiriate din casa maiorului Poltzer”¹². Tinerele eleve puteau studia limbile moderne (germană, franceză), clavirul și lucrul de mână¹³.

La sfârșitul secolului al XIX-lea în oraș funcționau patru pensioane pentru fete, aceste unități particulare de învățământ fiind controlate de primărie exclusiv din punct de vedere igienic și al spațiului.

În conformitate cu prevederile Legii instrucțiunii publice din noiembrie 1864 consiliile comunale din fiecare capitală de județ puteau înființa câte un gimnaziu. În urma numeroaselor solicitări formulate de autoritățile locale, în noiembrie 1867 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a autorizat înființarea în Bacău a unui „Gimnaziu clasic destinat a deveni Liceu”¹⁴, printre primele din Moldova. Tot prin hotărâre ministerială a fost stabilită și conducerea gimnaziului, aceasta revenindu-i lui Ștefan Constandache, institutor la Școala primară Nr. 2 de Băieți¹⁵.

Deschiderea oficială a cursurilor gimnaziale a avut loc pe 1 decembrie 1867, Bacăul devenind astfel unul din primele centre urbane din Moldova ce putea oferi copiilor posibilitatea parcurgerii ciclului secundar de învățământ.

Până în anul 1891, în absența unui local propriu, gimnaziul a funcționat în diferite case particulare închiriate- casa lui Gheorghe Pascu¹⁶, cea deținută de Costache Murguleț, precum și casele aflate în proprietatea lui Vasile Greceanu sau Ioseph Zarnischi.

După cum este cunoscut, în anul 1886 Parlamentul României a votat deschiderea de credite pentru construirea de școli și gimnazii. Cu această ocazie, președintele Camerei Deputaților, deputatul de Bacău Gheorghe Lecca, a obținut suma de 200.000 lei pentru ridicarea clădirii gimnaziale. În același an, a fost achiziționat imobilul Ruxandrei Milicescu din strada Bacău-Moinești, contra sumei de 28.000 lei¹⁷. Aici, în perioada 1890-1891, inginerii Pascal Mihai și B. Blechman au reușit să construiască localul Gimnaziului „Principele Ferdinand”. Cu ocazia inaugurării noului edificiu, „patronul spiritual” al gimnaziului băcăuan a donat bibliotecii acestuia un fond de 48 cărți rare¹⁸.

Liceul beneficia de un amfiteatru, în care încăpeau aproximativ 80 de elevi, de o sală de colecții și una de gimnastică, un laborator, precum și de săli de clasă „cu o înălțime de 4,5 m., care erau încălzite iarna cu sobe de fier sistem Meindinger”¹⁹. Mobilierul era alcătuit din pupitre de două locuri, făcute pe trei mărimi. Pe pereții claselor și coridoarelor „atârnavau cromolitografii cu subiecte istorice executate de pictorii Sava Henția, N. Mantu, N. Grimani, G. Ioanid, Costin Petrescu, I. Georgescu ș.a.”²⁰. Accentele de modernitate și soliditate se împleteau cu cele

¹² D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 11/1903, f. 90.

¹³ Marin Cosmescu, Florentina Căpitanu, *Monografia Liceului „Vasile Alecsandri” din Bacău*, Bacău, I. P. Bacău, 1971, p. 10.

¹⁴ Ortensia Racoviță, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, Stabilimentul Grafic „I. V. Socescu”, 1895, p. 63.

¹⁵ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 11.

¹⁶ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 64/1867, f. 14.

¹⁷ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*, p. 16.

¹⁹ Constantin Călin, *Dosarul Bacovia. Eseuri despre om și epocă*, vol. I, Bacău, Editura Agora, 1999, pp. 84-85.

²⁰ *Ibidem*, p. 85.

rustice, elevii fiind nevoiți să bea apă din putini de stajar, iar pentru nevoile personale să utilizeze un „*earth-closet*”.

La inițiativa conducerii gimnaziului, pe data de 13 iulie 1897, a fost organizată o întrunire publică în sala cea mare a palatului administrativ. Au participat oficialitățile civile locale, corpul profesoral băcăuan, precum și părinții absolvenților cursului secundar inferior. Având ca temă de discuție oportunitatea transformării gimnaziului în liceu, dezbaterile s-au finalizat prin adoptarea unei moțiuni, prin care se solicitau următoarele: „(...) *Bacăul are dreptul de a pretinde ridicarea gimnaziului la rangul de liceu (...) și completarea claselor necesare pentru isprăvirea studiilor secundare*”²¹.

Pe baza acestei moțiuni, în august 1897, directorul gimnaziului a înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice un raport în care doleanțele părinților au fost reiterate. Aflat sub semnul „hramului” princiar, de această dată, solicitarea a primit un răspuns imediat. Astfel, în septembrie 1897, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice a permis înființarea clasei a V-a, transformând totodată gimnaziul în Liceul de Băieți „Principele Ferdinand” – cu două secții – clasică și modernă.

Consecință directă a mentalităților și inerțiilor unei epoci profund patriarhale, învățământul secundar de fete a cunoscut în secolul al XIX-lea o puternică defazare față de cel de băieți. În Bacău, primele încercări de înființare a unei Școli secundare de Fete sunt consemnate în anul 1890, anul morții lui Vasile Alecsandri. Astfel, în acel an, primarul Costache Radu a obținut aprobările necesare pentru deschiderea Externatului secundar de Fete. Acesta a funcționat până în anul 1893, când, din cauza numărului scăzut de eleve, a fost transformat în Școala profesională de Fete „Principesa Maria” – „cea mai veche școală profesională din Moldova”²².

Cursurile școlii profesionale de fete s-au desfășurat de la bun început într-un local propriu, construit chiar lângă actualul Liceu „Vasile Alecsandri”. Școala pune la dispoziția elevelor cinci clase și patru ateliere- croitorie, rufărie, *mode* și un atelier pentru dobândirea cunoștințelor necesare aranjamentului floral, atât de interior cât și de grădină²³.

De-a lungul deceniului patru al secolului XX, Școala profesională de fete va fi asimilată de Liceul de Fete, atât ca populație școlară, cât și ca local. Mai precis, actuala fațadă a liceului este rezultatul unirii celor două școli apropiate- liceul de fete și școala profesională. Procesul de unificare și armonizare arhitectonică, ce a avut loc în anul 1938, a declanșat numeroase litigii între cele două direcțiuni²⁴.

În ceea ce privește școlile primare publice, până în anul 1900 numărul acestora a crescut după cum urmează:

- trei școli de băieți- Școala Nr. 1, din strada C. Platon (din anul 1839; local propriu din anul 1891), Școala Nr. 2, situată pe calea Oituz (1859/1860; local propriu din anul 1893) și Școala Nr. 3, înființată la data de 9 noiembrie 1870;

²¹ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, pp. 27-28.

²² Ortensia Racoviță, *op. cit.*, p. 91; autoarea acestei afirmații comite aici o inexactitate; de fapt, prima școală profesională de fete din Moldova s-a înființat la Iași, în anul 1886, la inițiativa doamnei Cornelia Emilian.

²³ Grigore Grigorovici, *Bacăul din trecut și de azi*, Bacău, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933, p. 71.

²⁴ Marin Preda, *op. cit.*, p. 9.

ultima dintre acestea se va muta în anul 1889 în localul în care a funcționat Tribunalul Bacău²⁵ (strada Justiției, ulterior general Averescu);

- trei școli de fete- Școala Nr. 1, din strada Negel (1859), Școala Nr. 2, care și-a deschis cursurile în „localul oferit de Gh. Meleca” (1870)²⁶, și Școala Nr. 3 (1899)²⁷.

În anul 1889, în perioada mandatului de primar deținut de Costache Radu, a fost pusă piatra de temelie pentru localul Școlii de Fete Nr. 2 (clădirea se află în prezent între biserica Sf. Nicolae și Vivariu). Terenul, donat de responsabilii bisericii Sf. Nicolae, a fost pus la dispoziția Primăriei încă din anul 1884. Referindu-se la această realizare, C. Radu avea să noteze în monografia sa următoarele: „La 1889-1890, fiind eu primar, s-a zidit școala de fete nr. 2, după planul trimis de la minister, și care a costat 61.000 lei”²⁸. „Întâmplător”, în acea perioadă, directoarea școlii era chiar soția primarului, doamna Felicia Radu. La inaugurare, școala / clădirea putea să pună la dispoziția elevelor și profesorilor un număr de patru săli, câte una pentru fiecare an de studiu, precum și șase camere pentru locuință²⁹.

Conform prevederilor „Regulamentului de funcționare a școlilor primare urbane de băieți și fete”³⁰ (1889), cursurile clasei I erau efectuate pe parcursul a doi ani. În primul an elevii urmau secțiunea „pregătitoare” (două ore după-amiaza), iar în cel de-al doilea, secțiunea „înaintată” (3 ore dimineața).

Dintre obiectele predate în școlile primare din Bacău amintim aici următoarele (clasa a III-a): limba română- după „Povătuitorul” lui Ion Manliu; caligrafia- după „Modelul” lui Zamfiropol; muzica- cursul lui G. Musicescu; istoria românilor- după o ediție veche a manualului scris de A. T. Laurian; istoria sacră; aritmetica; științe fizico-naturale; geografia; exerciții corporale³¹.

În Bacău au funcționat de-a lungul timpului și numeroase școli evreiești. Iosif Haim Grimberg a condus în oraș, între 1863-1865, prima școală primară evreiască de tip modern, cu predare în limba română³². În oraș au mai funcționat și două școli *israelito-române*, ambele înființate de marele comerciant Faiviș Klein: Școala de Băieți „Faiviș Klein”, din fosta stradă Dragoș-Vodă (ulterior L. Sakellary) (1896; recunoscută ca școală publică primară abia în anul 1928) și Școala Primară de Fete „Cultura”, din strada Alexandru cel Bun (fostă Busuioc) (în 1933 aceasta continua să funcționeze ca o școală particulară)³³. În oraș mai funcționau două școli primare mixte aparținând comunității catolice, respectiv celei armenesti³⁴.

Din punct de vedere legislativ, până la sfârșitul Primului Război Mondial, învățământul primar din România s-a desfășurat în cadrele fixate de cele două legi:

²⁵ Ana Ambăruș, Elidia Filimon, *Școala generală Nr. 18 Bacău. Monografie (1870-1970)*, Bacău, Întreprinderea Poligrafică Bacău, 1971, p. 22.

²⁶ Eleonora Suciu, *Școala generală Nr. 2 din Bacău (1870-1970). Monografie*, Bacău, f. Ed., 1970, p. 4.

²⁷ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, pp. 81-82.

²⁸ Costache Radu, *Bacăul de la 1850 la 1900*, ediția a II-a îngrijită de Lucian Șerban, Bacău, Editura Egal, 2005, p. 21.

²⁹ Eleonora Suciu, *op. cit.*, p. 8.

³⁰ Monitorul Oficial, Nr. 107, din 15/27 august 1889, pp. 2.571-2.576.

³¹ Constantin Călin, *op. cit.*, vol. I., p. 72.

³² I. Kara, *Obștea evreiască din Bacău*, București, Editura Hasefer, 1995, p. 44.

³³ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 5/1905, f. 139.

³⁴ Ortensia Racoviță, *op. cit.*, p. 91.

legea instrucțiunii publice din noiembrie 1864 și legea învățământului primar din anul 1893 (*legea Take Ionescu*). Oferind o viziune unitară asupra învățământului românesc, legea din 1893 împărțea școlile primare în școli de cătune, primare inferioare, primare superioare și cursuri primare complementare și de „*repetire*”³⁵.

Conform prevederilor legii din 1893, obligativitatea școlară pentru copii a fost mărită de la 7-8 ani la 12-14 ani, cu un regim de preferință pentru băieți și pentru „*copiii de părinți români*”. De asemenea, se asigura o pregătire mai temeinică a învățătorilor și institutorilor în școlile normale.

În anul 1896 Parlamentul României a votat și legea pentru construirea clădirilor școlare și pentru înființarea Casei *Școalelor*, cu scopul de a identifica mijloacele necesare pentru întreținerea unei atmosfere de încredere în școala națională, necesară progresului social și moral.

Începând cu anul 1876 în oraș a început să funcționeze și Școala de Arte și Meserii. Din punct de vedere temporal, școala a fost o „efemeridă”, cursurile fiind deschise până în anul 1880. După o sincopă de 19 ani, cursurile au fost redeschise la sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, în anul 1899, ministrul Lucrărilor Publice, Constantin Istrati, a autorizat înființarea unei Școli practice de Meserii, ce a funcționat pe lângă atelierul circumscripției nr. 7 Bacău³⁶. Școala de meserii avea să cunoască o activitate de peste 40 de ani, asigurând multe din lucrările de înfrumusețare ale orașului sau de înzestrare a instituțiilor cu diferite obiecte.

2. Învățământul băcăuan în perioada 1900-1918

Învățământul românesc a cunoscut în perioada 1900-1918 puternica amprentă lăsată de legea elaborată de Spiru Haret, membru al P. N. L. Votată în anul 1898, legea³⁷ a asigurat premisele progresului învățământului la toate nivelele, în special la nivelul învățământului secundar și superior.

Adaptat intereselor și nevoilor reale ale țării, noul sistem educațional își propunea atingerea unui obiectiv dublu: pe de o parte, să pregătească cadrele necesare industriei și comerțului național; pe de altă parte, să transforme țaranii români în *producători instruiți*. Acest ultim deziderat pornea din dorința de a micșora procentul uriaș de analfabetism înregistrat în mediul rural. După cum este cunoscut, conform rezultatelor recensământului general al populației României din anul 1899, în satele românești aproape 85% din totalul locuitorilor erau analfabeți³⁸. În consecință, așa cum se afirmă în preambulul legii din 1898, autorul a dorit să „*așeze prioritățile rurale deasupra celor urbane și chestiunile practice deasupra celor teoretice*”³⁹.

³⁵ *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, coord. prof. univ. dr. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 544.

³⁶ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 79.

³⁷ Legea învățământului din 1898 a cunoscut, până în 1924, numeroase completări (1901, 1903, 1908, 1909), care nu i-au modificat cu nimic viziunea și conceptul asupra educației.

³⁸ Recensământul general al României – 1899.

³⁹ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 43.

Învățământul secundar românesc⁴⁰ a fost diferențiat pe două cicluri – cursul secundar inferior (clasele I-IV) cu programă comună tuturor elevilor și cursul secundar superior (clasele V-VIII) trifurcat în secțiunile modernă, reală și clasică⁴¹. Dorința lui Spiru Haret a fost aceea de a restructura radical învățământul liceal, de a-l orienta spre o direcție nouă, „*practică, științifică și pozitivă*”, cu programe și metode noi⁴².

La Liceul de Băieți din Bacău noua programă a fost introdusă cu începere din 1 septembrie 1901, odată cu revenirea la putere a liberalilor. Concomitent cu funcționarea cursurilor de zi a fost organizată și o secție de învățământ particular. Astfel, contra unor taxe substanțiale, elevii puteau fi pregătiți și în casa în care domiciliau.

Conform prevederilor legale, în cadrul gimnaziilor/liceelor se puteau înscrie toți absolvenții școlilor publice primare. Cererile de înscriere trebuiau depuse până pe data de 31 august* împreună cu „*recipisa de plată a primei rate din taxă sau cu cererea de scutire*”⁴³. În cazul în care numărul celor înscriși era mai mare decât numărul de locuri, departajarea era realizată prin intermediul unui examen, „*ce începea pe 2 septembrie orele 9 A.M. și se termina cel mai târziu în ziua de 5 septembrie*”⁴⁴.

Comisia era formată din trei membri numiți de directorul școlii – dirigintele clasei I (pentru ciclul inferior), un profesor de curs inferior și un institutor. Elevii erau supuși următoarelor probe:

„- *probă scrisă la limba română: o pagină dictată din cartea de citire din ultima clasă primară, la care se va aprecia scrisul, ortografia și punctuația;*
- *o problemă de aritmetică;*
- *o probă de citire, cu întrebări asupra cuprinsului și asupra cunoștințelor de gramatică în legătură cu bucata citită*”⁴⁵.

Anul școlar începea la 1 septembrie și era declarat închis la 30 iunie (începând cu anul 1922 cursurile erau efectuate între 15 septembrie și 10 iulie). Conform regulamentului de funcționare a învățământului secundar „*între 1-9 septembrie și 16-30 iunie nu se țin cursuri, ci se fac examene de diferite categorii, se încheie situații, se țin conferințe, se fac excursiuni, se organizează producțiuni și*

⁴⁰ Pentru băieți, învățământul secundar se desfășura în cadrul gimnaziilor (clasele I-IV) și liceelor (clasele V-VIII), iar pentru fete în cadrul școlilor secundare de gradul I – cursul inferior – și de gradul II – cursul superior.

⁴¹ *Istoria românilor*, op. cit., vol. VII, tom II, p. 545.

⁴² *Operele lui Spiru Haret- 1901-1904*, vol. II, București, f. Ed., p. 472, *apud* Constantin Călin, *Dosarul Bacovia. Eseuri despre om și epocă*, vol. I., Bacău, Editura Agora, 1999, pp. 76-77.

* Începând cu anul 1922 cererile puteau fi depuse până la 14 septembrie.

⁴³ Al. Ivașcu, *Colecție cuprinzând legislația învățământului secundar*, București, Imprimeria „Independența”, 1923, p. 41; „Monitorul Oficial”, nr. 157, din 16 octombrie 1911; pentru cursul inferior taxa era de 50 lei, iar pentru cel superior de 80 lei.

⁴⁴ Cf. „Regulamentul școalelor secundare, licee, gimnazii, școli secundare de fete gradul I și II”, în „Monitorul Oficial”, nr. 157, din 16 octombrie 1911; nota minimă de promovare a examenului era 5.

⁴⁵ Al. Ivașcu, op. cit., p. 42.

expozițiuni”⁴⁶. Deschiderea oficială a anului școlar avea loc pe data de 10 septembrie, atunci când, în prezența directorului, a profesorilor și a comitetului școlar, era organizată slujba de *sfințire a apei*.

„Epoca haretistă”, în care își efectuează „stagiul” liceal și tânărul Gheorghe Vasiliu (viitorul mare poet G. Bacovia), a fost puternic impregnată de atmosfera moralizatoare, patriotică, degajată de prevederile legii învățământului. Aceasta atribuia educației un rol esențial, acela de a forma buni cetățeni, de a trezi în tineri mândria națională, încrederea în popor⁴⁷. Instituirea „*serbărilor școlare cu caracter patrotic*”, reflectă foarte bine acest deziderat. În cadrul acestor festivități, exaltarea sentimentului național era urmată de critica severă a blazării, scepticismului sau defetismului⁴⁸. Serbările, competițiile sportive (oină și gimnastică), excursiile sunt ilustrative pentru efortul de a mobiliza și înviora climatul educativ.

La Liceul „Principele Ferdinand” din Bacău, prima serbare cu caracter patriotic a fost organizată pe 16 noiembrie 1897. Având experiența acestui debut, pe 10 mai 1898 conducerea liceului a reușit, cu mult succes, să inițieze o festivitate de mare amploare. Prilejuate de ziua națională a României, solemnitățile au fost deschise prin oficierea unei slujbe religioase la Biserica Sfântul Nicolae.

Ulterior, participanții au fost invitați să urmărească programul artistic pus în scenă de elevii liceului în sala Ateneului cultural din localitate. Au fost prezentate cântece și dansuri naționale, precum și un recital de poezie. Festivitățile s-au încheiat cu „Deșteaptă-te române”!

Astfel de serbări și solemnități s-au desfășurat în fiecare an, cu ocazia aniversărilor prilejuite de Ziua Unirii (24 ianuarie), luptele de la Valea Albă și Grivița (30 august), cucerirea Plevnei (28 noiembrie). Pentru oficialitățile civile și militare ale comunei sau județului, pentru corpul profesoral și cel al magistraților, precum și pentru elevii tuturor ciclurilor preuniversitare prezența era obligatorie. Fără a avea o strictă regularitate, până în anul 1916, la aceste ceremonii au fost „*chemați și sărbătoriți și veteranii de la 1877*”⁴⁹.

După cum rezultă din statele de plată din perioada 1899-1901, liceul a avut ca profesori pe unii dintre cei mai mari oameni de cultură ai României Moderne. Printre cei care semnează aceste state îi regăsim pe Garabet Ibrăileanu, Mihai Carp, D. D. Pătrășcanu, Gheorghe Dima (ulterior acesta va ajunge profesor de fizică la Universitatea din Cluj), Lascăr Veniamin (fost elev al lui Grigore Cobălcescu)⁵⁰. În 1905 marele istoric Vasile Pârvan a fost numit profesor de limba latină la liceul din Bacău. Obținerea unei burse pentru perfecționarea studiilor în străinătate a făcut ca acesta să nu funcționeze în Bacău nici măcar o singură zi.

Conform prevederilor regulamentare, cursurile de dimineață se desfășurau în intervalul orar 8-11,20, iar cele de după-amiază între orele 14-16,10 (după „*vacanța Paștelor*” cursurile de după-amiază erau efectuate între orele 15-17,10). Durata fiecărei lecții era de 60 minute, cu 10 minute pentru recreație. Pentru fiecare lecție ținută, profesorul avea obligația „*să facă și interogațiuni, fiindu-i interzis să facă explicațiuni toată ora*”⁵¹. Notarea elevilor avea la bază acordarea de calitative,

⁴⁶ *Ibidem*, p. 50.

⁴⁷ Constantin Călin, *op. cit.*, vol. I., p. 79.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 80.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 81.

⁵⁰ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 35.

⁵¹ Al. Ivașcu, *op. cit.*, p. 52.

echivalate în note numerice după cum urmează: foarte bine (notele 10-9), bine (notele 8-7), suficient (notele 6-5), insuficient (notele 4-3), rău (notele 2-1).

Datorită renumelui dobândit încă de la începutul secolului al XX-lea, Liceul „Principele Ferdinand” din Bacău a început să fie frecventat de tineri veniți din aproape toate județele vechiului Regat. Conform datelor statistice păstrate în arhiva liceului, în anul școlar 1908-1909 cursurile erau urmate de elevi din județele Vaslui, Olt, Roman, Ilfov, Putna, Botoșani, Tutova, Tecuci, Covurlui, Vâlcea, Tulcea, Teleorman și, evident, Bacău⁵². Unii dintre acești elevi au fost înmatriculați chiar în anul înființării liceului.

Având, încă din anul 1897, un număr foarte ridicat de solicitări, conducerea liceului a fost nevoită să organizeze clasele a I-a și a II-a cu un număr de peste 50 elevi fiecare. Înscrierea și frecvența acestora au variat în funcție de reglementările primite de la Minister în legătură cu numărul maxim al elevilor din clasele I-III, dar și în funcție de situația economică a țării. Tabelul de mai jos reflectă limpede acest lucru (situația înscrierilor la liceul din Bacău în perioada 1897-1905)⁵³:

Anul	Clasele- cursuri de zi					Total elevi
	I- IV	V	VI	VII	VIII	
1897-1898	300	37	-	-	-	237
1898-1899	253	31	37	-	-	376
1899-1900	307	45	25	37	-	410
1900-1901	258	49	47	24	-	378
1901-1902	275	62	43	43	-	423
1902-1903	237	37	49	43	-	366
1903-1904	206	45	25	46	-	316
1904-1905	207	43	38	21	32	341
Total general						3.947

Regulamentele școlare de ordine și disciplină pentru gimnazii și licee (1866, 1870, 1898, 1911, 1922) prevedeau sancționarea aspră a elevilor indisciplinați. Orice abatere de la îndatoririle impuse școlarilor era pedepsită, în funcție de gravitatea faptei, cu una din următoarele pedepse: înscrierea în condica clasei, admonestarea, „*oprirea în clasă*” timp de 1-2 ore, pentru realizarea unor lucrări, sub supravegherea profesorului, eliminarea definitivă sau temporară (timp de o săptămână, sau chiar până la sfârșitul anului școlar, cu dreptul de a se prezenta la examenele trimestriale „*ca elev pregătit în particular*”)⁵⁴. Nu de puține ori, măsurile disciplinare întreceau cu mult pragul normalității. Carcera sau eliminarea erau folosite uneori fără discernământ, pentru abateri dintre cele mai mărunte.

O importanță deosebită se acorda ordinii și regularității. Pentru a înlătura diferențele sociale dintre elevi s-a introdus obligativitatea purtării uniformelor și chipiului.

⁵² Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 28.

⁵³ *Ibidem*, p. 29.

⁵⁴ Al. Ivașcu, *op. cit.*, p. 96.

Programa / Curricula școlilor secundare, atât la ciclul inferior cât și la cel superior, cuprindea, în mare, următoarele materii: Religia, Limba Română, Latină, Franceză, Germană, Engleză, Istorie, Geografie, Drept și Economie Politică, Matematică, Fizică, Muzică, Desen, Științele Naturii, Gimnastică. În cadrul orarului de la Liceul de Băieți „Principele Ferdinand”, la secțiile clasică și modernă ponderea cea mai mare o aveau orele de Latină (8 ore în clasele V-VI și 6 ore în clasele VII-VIII), în vreme ce la *secția real* cele mai multe ore erau cele de Matematică (6 ore în clasele V-VI și 5 ore în clasele VII-VIII).

Elevii liceului proveneau în special din rândul familiilor înstărite ale orașului și mai puțin din rândul segmentului social proletar. Din această perspectivă, dezvoltarea ideilor socialiste în rândul tinerilor elevi este cu atât mai surprinzătoare. Elocvente, în acest sens, sunt legăturile strânse cu cercul socialist „România muncitoare” (1905) și atitudinile de stânga manifestate de unii elevi în timpul rășcoalei țărănești din primăvara anului 1907.

După cum este cunoscut, cei care au întemeiat cercul „România muncitoare” au fost H. Aroneanu (fost elev al Liceului din Bacău) și elevul de clasa a VIII-a Vasile Radu⁵⁵. Un rol important în iradierea ideologiei socialiste în rândul elevilor l-a avut și profesorul de „*științe naturale*” Lascăr Veniamin. Fiind un înfocat adept al pseudo-teoriei evoluționiste și un colaborator apropiat al revistelor „Contemporanul” și „Critica socială” din Iași, profesorul Veniamin s-a abătut, nu de puține ori, de la programa școlară, politizând discret orele și împărțind tinerilor vederile sale de stânga.

În timpul rășcoalei din 1907 atitudinea militantă afișată de unii dintre elevi a fost remarcată chiar și de autoritățile militare ale comunei. Astfel, în martie 1907, într-un raport înaintat prefectului județului, comandantul garnizoanei Bacău (colonelul Aslan) afirma următoarele:

„(...) atitudinea elevilor din liceul local este, dacă nu primejdioasă, cel puțin surprinzătoare pentru niște tineri a căror unică preocupare ar trebui să fie studiul. Prin oraș, văd pe acești tineri amestecați în grupurile de țărani, vorbind cu ei și dându-le aceleași sfaturi nepatriotice ca și soldaților”⁵⁶.

Începând cu anul 1901, la inițiativa profesorilor de limba română din cadrul liceului, a început să funcționeze „Societatea de Lectură”, având ca principal obiectiv dezvoltarea la elevi a pasiunii pentru munca intelectuală și lectură⁵⁷. Pentru elevii care demonstau reale calități sportive a fost înființată Societatea pentru gimnastică (1904). Pe lângă exercițiile de profil, tinerii erau inițiați și în tainele jocului de oină. Dealtfel, la concursul național organizat în anul 1908, elevii liceului din Bacău au obținut locul I.

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, activitățile didactice din ciclul secundar de învățământ au fost serios afectate. Localul liceului a fost transformat în Spitalul Crucea Roșie nr. 27, din decembrie 1916.

Începând cu anul 1915 multe dintre catedre au rămas fără titulari, profesorii fiind chemați la mobilizare. O parte dintre aceștia și-au dat viața pentru împlinirea idealului Unirii: profesorul și scriitorul Eugen Revent, profesorul C. Stupeanu,

⁵⁵ *Dicționarul Enciclopedic al României*, vol. I, Editura Politică, București, 1962, p. 200.

⁵⁶ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 34.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 36.

Constantin Erbiceanu și I. Bulai⁵⁸. În aceste condiții cadrele școlii au luat inițiativa suplínirii gratuite a orelor colegilor concentrați sau mobilizați, fapt pentru care ministerul Cultelor și Instrucției Publice a adresat mulțumiri corpului profesoral.

În general, festivitățile de sfârșit de an școlar aveau loc pe data de 25 iunie (din 1922 pe data de 5 iulie). Cu această ocazie era organizată o serbare, la care participau membrii comitetului școlar, părinții, elevii și corpul profesoral. După nelipsitele cuvântări, directorul unității de învățământ trebuia „să facă distribuția premiilor, proclamând pe elevii premiați și pe cei promovați «cu laudă»”⁵⁹.

Odată cu încheierea festivităților de înmânare a premiilor, elevii din anii terminali – clasa a IV-a, ciclul inferior, sau clasa a VIII-a, ciclul superior – intrau în febra examenelor de absolvire (organizate în perioada 25-30 iunie). Fără a intra în detalii legate de modalitatea de organizare și susținere a „probelor de absolvire”, considerăm că nu este lipsit de interes să amintim câteva din criteriile ce stăteau la baza sistemului de notare:

„(...) se vor aprecia mai mult asimilarea materiei și formarea cugetării mature, decât întinderea cunoștințelor; se va vedea dacă școlarii știu să grupeze faptele, să aleagă pe cele necesare subiectului, să expună cu claritate și în mod sistematic ideile”⁶⁰.

Pe lângă vacanța „cea mare” (1 iulie –1 septembrie), elevii se puteau bucura de numeroase alte zile libere, conform următorului „calendar”: „vacanța Crăciunului” – 24 decembrie-7 ianuarie; „vacanța Paștelui, de la Duminica Floriilor până la Duminica Tomei, inclusiv”; zilele de sărbătoare națională – 24 ianuarie și 10 mai; ziua „Patronului școlii”; majoritatea sărbătorilor bisericești importante – de Înălțarea Sfintei Cruci, de Sf. Dumitru, de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, de Sf. Nicolae, de Buna Vestire, de Înălțarea Domnului, de Sfinții Împărați Constantin și Elena ș.a.

La inițiativa unor învățători și profesori ce activau în cadrul Liceului „Principele Ferdinand”, în Bacău au fost deschise porțile unei „Școli de Adulți” (1902). Acest demers pornea din credința sinceră a cadrelor didactice în rostul lor de „civilizatori” și promotori ai culturii naționale, credință răspândită de altfel la nivelul întregii țări.

Până în noiembrie 1904, orele s-au desfășurat după un program neregulat, unicul obiectiv fiind acela de alfabetizare a celor mai diferite categorii sociale. Începând cu 4 noiembrie 1904, în conformitate cu hotărârile luate de membrii Cercului Corpului Didactic din Bacău, școala urma să asigure doritorilor

„pregătirea și perfecționarea profesională pe trei secțiuni: 1. Secțiunea învățământ primar- unde vor urma cursuri atât analfabeții cât și cei care știu ceva, dar care n-au absolvit învățământul primar; 2. Secțiunea comercială și industrială- destinată a completa instrucțiunea ucenicilor din fabrici, ateliere și prăvălii; 3. Secțiunea cursuri libere – unde se vor preda cunoștințe generale și utile pentru luminarea minților și pentru ușurarea vieții”⁶¹.

⁵⁸ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, op. cit., p. 38.

⁵⁹ Al. Ivașcu, op. cit., p. 50.

⁶⁰ Ibidem, p. 64.

⁶¹ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 34/1904-1905, f. 4.

Dintre cei care și-au asumat acest proiect, amintim aici pe profesorii de liceu Dimitrie D. Pătrășcanu – directorul școlii de adulți, Gh. Dima, Gh. Manoliu, C. I. Codreanu, precum și pe institutorii Sava Arion, Toma C. Tăbuș, I. Grigoriu, N. Bibire și I. Chirvăsuță. Inițiativa profesorilor băcăuani este cu atât mai lăudabilă cu cât, în intervalul 1904-1905, cursurile au fost ținute fără ca aceștia să fie plătiți. Singurele doleanțe au fost „*ca primăria să le asigure sumele pentru material didactic, în special instrumente de fizică și chimie, iar pentru cursurile ce se țin seara să ni se dea de către comună două lămpi de perete și una de masă, precum și gazul pentru iluminat*”⁶².

Pentru secțiunea învățământului primar cursurile urmau să se desfășoare în localul Școlii de Băieți Nr. 2, iar pentru secțiunile comercială și cursuri libere în amfiteatrul liceului Ferdinand. Începute cu „*89 de adulți înscriși*”⁶³, primele două lecții s-au desfășurat după următorul program: „*21 noiembrie – între orele 14-16 P.M., cursul domnului profesor Dima intitulat «Despre greutatea aerului»; 25 noiembrie- între orele 20,30-22 P.M., cursul domnului profesor Pătrășcanu intitulat «De ce se bat Rușii cu Japonezii*»”⁶⁴.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în perioada interbelică învățământul primar din România a funcționat pe baza legii din anul 1899. Conform articolului nr. 5 al legii, primăriile comunale împreună cu revizorul școlar aveau obligația de a efectua în primăvara fiecărui an „*Recensământul copiilor de ambe sexe în vârstă de școală*”. În formularele trimise pentru completare, trebuiau înregistrați toți copiii, indiferent de naționalitatea părinților. Grijă pentru exactitatea datelor ascundea, printre altele, și intenții extrem de prozaice: „*(...) plătind o taxă, și străinii puteau cere să fie înscriși în școlile de stat*”⁶⁵. Deși, conform prevederilor constituționale, învățământul primar era gratuit, pentru copiii ai căror părinți erau lipsiți de cetățenie se percepea o taxă de 10 lei⁶⁶.

După cum ne indică datele din formularele înaintate spre analiză Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, în primăvara anului 1901 sistemul școlar primar din orașul Bacău avea în componență – în cele trei circumscripții – șase școli, dintre care trei de băieți și tot atâtea de fete. Conform datelor oferite de „*recensământul copiilor*”, în acel an, numărul elevilor care aveau dreptul de a se înscrie în clasa întâi era de 1.704 copii. Având în vedere faptul că, la acea dată, Bacăul avea în total 20 de institutori, un calcul simplu ne relevă următoarea realitate: în medie, unui institutor îi revenea un număr de 85 de elevi! După criteriul cetățeniei, datele „*recensământului copiilor*” se prezentau după cum urmează (1901)⁶⁷:

Circumscripția	Școlile	Elevi români	Elevi străini	Total nr. elevi
Nr. I	Nr. 1 băieți Nr. 2 fete	278	429	707
Nr. II	Nr. 2 băieți	255	140	395

⁶² Ibidem, f. 7- 8.

⁶³ Ibidem, f. 5.

⁶⁴ Ibidem, f. 4.

⁶⁵ Ibidem, dosar 9/1899, f. 1.

⁶⁶ Eleonora Suci, op. cit., p. 10.

⁶⁷ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 37/1901-1902, f. 6.

	Nr. 1 fete			
Nr. III	Nr. 3 băieți Nr. 3 fete	213	389	602
Total		746 – 43,78	958 – 56,22%	1.704

După cum putem observa, la începutul secolului al XX-lea, mai mult de jumătate din numărul elevilor băcăuani, ce aveau dreptul să urmeze nivelul primar de școlarizare, era format din copii proveniți din părinți „necetățeni” (56,22%).

Criteriul apartenenței confesionale/religioase ne poartă către aceleași concluzii: în școlile primare băcăuane, elevii aparținând minoritățile etnice se aflau în... majoritate. Spre exemplu, conform datelor recensământului din 1902, din numărul total al copiilor ce urmau să fie înscriși în clasa întâi, ortodocșii aveau o pondere de 41%, în timp ce ponderea *israeliților* era de 52%. Pentru celelalte confesiuni/religii, situația se prezenta după cum urmează (1902)⁶⁸:

Confesiune / religie	Circumscripția școlară nr. I	Circumscripția a școlară nr. II	Circumscripția a școlară nr. III	Total
Ortodocși	271	218	185	674 – 41,2%
Catolici	39	14	40	93 – 5,7%
Israeliti	399	82	372	853 – 52,1%
Lipoveni	2	-	-	2
Altă religie	4	-	10	14
Naționalitate				
Români	271	209	201	681 – 41,7%
Străini	444	105	406	955 – 58,3%
Total elevi	715	314	607	1.636

Conform stipulațiilor articolului 41 din regulamentul de funcționare al școlilor primare urbane, în luna mai, directorii acestor instituții aveau obligația de a înainta primăriei o listă cu „starea materială, precum și cu reparațiunile și îmbunătățirile ce trebuiau făcute localului de școală în timpul vacanței celei mari”⁶⁹. O lectură sumară a acestor solicitări „de mai” este suficientă pentru a ne edifica asupra condițiilor precare în care se efectua actul educațional băcăuan la începutul secolului al XX-lea. Extrem de sugestive sunt concluziile cererii din data de 6 mai 1901, redactată de conducerea Școlii de Fete Nr. 1 (actuala școală Nr. 5 „Alexandru cel Bun”). În finalul cererii, directoarea preciza faptul că „(...) cea mai necesară îmbunătățire ce s-ar putea face acestui local ar fi chiar reconstruirea lui din nou”⁷⁰.

Pentru o doleanță atât de radicală existau și argumente, dintre care cele mai solide erau următoarele: clasele erau mici și prost aerisite, ușile și ferestrele claselor nu se închideau, acoperișul școlii era spart, soba din localul Direcțiunii era crăpată, gardul din fața școlii era putred și, nu în cele din urmă, „privata școlii este așezată

⁶⁸ *Ibidem*, dosar 42/1902, f. 15-55.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar 56/1901-1903, f. 3.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 3.

chiar în fața odăilor Direcțiunii, în partea unde se joacă clasele la recreație”⁷¹. Directorii școlilor întâmpinau numeroase dificultăți în ceea ce privește asigurarea bazei materiale. Pentru a ne forma o imagine cât mai complexă asupra „confortului” pus la dispoziția elevilor de școlile primare din Bacău, prezentăm, în tabelul de mai jos, câteva din solicitările obișnuite ale conducătorilor (mai 1901)⁷²:

Unitatea școlară	Principalele solicitări
Școala de Băieți Nr. 1	Zugrăvitul claselor, boitul tablei de pe întregul acoperiș, reparații de zidărie la ușile claselor, repararea a 15 bănci și a tuturor ușilor de clasă, refacerea tencuielii de pe pereții exteriori ai clădirii
Școala de Fete Nr. 3	2 icoane, 20 de bănci, o călimară pentru cancelarie, un ceasornic pentru cancelarie, 8 bănci, un topor, un fierăstrău!
Școala de Băieți Nr. 2	Repararea pereților exteriori, <i>mașină de tuns pentru a fi tunși copiii săraci</i> , repararea sobelor, două căldări pentru apă, 10 câni pentru băut apă, igienizarea fântânei și astuparea ei cu un capac din lemn
Devizul estimativ pentru reparațiile celor șase școli primare	2.710 lei

Spre deosebire de școlile primare de stat, conform datelor din raportul medicului comunal din 4 noiembrie 1905, școlile israelito-române „erau în condiții igienice foarte bune, clasele, curțile și privățile fiind curate”⁷³.

Treptat, o parte din aceste neajunsuri vor fi remediate prin reparațiile susținute financiar de la bugetul primăriei. Datele proceselor-verbale, întocmite de medicul orașului în urma inspecțiilor sanitare școlare, stau mărturie în acest sens. Spre exemplu, inspecțiile efectuate în anul 1914 s-au soldat cu următoarele constatări: cu excepția Școlii de Fete Nr. 3, în general, condițiile igienico-sanitare din școlile primare comunale erau *acceptabile*. Excepția, numită Școala de Fete Nr. 3, ne oferă o imagine dramatică asupra condițiilor igienico-sanitare în care era realizat actul educațional. Întocmit de directoarea Elena Teodora, raportul pe anul 1914, privind starea materială a acestei școli, consemnează următoarele deficiențe: „localul este absolut neîncăpător pentru elevele din circumscripția școlară nr. III; localul are doar două camere în care pătrunde soarele, dar, chiar și așa, pereții au igrasie; afară de soba din clasa I, celelalte scot fum, nu dau căldură și sunt foarte vechi; ușile și ferestrele sunt vechi și putrede, în săli fiind curent; ciușmeaua, fiind fără scurgere, apa se împrăstie prin curte, care nefiind nivelată și pietruită, se formează băltoace ce se înverzesc; cele trei table de perete sunt foarte vechi, cu denivelări ce deformează literele etc.”⁷⁴.

În ceea ce privește organizarea festivităților de acordare a premiilor, elemente importante, din fastul și decorul ce însoțeau întrunirea de la sfârșit de an,

⁷¹ Ibidem, dosar 48/1902-1903, f. 1.

⁷² Ibidem, dosar 56/1901-1903, f. 4-18.

⁷³ Ibidem, dosar 5/1905, f. 139.

⁷⁴ Ibidem, dosar 40/1914, f. 1.

sunt surprinse în cererea din 29 iulie 1904, adresată primăriei de către directorul școlii de meserii „Atelierul Bistrița”:

„avem rugămintea de a ne trimite pentru ziua de 1 august, când se vor acorda premiile, steagurile mari și mici pentru decorarea curții școlare și a umbrarului unde se vor distribui premiile. Asemenea, avem nevoie de a primi de la grădinarul primăriei 15 coronițe și 2 oale cu flori de pus pe masă, ce se vor trimite după serbare îndărăt. Rugăm asemenea ca duminică, înainte de ora 10 A.M., să se dea dispozițiuni de a se stropi bulevardul până în bariera podului de fier”⁷⁵.

La începutul lunii septembrie, directorii școlilor primare din oraș întocmeau un tabel cu „*elevii săraci ce doresc să ia o masă la ospătăria comunală*”. Iată care era situația pentru septembrie 1914⁷⁶:

Școala primară	Elevii săraci înscriși la cantina orașului	Situații speciale
Școala de Băieți nr. 2	20 elevi	-
Școala de Băieți nr. 3	26 elevi	Numai cinci dintre ei aveau un domiciliu stabil
Școala de Fete nr. 2	36 eleve	-
Școala de Fete nr. 1	19 eleve	-

Odată cu venirea iernii, în perioada noiembrie-decembrie, institutorii procedau la împărțirea obiectelor de îmbrăcăminte sau încălțăminte oferite gratuit de primărie, elevilor săraci⁷⁷. Deși mediile sociale de proveniență ale tinerilor școlari erau, în general, modeste – familii de muncitori, funcționari și mici meseriași sau negustori –, activitatea corpului profesoral s-a caracterizat prin exigență și corectitudine, în spiritul și limitele impuse de normele ce reglementau procesul educativ. Concludente, în acest sens, sunt statisticile școlare întocmite la sfârșitul fiecărui an. Spre exemplu, în intervalul 1902-1916, bilanțul înregistrat de Școala de Fete Nr. 2 se încadrează în următorii parametri de școlarizare: numărul total al elevelor înscrise – 3.154; numărul elevelor promovate – 2.092 (66,3 %); numărul elevelor repetente – 877 (27,8 %); numărul elevelor care s-au retras – 185 (5,9 %)⁷⁸.

Bibliografie

- Ambăruș, Ana; Filimon, Elidia, *Școala generală Nr. 18 Bacău. Monografie (1870-1970)*, Bacău, Întreprinderea Poligrafică Bacău, 1971.
- Călin, Constantin, *Dosarul Bacovia. Eseuri despre om și epocă*, vol. I, Bacău, Editura Agora, 1999.
- Cosmescu, Marin; Căpitanu, Florentina *Monografia Liceului „Vasile Alecsandri” din Bacău*, Bacău, I. P. Bacău, 1971.

⁷⁵ *Ibidem*, dosar 46/1904, f. 8.

⁷⁶ *Ibidem*, dosar 40/1914, f. 15-28.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 31.

⁷⁸ Eleonora Suci, *op. cit.*, pp. 9-10.

- Dănilă, Ioan, *Constantin Platon și Grigore Tabacaru – începătorii școlii băcăuane*, în „Vitraliu”, Periodic al Centrului cultural internațional „George Apostu”, An XVI, Nr. 1-2, aprilie 2008, p. 14.
- Grigorovici, Grigore, *Bacăul din trecut și de azi*, Bacău, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933.
- Ivașcu, Al., *Colecție cuprinzând legislația învățământului secundar*, București, Imprimeria „Independența”, 1923.
- Kara, I., *Obștea evreiască din Bacău*, București, Editura Hasefer, 1995
- Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Editura Humanitas, 1998.
- Moscu, C., *Note asupra școlilor din Bacău*, în „Revista învățătorilor”, An II, Nr. 7,8,9, Bacău, Tipografia „Gutenberg”- D. Rosenberg, 1929.
- Murariu, Ioan; Aur, Nicu I., *Bacău- ghid de oraș*, Editura „Abeona”, București, 1992.
- Popescu, Petre; Zaharia, Dumitru; Grigoriu, Ioan, *Monografia Liceului „G. Bacovia” din Bacău (1867-1967)*, Bacău, Editată de Liceul „G. Bacovia”- Bacău, 1967.
- Preda, Marin, *Ani, chipuri și voci în memoria vie a Colegiului Național „Vasile Alecsandri”*, Bacău, f. Ed., 2006, p. 8.
- Racoviță, Ortensia, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, Stabilimentul Grafic „I. V. Socecu”, 1895.
- Suciu, Eleonora, *Școala Generală Nr. 2 Bacău. Monografie (1870-1970)*, Bacău, f. ed., 1970.
- Tabacaru, Grigore, *Bacăul de altădată*, în „Din publicațiile Ateneului Cultural”, Bacău, Tipografia „Gutenberg”, 1930.
- Radu, Costache, *Bacăul de la 1850 la 1900*, Ediția a II-a îngrijită de Lucian Șerban, Bacău, Editura Egal, 2005.
- **** *Dicționarul Enciclopedic al României*, vol. I, Editura Politică, București, 1962.
- **** *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, coord. prof. univ. dr. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- **** *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri (1776-1861)*. Moldova, Seria A, vol. II, Coordonator Gh. Ungureanu, București, f. ed., 1960.

Surse arhivistice

D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR BĂCĂUAN ÎN PERIOADA 1918-1938

Abstract

This paper tries to fill a gap in the history of Romanian system of education, by offering a more comprehensive picture of the evolution of the Bacău school education in the interwar period. Information to be presented aimed at filling existing literature and highlighting unique aspects, on this issue.

Key-words: *Public Education, history of Romanian highschool, Bacău*

După înfăptuirea Marii Uniri din anul 1918, în acord cu evoluția pozitivă înregistrată la nivel național, învățământul preuniversitar băcăuan a cunoscut o dezvoltare semnificativă, atât din punct de vedere calitativ cât și cantitativ. Realizările în domeniul învățământului s-au datorat în special politicilor elaborate de ministrii Instrucțiunii Publice din cadrul guvernelor de la București.

O contribuție importantă a avut dr. Constantin Angelescu, fruntaș liberal, care a îndeplinit funcția de ministru al Instrucțiunii Publice timp de peste un deceniu, remarcându-se mai ales prin opera de construcții școlare¹. În acest sens, pe lângă fondurile bugetare acordate, sume importante de bani au fost adunate prin mobilizarea comunităților locale (comitetele de părinți, oficialitățile locale). În perioada 1918-1940, între cei care au condus destinele învățământului românesc s-a aflat și savantul băcăuan Ion Borcea², personalitate de înalt prestigiu intelectual.

Prezente în aproape toate comunele și satele României interbelice, școlile primare construite în timpul său – numite „*tip Angelescu*” – erau formate din patru săli de clasă, o cancelarie și camera directorului. În această perioadă în aproape fiecare capitală de județ au fost ridicate școli normale – dotate cu săli de clasă, sală de festivități, ateliere și cabinete pentru activitățile practice –, dar și licee moderne, cu o arhitectură specifică³.

Până la apariția legii pentru învățământul primar din iunie 1924, sistemul școlar din România a fost organizat pe două niveluri: cursul primar (clasele I-IV) și cursul secundar, sau cele *opt clase de liceu* (clasele I-VIII). La rândul său, cursul secundar a fost împărțit pe două paliere: cursul secundar inferior (clasele I-IV) și

¹ *Istoria românilor*, vol. VIII, coord. prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 661.

² Ion Borcea (13 ianuarie 1879, Buhoci, județul Bacău – 30 iulie 1936, Constanța) a fost ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice în perioada decembrie 1919- martie 1920, în cadrul guvernului condus de Al. Vaida-Voevod. Detalii în Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, București, Casa de Editură, Presă și Impresariat „Silex”, 1996, p. 140.

³ *Istoria românilor*, vol. VIII, op. cit., p. 662.

cursul secundar superior (clasele V-VIII). Odată cu intrarea în vigoare a noii legi a învățământului (iunie 1924), ciclul primar a fost extins de la patru la șapte clase⁴.

În perioada interbelică, odată cu evoluția ascendentă înregistrată de demografia locală, numărul școlilor primare din Bacău a crescut simțitor. Pe lângă școlile care funcționau încă din perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, în oraș au mai fost înființate următoarele școli primare:

- două școli de băieți – Școala Nr. 4, care a funcționat în clădirile din oborul comunal (1918), Școala Nr. 5 (1920)⁵ - școala a funcționat în casa lui C. Vasiliu până în anul 1925, când Primăria Bacău a reușit să construiască un local propriu, „*situat pe strada Buna-Vestire, colț cu strada Poet Grandea*”⁶;
- două școli de fete – Școala Nr. 4 (1920), Școala Nr. 5 (1921) (după alte surse cele două școli au fost înființate prin decizia Ministerului Instrucțiunii Publice nr. 48.650 din 29 mai 1922⁷);
- patru școli mixte – Școala Nr. 6 din cartierul C. F. R. (1925), Școala Nr. 7 din cartierul Gherăești (1920), Școala Nr. 8 din cartierul Podul de Fier (1919), Școala Nr. 9 din cartierul Șerbănești (1929)⁸.

Până în anul 1924 – anul refacerii și stabilizării economiei naționale – majoritatea școlilor primare din Bacău s-au confruntat cu numeroase greutăți, dintre care cele mai des întâlnite au fost: lipsa lemnului de foc, lipsa mobilierului și a materialelor didactice, lipsa de spațiu – motiv pentru care orele la clasele III-IV se desfășurau după-amiaza –, lipsa curentului electric ș.a.

Pentru mulți elevi, lipsurile materiale și depărtarea de școala la care au fost înscriși s-au răsfânt/au influențat hotărâtor situația lor școlară. O statistică înregistrată de conducerea Școlii primare Nr. 5 de Băieți la sfârșitul anului școlar 1921-1922 consemnează următoarele: numărul elevilor înscriși – 33; promovați – 17; repetenți – 9; retrași – 7⁹.

Până la apariția legii învățământului din 1925, susținerea financiară din partea Primăriei a fost una extrem de „discretă”/reținută¹⁰. În aceste condiții, baza materială a școlilor primare a fost asigurată prin intermediul „*comitetelor școlare*”, înființate prin legea nr. 3.138 din 23 iunie 1919. Prin intermediul cotizațiilor, donațiilor și al taxelor școlare, comitetele au reușit să-și creeze propriile bugete

⁴ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX – 1918-1948*, București, Editura Paideia, 1999, p. 158.

⁵ Deși decizia Ministerului privind înființarea Școlii Primare Nr. 5 de Băieți a fost dată în noiembrie 1920, cursurile au început abia pe 16 februarie 1921.

⁶ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 12/1924, f. 17; Sofia Savin, *Școala Generală Nr. 20 Bacău. Monografie (1921-1971)*, Bacău, 1971, ms., pp. 17-18; terenul – o suprafață de 1.837 metri pătrați în valoare de 275.000 lei (evaluare din 1923) – a fost cedat Primăriei de soții Costache și Maria Nechiforescu-Duca.

⁷ Sofia Savin, *Școala Generală Nr. 20 Bacău. Monografie (1921-1971)*, Bacău, 1971, ms., p. 14.

⁸ Grigore Grigorovici, *Bacăul din trecut și de azi*, Bacău, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933, p. 81.

⁹ Sofia Savin, *op. cit.*, p. 14.

¹⁰ Conform protocoalelor semnate între Ministerul Instrucțiunii Publice și Ministerul de Interne (1922-1924), primăriile de oraș trebuiau să pună la dispoziția comitetelor școlare, pentru întreținerea și curățenia școlilor, 10% din veniturile bugetare.

anuale, prin intermediul cărora au sprijinit financiar procesul educațional local la toate nivelele.

Situația școlilor primare în octombrie 1926 era următoarea: 6 școli primare de băieți și 5 școli primare de fete¹¹. În acel an în oraș funcționau și patru grădinițe. Numărul școlilor primare va crește până la sfârșitul perioadei interbelice, astfel încât, în anul 1938 Bacăul avea 16 școli primare cu 2.936 elevi și cinci grădinițe cu circa 200 copii.

Prezentăm mai jos situația elevilor înscriși/absolvenți de la principalele școli primare din orașul Bacău (anul școlar 1925-1926)¹²:

Numărul	Nr. elevi înscriși	Nr. absolvenți	Director
Șc. fete nr. 1	174	34	Zamfira Dimitrescu
Șc. fete nr. 2	194	26	Sofia D. Gheorghiu
Șc. fete nr. 3	97	31	Elena Teodor
Șc. fete nr. 4	109	13	Elena Frunză
Șc. fete nr. 5	138	36	Aura N. Vasiliu
Șc. băieți nr. 1	212	36	N. Groza
Șc. băieți nr. 2	146	46	I. Ariton
Șc. băieți nr. 4	107	28	M. Iancu

După cum ne indică rezultatele „*Recensămintelor copiilor*”, în perioada interbelică, numărul elevilor înscriși în ciclul preuniversitar de învățământ a crescut de la an la an. Pentru anul 1929, statistica școlarizării este redată în tabelul de mai jos¹³:

Circumscripția școlară	Nr. elevi - (5-18 ani, inclusiv grădiniță)	Nr. elevi obligați să se înscrie în clasa I
Nr. II	681	59
Nr. IV- șc. 4 băieți	696	72
Nr. V- șc. 5 băieți	750	96
Nr. VI- șc. 6 C.F.R.	390	51

După criteriul naționalității părinților, în 1929 harta etnică a învățământului preuniversitar băcăuan este redată în tabelul de mai jos¹⁴:

Circumscripția școlară	Naționalitatea părinților		
	Români	Evrei	Alte etnii
Nr. II	557	113	11

¹¹ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 9/1926, f. 176.

¹² *Ibidem*, f. 178-190.

¹³ *Ibidem*, dosar 59/1929, f. 2-10.

¹⁴ *Ibidem*.

Nr. IV- șc. 4 băieți	529	158	9
Nr. V- șc. 5 băieți	329	421	-
Nr. VI- șc. 6 C.F.R	382	8	-

În anul 1919, în perioada în care ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice era Ion Borcea, în Bacău au fost înființate două școli normale: Școala Normală de învățătoare „Domnița Ileana” – „*nu departe de cimitirul orașului*”¹⁵ (actualul cimitir „Central”) – și Școala Normală de învățători „Ștefan cel Mare”. Pe lângă acestea, de-a lungul întregii perioade interbelice, au funcționat și două Școli Primare de aplicație, viitorii învățători desfășurând aici practica pedagogică.

Aflată sub conducerea energetică și pricepută a Eugeniei Mușata, Școala Normală de Fete a funcționat pe parcursul întregii perioade interbelice „*în clădirea în care a fost pe vremuri Batalionul III din cadrul Regimentului 27 Infanterie*”¹⁶ (azi clădirea actualului Rectorat al Universității „V. Alecsandri” din Bacău). Clădirea a fost cedată Ministerului Instrucțiunii Publice prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 142 din 2 februarie 1921¹⁷. După informațiile oferite de Grigore Grigorovici, pe lângă activitățile didactice, școala „*cultiva o grădină de zarzavat, o seră de flori, întreținea o crescătorie de porci și păsări și îngrijea de o splendidă grădină cu pomi roditori*”¹⁸.

Inaugurate în septembrie 1919, cursurile Școlii Normale de Băieți au început cu „*foștii elevi ai Școlilor Normale pregătitoare din Hemeiș, Onești și Gârleni*”¹⁹. Începând cu anul 1930, Școala Normală de Băieți a beneficiat de avantajele localului propriu, situat în spatele spitalului municipal „Pavel și Ana Cristea”. Terenul pentru construcția edificiului a fost acordat Primăriei încă din anul 1923, de către Alexandru Constantinescu (la acea dată ministrul Lucrărilor Publice). Localul a fost ridicat pe parcursul a șapte ani (1923-1930), cu ajutorul sumelor primite de la ministerul Instrucției Publice (9 milioane lei), dar și cu fondurile strânse de comitetul local format din directorul Haralambie Ionescu, Mircea Costinescu, P. G. Cantilli, Criste Cristoveanu, Ed. Racoviță, Grigore Mârza și N. Negel (3 milioane lei)²⁰. Conform datelor din caietul de sarcini și planul de construcție, pe lângă Școala Normală „Ștefan cel Mare” mai funcționau o infirmerie și o *fermă*²¹.

În acord cu profilul industrial și comercial al orașului – principala caracteristică a orașului – învățământul economic băcăuan a cunoscut în perioada interbelică o spectaculoasă dezvoltare. Astfel, începând cu anul 1920, pe lângă mai vechile așezăminte înființate la sfârșitul secolului al XIX-lea (Școala de Arte și Meserii, ce a funcționat în perioada 1936-1940 sub titulatura de Liceul Industrial de Băieți²²), în oraș au început să funcționeze Școala industrială de Ucenici (curs seral)

¹⁵ „Ateneul cultural”, nr. 1, 1925, p. 3.

¹⁶ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 75.

¹⁷ Ioan V. Abramiuc, Nicolae Vlahuță, *Monografia județului Bacău*, Bacău, 1943, ms., p. 122.

¹⁸ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 76.

¹⁹ Ioan V. Abramiuc, Nicolae Vlahuță, *op. cit.*, p. 121.

²⁰ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 79.

²¹ Ioan V. Abramiuc, Nicolae Vlahuță, *op. cit.*, p. 121.

²² *Ibidem*, p. 123; elevii erau pregătiți pentru diferite meserii, precum tâmplărie, rotărie, fierărie, tinichigerie, lăcătușerie ș.a.

și Școala profesională de Ucenice, aflată sub controlul ministerului Muncii (curs seral).

Odată cu reînființarea Camerei de Comerț și Industrie Bacău (1919) au apărut și primele școli comerciale. Astfel, începând cu data de 15 septembrie 1921, cu ajutorul fondurilor puse la dispoziție de Gh. Florescu, președintele C. C. I. Bacău, au fost deschise cursurile Școlii Comerciale Elementare (cursul inaugural s-a desfășurat pe 18 septembrie 1921)²³. Încă din toamna anului 1922, cei 60 de elevi cu care școala și-a început activitatea au fost inițiați în tainele comerțului, aceștia fiind nevoiți să efectueze practica de specialitate „*timp de o jumătate de zi*”²⁴. Grație sprijinului financiar constant primit de la Camera de Comerț și Industrie Bacău, școala a beneficiat de un local propriu începând cu septembrie 1925, an în care unitatea de învățământ a devenit instituție bugetară²⁵.

Necesitatea privind asigurarea continuării studiilor pentru absolvenții Școlii Comerciale Elementare, cât și nevoia de cadre specializate pentru activitățile de comerț și industrie au condus la apariția Școlii Superioare de Comerț. Pusă sub conducerea profesorului Toma Mihăilescu, noua unitate de învățământ și-a inaugurat cursurile în septembrie 1925. Pe parcursul celor patru ani de studiu, elevii Școlii Comerciale Superioare își puteau perfecționa pregătirea pe baza unei programe școlare moderne, adaptată necesităților economice și sociale ale timpului. Materiile de specialitate aprofundau sfera activității comerciale: contabilitate, legislație comercială, corespondență comercială, matematică, obligațiile comerciantului, balanța contabilă, relațiile bancare, studiul întreprinderilor, antreprenorii²⁶ etc. Începând cu anul 1938, școala a fost transformată în Liceu Comercial²⁷.

Personalul didactic și administrativ al Școlii Superioare de Comerț din Bacău era retribuit din fondurile financiare existente la dispoziția conducerii Camerei de Comerț și Industrie. Între profesorii care și-au desfășurat activitatea în cadrul acestei unități de învățământ îi putem regăsi pe Ionescu Haralambie (Limba română), Constantin Damian (Limba franceză), Grigore Tabacaru (Limba germană), Iosif Tălmăcel (Limba italiană), George Manolescu (Contabilitate), George Ionescu (Drept comercial)²⁸ ș.a.

Ca dovadă a pregătirii înalte dobândite pe parcursul celor patru ani, mulți dintre cei care au format prima serie de absolvenți (1929) au pătruns imediat pe piața comercială locală. Alții s-au înscris la Academia de Înalte Studii Comerciale sau au îmbrățișat cariera militară, fiind încadrați în administrație sau ca *guarzi*²⁹.

Ambele instituții de învățământ au beneficiat de suportul financiar acordat de Camera de Comerț și Industrie Bacău pentru plata profesorilor, întreținerea și reparația clădirilor, achiziționarea de material didactic modern, înființarea de biblioteci sau pentru acordarea de burse elevilor merituoși. Ca dovadă a recunoașterii serviciilor aduse învățământului economic local, Camera de Comerț și

²³ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 74.

²⁴ Camera de Comerț, Industrie și Agricultură Bacău. *File de monografie (1865-2000)*, coord. Doru Simovici, Bacău, f. ed., 2000, p. 33.

²⁵ Ioan V. Abramiuc, Nicolae Vlahuță, *op. cit.*, p. 123.

²⁶ Camera de Comerț, Industrie și Agricultură Bacău..., *op. cit.*, p. 35.

²⁷ Ioan V. Abramiuc, Nicolae Vlahuță, *op. cit.*, p. 123.

²⁸ D.J.B.A.N., fond Camera de Comerț și Industrie Bacău, dosar 2/1926, f. 8.

²⁹ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 74.

Industrie Bacău a primit pe data de 26 martie 1926 medalia „Răsplata muncii pentru construcțiuni școlare”, clasa I³⁰.

Împlinind în anul 1923 o tradiție de trei decenii, Școala profesională de Fete „Regina Maria” și-a continuat cu succes activitatea și în perioada interbelică. Începând cu anul 1926 elevele școlii au beneficiat de avantajele oferite de inaugurarea internatului și cantinei proprii. În anul 1938 școala a fost transformată în Liceul Industrial de Fete, funcționând sub această titulatură până la reforma învățământului din anul 1948³¹.

Conducerea școlii organiza în fiecare an o expoziție „cu obiecte de croitorie, rufărie, mode și flori”, expuse de eleve în atelierele localului. În vara anului 1933 expoziția a fost vizitată și de fostul ministru D. R. Ioanițescu, ce s-a arătat încântat de progresele înregistrate de școală³².

La inițiativa Clotildei Averescu, în anul 1926, au fost inaugurate și cursurile Școlii de Menaj și Intendente Bacău³³. Proiectul inițial a vizat, pur și simplu, transformarea orfelinatului într-o unitate secundară de învățământ. Evident, în guvernul condus de Al. Averescu, aprobările necesare punerii în practică a acestui proiect nu ar fi fost greu de obținut.

În cererea înaintată primăriei Bacău pe 18 iulie 1926, Clotilda Averescu își fundamenta această inițiativă pe următoarea argumentație:

„(...) după o experiență de 9 ani, de când am înființat orfelinatul, am constatat că absolventele se dedică învățământului secundar; (...) cea mai mare parte dintre acestea sunt neocapte pentru o cultură superioară; (...) îmbrățișând călduros propunerea noastră, Ministerul Educației susține transformarea orfelinatului într-o școală de menaj, atât pentru fetele orfane, cât și pentru absolventele cursului primar din Bacău”³⁴.

Costurile aferente acestui proces de „metamorfozare” urmau să fie suportate de Societatea pentru „Ocrotirea tinerelor fete” din București, patronată tot de soția generalului.

În cele din urmă, oficialitățile locale au găsit o soluție mult mai „pragmatică”. Consiliul comunal a hotărât să ofere gratuit societății bucureștene un teren separat pentru construcția școlii, lăsând în grija doamnei Averescu atât patrimoniul orfelinatului, cât și noul patrimoniu imobiliar, evaluat la suma de 2.540.000 lei³⁵. Astfel, în ședința consiliului comunal din 6 noiembrie 1926, au fost donate „pe tot timpul cât va dura Societatea, un teren de 10.173 m.p. situat pe strada Pavel și Ana Cristea, în care a fost vechiul spital, și trei clădiri din cărămidă, dintre care două în stare de ruină”³⁶.

Fiind organizată de directoarea Maria Cârănescu, școala oferea elevelor, pe parcursul celor patru ani, posibilitatea de a urma următoarele cursuri practice:

³⁰ Camera de Comerț, Industrie și Agricultură Bacău..., op. cit., p. 36.

³¹ D. Zaharia, Emilia Chiriacescu, *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bacău*, București, Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”, 1979, p. 64.

³² Grigore Grigorovici, op. cit., p. 73.

³³ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 66/1926, f. 11.

³⁴ *Ibidem*, f. 1.

³⁵ *Ibidem*, f. 4.

³⁶ *Ibidem*.

„*ateliere de spălat și călcat, țesătorie de pânzeturi și covoare, bucătărie, restaurant, precum și cursuri de horticultură*”³⁷.

Pentru absolventele acestei școli, în perioada 1930-1932, la Bacău a funcționat și un Institut de aplicație al învățământului menajer³⁸. Pus tot sub conducerea Mariei Cărlănescu, institutul de la Bacău era al doilea de acest fel din țară, după cel organizat la Ploiești. În anul 1932, din rațiuni ce au vizat eficientizarea profiturilor, institutul a fost mutat la Sibiu.

Într-o epocă în care mișcarea de emancipare socială a femeii prindea tot mai mult teren, inițiativa înființării la Bacău a unei Școli secundare de Fete a primit din partea locuitorilor orașului un sprijin unanim. Astfel, pe baze legale, comitetul școlar format din colonelul C. Frimu, dr. Papagoga, Adela Donat, I. Sava, I. Floareș, Florica Budu și D. Rozenberg a reușit să întemeieze primul Liceu particular de Fete din localitate (1921) – actualul Liceu „Vasile Alecsandri”³⁹. Începând cu anul școlar 1932-1933 liceul particular a devenit liceu de stat.

Școala a avut de la bun început un profil umanist, accentul fiind pus pe filologie, studiul limbilor moderne și al științelor sociale. Prima directoare a școlii a fost Maria Fulgeanu, cea care a lansat practic în orașul Bacău învățământul secundar pentru fete. Până la apariția acestei școli, tinerele din Bacău urmau cursuri în clase particulare sau, în cazul celor care proveneau din familii mai înstărite, efectuau lecții cu profesori particulari la ele acasă.

Denumirea întemeietoare a fost de Școala secundară de Fete, un rol important în apariția acestei unități noi de învățământ revenindu-i directoarei Maria Fulgeanu.

Titulatura școlii s-a modificat de mai multe ori pe parcursul primei jumătăți a secolului XX: Școala secundară de Fete (1921), Școala secundară de Fete gradul II (1925), Liceul de Fete (1928), Liceul teoretic de Fete (1940), Liceul mixt Nr. 2 (1954). Pe 13 ianuarie 1959, imediat după retragerea trupelor sovietice, la inițiativa unor profesori ce au rămas până astăzi într-o perfectă clandestinitate, școala a primit denumirea Liceul „Vasile Alecsandri”.

Începând cu anul școlar 1922-1923, ministerul Instrucțiunii Publice a autorizat și funcționarea cursului secundar superior, oferind astfel elevelor din localitate posibilitatea parcurgerii întregului ciclu secundar de învățământ.

Spre deosebire de majoritatea școlilor din Bacău, ce au funcționat într-un local propriu grație fondurilor guvernamentale sau împrumuturilor realizate de comună, Liceul de Fete a fost construit în special din contribuția părinților. În afara unui fond ministerial infim, dar util (350.000 lei), banii necesari construcției liceului au provenit din donații și din sistemul original de taxare instituit de directoarea Silvia Ghervescu (1932-1938). Acesta era proporțional cu starea materială a părinților⁴⁰.

³⁷ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 80; D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 66/1926, f. 1, 16.

³⁸ Marin Cosmescu, Florentina Căpitanu, *Monografia Liceului „Vasile Alecsandri” din Bacău*, Bacău, I. P. Bacău, 1971, p. 10.

³⁹ Preda Marin, *Ani, chipuri și voci în memoria vie a Colegiului Național „Vasile Alecsandri”*, Bacău, f. Ed., 2006, p. 12.

⁴⁰ Marin Cosmescu, Florentina Căpitanu, *op. cit.*, p. 17.

Având vocația și abnegația specifice unui adevărat ctitor, directoarea Silvia Ghervescu⁴¹, cunoscută și sub apelativul de „doamna colonel”, a reușit, în plină criză economică mondială, o adevărată performanță de ordin financiar și managerial: a evitat dizolvarea liceului și, cu fondurile adunate din taxe și donații, a finalizat construcția localului.

Până în septembrie 1935, atunci când a fost inaugurată aripa estică a actualei clădiri (proiectul a fost executat de arhitectul Antonescu), școala a funcționat în spații închiriate, după cum urmează: 1921-1923 – în localul Școlii primare de Fete Nr. 2, (actualul Vivariu, lângă Biserica Sfântul Nicolea); 1923-1932 – în cele două pavilioane ce au aparținut în trecut Regimentului 67 Infanterie (lângă actuala Piață Centrală)⁴²; 1932-1935 – revine în clădirea Școlii de Fete Nr. 2⁴³.

În anul 1938, atunci când au fost finalizate lucrările de construcție a actualei clădiri – rezultată din unificarea aripii de est a liceului cu fosta Școală profesională de Fete –, liceul pune la dispoziția elevelor următoarele dotări: zece săli de clasă, o sală pentru colecții, patru laboratoare, o bibliotecă (3.072 volume în 1940), o sală de gimnastică, un teren de tenis (1936), patru încăperi pentru cancelarie și birouri, camera rezervată *direcțiunii*, două încăperi pentru îngrijitori.

Lucrările au fost executate de arhitecții Kuzinca și Jelinek (construcția propriu-zisă), inginerul I. Leventer (instalații sanitare, apă, canal) și inginerul D. Breibarth (instalații electrice și sonerii)⁴⁴. Până în anul 1949, când a fost construit propriul internat, elevele erau cazate fie în *căminul ortodox* din strada Oituz nr. 30, fie la cunoștințe. În ceea ce privește dotărilor „tehnice”, conducerea liceului avea în posesie „*un aparat de radio, un aparat de fotografiat și un vechi aparat de cinematograf*”⁴⁵.

Fiind un liceu de elită, cu un renume ce a depășit cu mult granițele județului, Liceul de Fete din Bacău a beneficiat de un corp profesoral de excepție. Multe dintre profesoarele liceului erau descendente din familiile marilor boieri, ca doamnele Fulgeanu, Tăutu sau Răileanu. Aici au predat inclusiv fiice de profesori universitari din Iași.

Atmosfera elegantă și sobră a liceului era fidel reflectată atât în ținuta elevelor cât și în modul acestora de a se comporta. După cum își amintește Iulia Bucur-Zavati, fostă elevă a liceului în perioada 1932-1940, indiferent de vremea de afară, „*tinerele purtau uniforme elegante, pălării de fetru, iar pentru sport aveau o ținută specială; toată lumea era impecabil îmbrăcată, cu uniforma, zilnic, perfect călcată; în clasă totul sclipea*”⁴⁶.

⁴¹ Silvia Ghervescu – directoarea Liceului de Fete în perioada 1932-1938; fiica vice-gubernatorului Băncii Agricole Române (Dumitru Iliescu-Dingă), soția comandantului garnizoanei militare Bacău, colonelul Ion Ghervescu; din 1927, președinta Asociației Femeilor Ortodoxe din România, filiala Bacău; în perioada interbelică familia Ghervescu a locuit într-o casă în stil englezesc, din cărămidă roșie, pe strada Războieni, la intrarea în Parcul Canticov; după pensionarea forțată a colonelului, casa a fost demolată de autoritățile comuniste, pentru a face loc unui bloc anost, de tip sovietic.

⁴² Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 75.

⁴³ Marin Preda, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁴ Marin Cosmescu, Florentina Căpitanu, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Marin Preda, *op. cit.*, p. 28.

Majoritatea elevelor proveneau din familii foarte înstărite. Încă de la primii pași făcuți pe treptele liceului, tinerele veneau cu o educație aleasă, dobândită în familie, multe dintre ele fiind crescute de mici cu guvernante. Totuși, chiar și în aceste condiții,

„fetele «de la Letea», cu părinți ale căror salarii erau enorme pe vremea aceea, nu veneau la școală cu trăsura sau cu mașina, deși multe le aveau la dispoziție; zilnic, indiferent de vreme, veneau pe jos, în grupuri de 10-15 eleve; nu erau învățate de părinți să fie boieroaice; toată lumea se simțea egală în liceu”⁴⁷.

Sentimentul de egalitate despre care vorbește „eleva” Iulia Bucur-Zavati a șters nu numai diferențele de origine socială, ci și pe cele de natură etnică. În cadrul clasei din care aceasta făcea parte,

„toate româncele aveau prietene printre evreice; nu exista zi onomastică la care evreicele să nu-și invite prietenele românce; nu știu cum, în toate clasele, fetele evreice ocupau rândul din mijloc, fără ca acesta să fie un semn de discriminare; dimpotrivă, era modul lor de a-și păstra și afirma identitatea; în pauză, cele mai nebunatice defilau pe holuri cântând în gura mare: Trece, trece, Regimentul zece”⁴⁸.

Față de materiile predate în gimnaziile și liceele de băieți, elevele Școlii secundare de Fete efectuau, în plus, ore de „Instrucție civică, Istoria artelor, Lucru și Gospodărie”⁴⁹. Dacă vom lua în calcul și atenția deosebită acordată orelor de Igienă, putem afirma că programa școlară era în așa fel „croită” astfel încât, la finalizarea studiilor din ciclul secundar de învățământ, elevele să poată oricând să-și asume statutul de viitoare soții și mame.

În materie de Gospodărie elevele învățau încă din clasa I (la 11 ani) „cum să mențină în curățenie și în bună rânduială camerele școlii, curățirea mobilierului, spălarea sticlăriei, precum și îngrijirea hainelor și repararea lor”⁵⁰. Începând cu clasa a VI-a (la 16 ani) tinerele erau inițiate în tainele „inventarului casei și în ținerea sub control a contabilității și bugetului familiei”; pe lângă acestea se mai predau și noțiuni elementare despre „modul de a ști să se facă respectate, iubite și ascultate, precum și despre datoriile stăpânei de casă față de servitori și furnizori”⁵¹. Pregătirea elevelor pentru viața de zi cu zi era desăvârșită în clasa a VIII-a, atunci când, în principiu, orice tânără de 18 ani din Bacău era capabilă să pregătească următoarele preparate culinare:

„colțunași și papanași cu brânză, ciorbă țigănească, friptură, aluat franțuzesc, gelatină de fructe, mâncăruri cu carne de pasăre – rasol, ciulama, pilaf –, raci, melci și scoici de rasol, compoturi de iarnă și vară, dulceață, șerbet, marmeladă, înghețată de lapte cu ouă și fructe”⁵².

⁴⁷ Ibidem, pp. 26-27.

⁴⁸ Ibidem, p. 26.

⁴⁹ Al. Ivașcu, *Colecție cuprinzând legislația învățământului secundar*, București, Imprimeria „Independența”, 1923, pp. 124-126.

⁵⁰ Ibidem, p. 199.

⁵¹ Ibidem, p. 201.

⁵² Ibidem.

De partea „cealaltă”, elevii și profesorii Liceului de Băieți au continuat, prin muncă și pasiune, să consolideze renumele și reputația școlii, reușind să facă din numele „Ferdinand” un adevărat brand pe piața învățământului secundar românesc.

Perioada cuprinsă între anii 1918-1925 a fost una de reșezare și reorganizare, conducerea liceului fiind nevoită să depună eforturi importante pentru a șterge urmele lăsate de anii războiului. Structura anilor a rămas aceeași, liceul oferind în continuare elevilor posibilitatea de a opta între învățământul particular sau cursurile de zi.

Începând cu anul 1919 în cadrul școlii a început să funcționeze și o clasă extrabugetară, fapt ce a dus la mărirea constantă a bugetului propriu. Bilanțul financiar excedent înregistrat în intervalul 1919-1926 este ilustrativ în acest sens. Prezentăm în tabelul de mai jos excedentele înregistrate pentru fiecare an școlar (1919-1926)⁵³:

Anii financiari	Excedent - lei
1919-1920	1.295,30
1920-1921	31.006,55
1921-1922	53.530,80
1922-1923	204.669,50
1923-1924	253.838,20
1924-1925	302.965,01
1925-1926	710.061,39

Datorită spațiului insuficient, în anul 1925 au început lucrările de supraetajare peste aripile laterale ale vechiului local, liceul câștigând astfel încă opt săli de clasă⁵⁴. Cu această ocazie au fost aduse și unele modificări la parterul clădirii. Sumele necesare construcției și reparațiilor au venit din partea ministerului Instrucțiunii Publice (2 milioane lei)⁵⁵. Prin arhitectonica și noile sale dimensiuni, Liceul de Băieți era, după Palatul Administrativ, al doilea edificiu reprezentativ al Bacăului interbelic.

Perioada crizei economice mondiale (1929-1933) a produs un puternic declin, atât din punct de vedere financiar cât și în ceea ce privește numărul elevilor înscriși. Greutățile materiale, taxele ridicate, curbele de sacrificiu, precum și întârzierile repetate în plata salariilor profesorilor sunt doar câteva din elementele ce au caracterizat această perioadă.

Dintre profesorii care au predat în această perioadă amintim aici pe Grigore Tabacaru (filosofie), G. Ionescu, C. Damian, C. S. Codrescu (franceză), Leonida Dumitrescu (fizică, chimie), Gh. Gavrilescu (greacă, latină), I. Alecu (istorie), I. Manolescu (limba română), Gh. Botezatu (științe naturale), Al. Nemțeanu (educație fizică).

Creațiile literare ale elevilor, precum și încercările lor științifice și-au găsit locul în revistele editate de profesorii liceului. Cele mai cunoscute dintre acestea au

⁵³ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *Monografia Liceului „G. Bacovia” din Bacău (1867-1967)*, Bacău, Editată de Liceul „G. Bacovia” – Bacău, 1967, p. 44.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 41.

⁵⁵ Grigore Grigorovici, *op. cit.*, p. 70.

fost „Încercări” (1928, numerele 1-6), „Năzuinți” (1929) și revista lunară cea mai longevivă „Frământări” (1938-1941)⁵⁶, „apărută sub patronajul directorului Gheorghe Ionescu și a profesorului Pintilie Radu”⁵⁷.

Pe parcursul perioadei interbelice, învățământul local a fost sprijinit financiar de Primăria Bacău. Acesteia îi revenea obligația legală de a subvenționa toate școlile existente în oraș, indiferent dacă acestea erau de stat sau particulare. Spre exemplu, în anul 1930, bugetul alocat școlilor primare israelite și grădiniței de copii a fost de 60.000 lei⁵⁸.

Sprijinul s-a materializat și prin acordarea de burse și ajutoare speciale elevilor și studenților merituosi. În acest sens, în bugetul anului 1927, consiliul comunal a prevăzut următoarele sume: „100.000 lei pentru acordarea de burse studenților săraci cu rezultate foarte bune (în acel an bursele au fost acordate pentru 13 studenți/ studente; n.a.); 50.000 lei, ajutor pentru elevii merituosi din școlile secundare și profesionale, pentru cumpărarea de cărți și haine”⁵⁹.

De-a lungul perioadei interbelice, sumele bugetare alocate acordării de burse au crescut de la an la an. În 1930, numai pentru studenți, bugetul alocat era de 120.000 lei⁶⁰. În același an, sume importante de bani au fost direcționate și către „sprijinirea căminului studenților băcăuani din București, cunoscut sub denumirea de căminul „Spiru Haret” – 40.000 lei, sprijinirea căminului studenților evrei din Bacău- 20.000 lei, dar și a internatului Liceului „Ferdinand I” – 20.000 lei”⁶¹.

Bursele erau acordate nu numai elevilor sau studenților, ci și personalului didactic. Exemplele cel mai des întâlnite sunt în cazul școlilor profesionale. Astfel, în noiembrie 1927, Lucia Berea, ajutor de maistru în cadrul școlii profesionale de fete, „a primit o bursă de 6.000 lei, pentru efectuarea practicii de studiu într-un atelier de specializare și perfecționare în arta croitoriei”⁶².

Bibliografie

„Frământări”, An I, Nr. 2, noiembrie 1938.

„Ateneul cultural”, nr. 1, 1925.

**** *Istoria românilor*, vol. VIII, coord. prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003.

**** *Camera de Comerț, Industrie și Agricultură Bacău. File de monografie (1865-2000)*, coord. Doru Simovici, Bacău, f. ed., 2000.

Abramiuc, Ioan V.; Vlahuță, Nicolae, *Monografia județului Bacău*, Bacău, 1943, ms.

Cosmescu, Marin; Căpitanu, Florentina, *Monografia Liceului „Vasile Alecsandri” din Bacău*, Bacău, I. P. Bacău, 1971.

Grigorovici, Grigore, *Bacăul din trecut și de azi*, Bacău, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933.

Ivașcu, Al., *Colecție cuprinzând legislația învățământului secundar*, București, Imprimeria „Independența”, 1923.

⁵⁶ Petre Popescu, Dumitru Zaharia, Ioan Grigoriu, *op. cit.*, p. 47.

⁵⁷ „Frământări”, An I, Nr. 2, noiembrie 1938.

⁵⁸ D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău, dosar 8/1930, f. 76.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar 11/1927, f. 28, 32.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar 8/1930, f. 76.

⁶¹ *Ibidem*, f. 77.

⁶² *Ibidem*, dosar 11/1927, f. 154.

- Mamina, Ion; Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, București, Casa de Editură, Presă și Impresariat „Silex”, 1996.
- Popescu, Petre; Zaharia, Dumitru; Grigoriu, Ioan, *Monografia Liceului „G. Bacovia” din Bacău (1867-1967)*, Bacău, Editată de Liceul „G. Bacovia”-Bacău, 1967.
- Preda, Marin, *Ani, chipuri și voci în memoria vie a Colegiului Național „Vasile Alecsandri”*, Bacău, f. ed., 2006.
- Scurtu, Ioan; Buzatu, Gh., *Istoria românilor în secolul XX – 1918-1948*, București, Editura Paideia, 1999.
- Savin, Sofia, *Școala Generală Nr. 20 Bacău. Monografie (1921-1971)*, Bacău, 1971, ms.
- Zaharia, D.; Chiriacescu, Emilia, *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bacău*, București, Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”, 1979.

Surse arhivistice

- D.J.B.A.N., fond Primăria Bacău,
D.J.B.A.N., fond Camera de Comerț și Industrie Bacău

PRESENT-DAY AUTONOMOUS CULTURAL TENDENCIES IN VISUAL ART WORLDWIDE

Abstract

Even if contemporary arts evolve towards abstraction, a realistic representation is still the choice of many visual arts, artists, artistic trends and genres. All these categories are defined by both typical common traits and individual avant-garde tendencies as long as talent and creativity are encouraged and appropriately exploited. The artists' works - at times obviously marked by some visual culture identity - reveal particular mastery of visual language and spatial arrangements and exhibit distinctive forms, signs, behaviour or modes of expression. The aesthetic elements, displayed by perceptual as well as by conceptual arts, could be approached from various perspectives, such as cultural, anthropological, semiotic, psychological, as shown in the case studies below. At the same time, autonomous artistic experience, identity, originality and authenticity are all liable to face alteration, adaptation to and integration into the European and universal cultural space. Apart from interactionism, there is also a tendency towards cross-culturalism, art being thus paid increasing attention in order to enjoy widespread dissemination.

Key-words: *visual culture, individuality and distinctiveness in art, modern art representation, emotion and intellect in contemporary art, (un)predictability and self-referentiality, 'mutations' in art, interactionism and cross-culturalism*

I. The image culture and consumerism

Although an in-depth survey of the artistic achievement in the past-century art could be very useful and relevant to our purposes in the paper, we are to deal with just a part of the general art trends, features, works and artists. Since our concern is an approach to the visual art worldwide from a present-day viewpoint, there are particular structural issues worth mentioning from the very beginning. Firstly, contemporary visual art includes both two- and three-dimensional forms of art - along with kinetic and decorative arts - but it is primarily centered on recent innovations, such as digital, intermedia and multimedia arts. Secondly, the universal visual art of all times has displayed specific language elements and rules of composition meant to match particular cultural patterns. Thus, unlike the Western European art, the focus of Eastern traditional art does not lie in a literal representation, but rather in the visual, sensory representation of the material world. Thirdly, there are newly-introduced tendencies in art which seem to stir the viewers' interest, trigger debate or lead to rejection.

But, above all these, we are nowadays talking about a specific type of culture - the *image culture* - conveying to sign and to distinctive representation in contemporary visual art.

Consumerism decides whether or not an artwork (be it mimetic, representational, meaningful or conceptual, neo-expressive, nonsensical, etc.) is

worth assimilating into the local popular culture or into the mainstream (Western) European / universal culture. Thanks to the success it enjoys, a particular instance of art, a certain technique, an individual artistic vision may be acknowledged as a typical component of mass culture.

There are styles which, by their definition and features, seem to perfectly serve this function. Let us mention, for instance, the Pop Art movement¹ which valued images of commonplace objects or people of everyday life and used to employ the commercial images and techniques of mass media, advertising, folk traditions, seeking to elevate popular culture to the level of fine art. The Pop art movement eventually aimed to blur the boundaries between "high" art and "low" culture. In other words, it promoted no hierarchy in culture, gave art the freedom to borrow from any other source and tried to establish inter-connections between the human soul and the natural world / the artificial environment. Some experts perceive the Pop Art's choice of imagery as an enthusiastic endorsement of the capitalist market, whereas others appreciate the pop artists' efforts to merge the realms of fine art objects and disposable commodities.

II. Concept-form interface in contemporary art works

The term 'Postmodernism' is often used to describe Contemporary Art since 1970 onwards. Postmodern Art emphasizes the manner in which the artists interrelate with their audience and thus stresses on the idea that the main purpose in art is no longer 'art for art's sake'.

Contemporary visual arts - with their: categories (namely painting, drawing, sculpture and architecture), backgrounds in the collective unconscious (see the archetypes, myths, symbols, typologies, taboos, totems), and (biological, psychological, economic or urban) anthropological influences, or ideological implications (i.e. intellectual, sacred & profane, social, political) - involve particular aesthetic and stylistic features and generate significations which manifest themselves within specific contexts of creation and reception. If unfamiliar to a particular cultural space, a receiver could either find any difficulty in faithfully decoding the art work or try to get better informed; such information has in view, on the one hand, the general evolution of the artistic phenomenon along centuries and, on the other hand, the latest local tendencies in art.

A perfect concept-form concord in art is not always possible; when available, it varies with desire and necessity and it may imply some re-evaluation or devaluation of habitual, individual or ethnic elements. It often experiences discontinuities, and occasionally involves innovative patterns, and experimental models whose effectiveness ultimately brings about either success or crisis in art / the end of art.

The art's boundaries, broad as they are, encompass a variable number of language elements and means of expression, so as to match the artists' intention; simplicity, for instance, will be preferred by Minimalists, whereas complexity and eclecticism will be the choice of most other postmodern artists (e.g. representatives of Abstract Expressionism, Neo-Dada, Op Art, Pop Art, etc.). Minimalist Art - a purist instance of abstraction which did little to promote painting as an attractive medium - distinguishes itself through an extreme simplicity of form and objective

¹ Pop Art originated in Britain and the United States in the 1950s.

approach and intends to emphasize two-dimensionality in art. Unusual media, unexpected artistic intentions and challenging assumptions, a complex syntax including flexible syntagmatic structures and multiple paradigms, all these will be imposed, at a certain time, by collective or personal styles. Besides, computer-generating art, in all its forms known as: video-installation art, cyber art, digital art, software art, virtual art, mail art, etc., has constantly gained ground lately.

III. Present-day art as language & metalanguage

According to competent critical opinions of all times, art may be seen as language (that is, self-expressive art) or as metalanguage (that is, self-revealing, self-describing, self-referential art). In other words, an art work (be it a painting, a sculpture, a piece of architecture, a multimedia assemblage) is able to convey emotions (even if it 'says' too little) due to the use of particular colors, forms, shapes, lights & shades etc., or due to the way all these are brought together in a composition. Some other times, art becomes a 'linguistic' system that helps analyze the symbols and structures of the language in question. The illustration below, entitled *Violet Magenta Composition*, is meant to satisfy both functions.

Plate 1 - *Violet Magenta Composition*, by Isidore Michas

In this Abstract Expressionist² work the emphasis is on the spontaneous personal expression, on the freedom from acknowledged artistic values, on particular expressive qualities (e.g. dynamism, mystery, lyricism).

Furthermore, it should be remembered that, along centuries, artistic movements have influenced each other. Thus, at a certain moment, Abstract Expressionism inspired a variety of different other artistic schools, including Pop Art, Minimalism or Neo-Expressionism, Op Art or Fluxus. Pop Art, on the other hand, was meant as a clear reaction against the closed intellectualism of Abstract Expressionism by adopting - as suggested above - simple, familiar imagery from

² Abstract Expressionism is a movement in painting, originating in New York City in the 1940s.

TV, cartoons, comic strips, etc. Postmodern Art, just like Modern Art, considers equally concrete and abstract topics; it takes into account both representational and non-representational approaches to the reality depicted. Thus, pictorial arts - encompassing easel or mural painting - may display an iconic representation of the authentic objects by revealing, as much as necessary, their referential and differential features. Differences may, of course, appear in:

- the choice of the appropriate language element (that is, colors with their hues and values, lines, dots, shades & lights, forms and shapes) as long as some of them might be missing;
- the (conformist or unconventional) way the artists use such elements, according to the rules characteristic of a familiar artistic trend or according to some individual / personal interpretation.

In the painting of Serghei Sharov - even if conceived as an iconic representation - we are presented a visionary world, beyond physical reality, which engaged the unconscious so as to convey a sense of mystery and hallucination. The Metaphysical³ work in question relies on strange iconography: the use of tailor's dummies and statues (instead of human figures) within a dream-like atmosphere of inhuman calmness. Besides, according to the artistic principles promoted by the Metaphysical Art, the unusual interior depicted embraces apparently casual juxtapositions of ordinary objects.

Plate 2 – *Post-Metaphysical Interior. Homage to Carlo Carra*,
by Serghei Sharov

Another attitude towards representational art is expressed by a different interpretation (much preferred especially in the advertising campaigns nowadays) of the notion of realism attained in the Photorealistic⁴ works. By usually including everyday scenes depicted in an accurate and extremely detailed style, the tendency

³ Metaphysical Art, 1913-1920, is an Italian art movement created by Giorgio de Chirico & Carlo Carra.

⁴ Photorealism was a figurative movement that emerged in the United States and Britain in the late 1960s and 1970s.

transgresses – as it is obvious in the work of American artist Ralph Goings – the borders of painting to become a photographic-like representation, and the outcome is but an artificial re-production of the reality. In the aesthetic representation of the mass culture icons - like those to promote consumer goods, fast food items, cars or toys, etc. – there are reconsidered, for instance, the functions of light & color and the role of the multiple-viewpoints. By means of some exacting brushwork, these artists lay less and less stress on the improvisational, the spontaneous or the accidental. To bring the tendency to an extreme, Hyperrealism – which is perceived as an advanced step of Photorealism - creates works resembling a high-resolution photograph, with well-delineated focal points and sharp contrasts, just like in a picture.

Plate 3 – *Sauces*, by Ralph Goings

However representational, an artwork may not take a traditional form or may reject conventional artistic standards altogether – see the work of Oskar Kokoschka entitled, as the artist himself recommended, *Self-Portrait as a Degenerate Artist*.

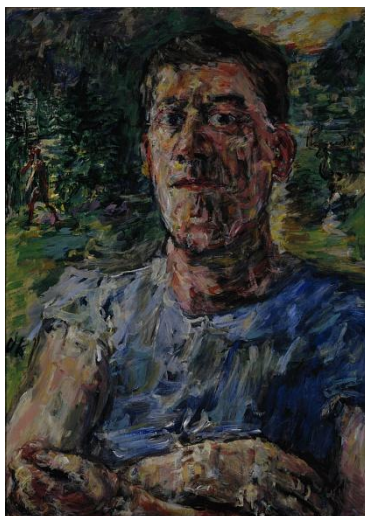

Plate 4 - *Self-Portrait as a Degenerate Artist*,
by Oskar Kokoschka

Actually, the painting could be evaluated as both Degenerate Art⁵ and Anti-Art⁶ production; traditional in genre (i.e. self-portrait), the work is modern-fashioned in concept and technique. The brown and dark-green hues, the violent and chaotic brushstrokes, the distorted light-and-shade interplay, the 'optical' decomposition of the matter conveying to psychedelic effects, all these suggest a definite attitude and an unusual power of expression which, at first sight, is about to question or even to menace the aesthetic value of the painting.

Non-representational forms of art are frequently considered nonsensical (that is, not reasonable, not sensible) or, at the best, neo-expressive. Known as Abstract Art, the non-representational art form is a non-objective approach from the art in that the objects or scenes depicted are not recognizable, the natural is radically simplified / summarized, geometrical forms are often employed, and (deeply felt) ideas are mostly expressed. At first sight, in *The Peacock*, a work of Ion Țuculescu, formal qualities may exist independently of subject-matter. There are some features liable to define this work as an Abstract-Expressionist piece of art: the flatness of the composition with no focal point and no foreground & middle-ground creates the impression of uniformity. The emphasis is laid, this way, on the surface qualities and on the artist's personal feelings. Even the Expressionist use of colours, distortion and exaggeration is done for emotional effect. Actually, the work claims to be a figurative depiction of a peacock; what is confusing here is the post-modern manner (that is, de-composition) that the painter chooses in order to suggest motion and rhythmical patterns.

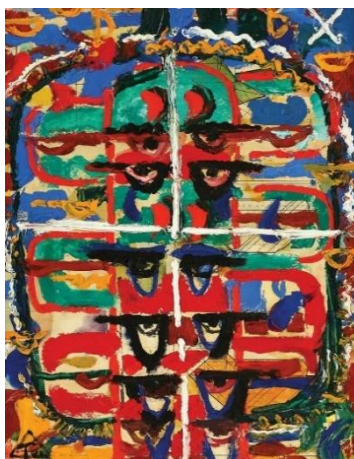

Plate 5 – *The Peacock*, by Ion Țuculescu

IV. Conventional vs. Unconventional in postmodern art

In his digital collage entitled *Prediction at Dawn*, artist Ionel Corjan makes use of both conformist and original means of expression. His subtle color palette is worth noticing: a perfect mastery of neutral colors / non-colors and spatial arrangements consisting of large arrays of strong hues, tints of blue, tones of green and shades of brown. The use of special effects (attained by a weird juxtaposition of

⁵ Degenerate Art (KUNST) - term adopted by the Nazi regime in Germany to describe Modern Art. Such artists were forbidden to exhibit anymore and such paintings on display were confiscated and sold at auction.

⁶ Anti-Art is a term coined by Marcel Duchamp, around 1914.

forms and shapes) and rhetorical devices (such as: dislocated, interchangeable or oversized human body parts) gives a hallucinatory impression of reality to scenes that make no rational sense.

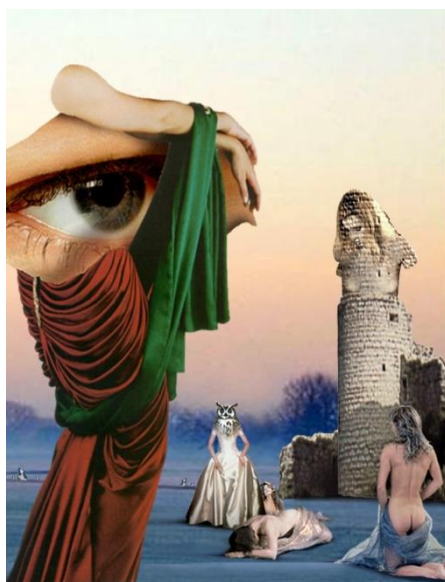

Plate 6 - *Prediction at Dawn*, by Ionel C. Corjan

The achromatic painting of Victor Vasarely (that is, *Zebras*) relies heavily on hachure-like patterns (particularly, a dense network of thick and contorted parallel stripes) to suggest volume effects (i.e. warping or swelling surfaces), texture effects (smoothness or roughness), or light-and-shade effects. Thanks to a black-and-white contrast against a monochromatic background, this illustration of the Op Art⁷ is meant to produce effects that confuse the viewer's eye.

Plate 7 – *Zebras*, by Victor Vasarely

Like in any other work belonging to the same artistic movement, the repeated small-scale patterns in question are intended to excite and deceive the eye. It stresses on

⁷ Op Art is an abstract movement in Europe and the United States that began in the mid-1950s and rested on the effects of optical patterns.

optical illusions which seek for maximum precision in the control of surfaces and edges so that to get the intended retinal feedback. Perception of such images is rather problematic, especially when - because of the apparently lighter luminance of some top or bottom stripes - the viewer may perceive those areas as faint blackish stripes.

Unconventionality in expression is even more relevant in the Kinetic artwork exemplified bellow. The 'syntax' of this sculptural composition involves a specific junction and juxtaposition of physical items and incorporates elements of motion. Compared with static sculptures, the changing aspect and the mobile quality of the metal work make it an instance of 'mutation' in art.

Plate 8 – *The Courtyard*, by Aurel Vlad

Romanian artists have long approached particular themes and have always explored various fields of knowledge in order to create artworks that equally carry on traditions and express the individual character. Mythology and Anthropology seem to be the most resourceful sources of inspiration for local artists.

Mythology - which concerns with myths, the 4 basic elements, deities and symbols, magic interactionism and metamorphosis – have been intriguing artists and craftsmen worldwide. A primitive simplicity in the conception of the subject, rejection of direct, literal representation in favor of evocation and suggestion, preference for symbolic elements may constitute several characteristics of the art on mythological themes. In painting, for instance, forms, colors, lines or shapes could, by themselves, express ideas; they give visual, sensuous expression to emotional experiences.

Anthropology distinguishes a lot of subtypes much exploited by artists here and abroad. Thus:

- Rural Anthropology encompasses traditions and occupations and includes both traditional dress (corresponding to various geographical regions) and postures (disclosing feelings, moods characteristic of a particular gender and age, etc.);
- Biological Anthropology involves a large diversity of life hypostases in their natural cycle (ranging from human beings to birds / animals), life ages, seasons;

- Cultural Anthropology comprises local customs and traditions coming from the ancient Roman people and reminding of the celebration of events and famous figures, multi-coloured masks and marks of cultural identity;
- Psychological Anthropology deals with states of mind, feelings suggesting pathological distress (i.e. uneasiness, anger, jealousy, fear, etc.);

Plate 9 – *The Thinker*, Gheorghe Zărnescu

What matters in art is not only the origin of the idea but also the way it is put into practice; to better answer such a request, Gheorghe Zărnescu chose burnt wood for his sculpture. The cracks in the crumbly crust enhance the intended psychologic effects.

- Urban Anthropology implicates cityscapes and specific architecture;
- Social Anthropology refers mainly to social classes, occupations and jobs;
- Religious, Non-Religious, Pagan Anthropology have in view *The New Testament* and the symbols of Christianity (the cross, etc.), various totems or mystical subjects including superstitions and spells.

Plate 10 – *Descântec / Exorcism*, by Ilie Boca

Apparently related to pagan anthropology, the exorcism represents a religious practice of evicting demons and other spiritual entities from a person or place whom / which they are believed to have possessed (the entity is caused to swear an oath or they simply disappear). *Exorcism*, a work of artist Ilie Boca, brings about psychoanalytical implications, esoteric overtones and neurotic associations of forms, in a deliberately hallucinatory, nightmarish composition. The predictable emotional impact on the viewer is also generated by the (old-fashioned) palimpsest technique employed by the artist.

Post-Modern Art brings about - along with latest viewpoints on earlier modernist styles which inspired it - a mixing of different media and artistic trends identified, for instance, as Conceptual Art, Intermedia Art, Installation Art, Multi-Media Art, etc. The traits, associated to the present-day artistic styles, include techniques and strategies as follows: bricolage, use of words (prominently as the central artistic element), collage, simplification, appropriation, depiction of consumer or popular culture and dramatic performance.

In other words, such avant-garde contemporary trends rely on re-evaluation of successful previous approaches to modern art, on dynamic changes (consisting in: breaking the rules and principles, innovative patterns, experimental artistic forms), or on devaluation of artistic norms and values (mirrored in discontinuities and perturbations which may lead, according to some critical opinions, at least to a crisis, if not to the end of art). Thus, this present-day art looks less self-confident and more self-centered than the preceding styles. To put it differently, it is both a self-generating form of art (as long as the art object is perceived as sign) and a self-destroying form of art (whenever oversimplification and the eccentric forms result in the loss of its aesthetic quality).

Multimedia Art⁸ combines different content forms such as: text, audio, (static or animated) image, video and interactive content. It involves - in laser shows, multi-projector slide shows, animated photography, etc. - digital electronic media technology.

Plate 11 – *Bicycles in Berlin*, by Robert Rauschenberg

⁸ The term was coined by artist Bob Goldstein to promote, in July 1966, the opening of his 'Light Works at L'Oursin' show, at Southampton, Long Island.

The (controversial) postmodernist composition of Robert Rauschenberg stirs attention particularly due to the bewildering choice of expressive means including some reversed 4-D perspective.

In Contemporary Architecture, a dazzling wave of civic structures makes use of new materials and displays unusual / experimental designs dominated by deconstructivist ideas that are known to reject the traditional rectilinear shapes; an ignorant view on edifices like Guggenheim Museum⁹, as seen in the plate below, might misunderstand the random architectural patterns and might appreciate the project as being less cohesive or / and less coherent.

Plate 12 – *Guggenheim Museum (Bilbao)*

As an artistic sub-genre of 3-D artworks, the Installation Art creation of Cai Guo Qiang is conceived as a broader sensory experience that encourages viewer participation and implies dissolution of the barrier between life and art.

Plate 13 – *Head on (Installation Art)*, by Cai Guo Qiang

⁹ Guggenheim Museum – located in Bilbao, Basque Country; piece of architecture designed by Canadian-American architect Frank Gehry, in 1997.

A form of interdisciplinary art activity, Intermedia Arts occur, this time, between genres, such as: cooking and theatre (see Marisa Olson's mixture¹⁰), poetry and drawing (i.e. Haiku works), poetry and photography (i.e. Photo-Haiku works) - the latter two forms labelled as visual poetry -, Hip-Hop music and graffiti, etc.

Plate 14 – *Assisted Living*, by Marisa Olson

V. Perceptual & conceptual arts

Roughly speaking, the concept-form concord in all kinds of art has long oscillated between choice and necessity, in keeping with the aesthetic tendency by means of which it was expressed. The joint evolution of the two ones needs to be approached against the background of the general development of culture.

Plate 15 – *Nouveau Totem*, by Martin Jansen

Regarding the organic connection between thought and language, increasingly more emphasis is now being laid on creativity, intuitive thinking, unpredictability and, eventually, on self-referentiality. As a consequence, there are two potential tendencies that art is nowadays facing:

- on the one hand, a counter-aesthetic tendency is gaining ground;
- on the other hand, the gap between the so-called perceptual and conceptual

¹⁰ *Assisted Living* is a 'parody of Martha Stewart's TV show focused with the health and environmental challenges of living a life prolonged and polluted by technology', according to <http://www.marisaolson.com/>

forms of art is getting deeper.

Thus, in the perception-oriented arts, it's the surface structure (through its sensorial stimuli) and the sensory experience (by generating a multitude of reactions on the part of the receivers) that matter (and not some accurate reproduction of the reality).

To illustrate this perceptual experience in art, Martin Jansen prefers the expressionistic way of depicting a female portrait which is achieved by means of violent (quasi-geometrical) colourful lines and unrealistically coloured mismatching areas, wherein colours replace (functionally speaking) almost any other necessary language elements (i.e. textures, volumes, lights & shades) and induce psychological states.

The concept-oriented art is highly intellectual as long there counts the deep structure (i.e. the idea communicated) rather than the aesthetic concerns, the means of expression or the artistic skills. In fact, the form - in Conceptual Art - either is deliberately neglected or defies all the conventional expectations. New art forms such as Assemblage, Installation, Video, Performance, Happenings and Graffiti are now associated, to some extent, with Conceptualism.

Joseph Kosuth – the author of ‘One and Three Chairs’ – simplifies drastically the material aspect of an artwork and, by means of his compositions, rejects / redefines standard ideas of art, but is successful in increasing the "impact" of visual arts on spectators. Actually, the work in question consists of the image of a chair along with (hanging on the wall) the photographic image of the very chair and a photographic enlargement of the dictionary definition of a chair. The key-element here, meant both to help the viewer understand what the point of the work is and to incite him to decode the enciphered message, is the title.

Plate 16 – *One and Three Chairs*, by Joseph Kosuth

VI. Cultural identity in art

Creativity in art requires, above anything else, personal ‘visions’ together with an authentic approach to the subject. To answer this request, an artist needs to express this individuality and distinctive character through: ideas and / or conception of the subject. Some other artists – the individualistic ones – may ‘accomplish’ even more than this, by their desperate efforts to become unique and to disapprove everything (as far as the artistic norms are concerned).

Besides the individual’s cultural identity, a nation’s visual culture identity presupposes the existence of group identities according to criteria, such as: age, gender, social identity, or ideologies (e.g., religious, political). As long as these features are conservative and are restricted to particular geographical areas, they establish some traditions in art, according to which distinctive images / forms /

modes of representation / styles are exploited in such a way as to establish identifiable patterns. Any culture resides primarily in autonomous allegorical, mythological and symbolic art forms, and optionally includes - generally according to regional traditions - ethnic elements which involve crafts and are valorized by people without formal training (see Folk Art).

These local tendencies in art, just like in any other fields of the existence, are found in parallel with general trends and may adopt various attitudes towards the latter ones. These include:

- an integrative attitude whose goal is integration into the main stream (note that the influences in question must be consensually accepted);
- a rejecting attitude that over-criticizes unspecific tendencies and denies the strange, obsolete or uncommon features;
- a tentative attitude which is mirrored in proposals or suggestions structured as dialogical debates.

Continuity amid change is an exciting objective of all the regional art forms and their effectiveness ultimately decides whether particular art creations are worth viewing again or not.

Theoretically speaking, autonomous artistic experience, identity, originality, authenticity, all are liable to face alteration, adaptation to and integration into the European and / or the universal cultural space.

Apart from pure interactionism, the tendency is towards cross-culturalism, art being paid increasing attention and enjoying thus widespread dissemination. A shift in art's quality brings about a shift in taste, the authentic artistic identity gets a form of negotiated identity and so it is forced to experience Cross-Culturalism.

This very idea is synthetized in the meta-discursive representation / depiction of 'The Tunnel of Cultures': all the most famous artifacts - emblematic of (mainly) urban culture across world – compare to each other, confront each other, complete each other; they self-disclose, self-express, dissipate in space and time and finally reconstitute and get accomplished thanks to the various perspectives from which they are viewed and analyzed.

Plate 17 – *The Tunnel of Cultures*, by Octavian Florescu

VII. Conclusion: adaptation, integration and interculturality

As a conclusion, the evolution of art over the past century from realism to figurative representation and abstraction can be recognized in an increasing expressive freedom, in stylish designs (hence the decorative function of the art), in transgression of norms and borders, in interactive approaches in art. This way, art is continually adapting to new challenges, and the regional styles could hardly avoid integration into the mainstream tendencies. Mass-production and consumerism, in their turn, favor adaptation.

As a drawback, on the other hand, the obsessively repeated clichés might bring about a crisis in art. Fortunately, in some art critics' opinions, such imitative kinds of artistic representation could be taken as instances of parodic art.

Moreover, in present-day arts, both identity and interculturality are obvious; both tendencies co-exist. The decisive elements in a pertinent and deep analysis of the contemporary artistic phenomenon are (in a random enumeration): the subject-matter that the artists choose, the artists' cultural background, the technique they employ and the degree to which they transgress the norms, the artistic style they prefer (in accordance with their desire and abilities, and with the artistic trends accepted worldwide) along with their involvement in the universal cultural exchange (i.e. participation in personal or group exhibitions, here and abroad).

Tendencies such as interaction and integration into the (Western) European / the universal cultural space seem to be unavoidable these days, but accidental breakthroughs - as a result of individual feelings, viewpoints or techniques - ensure the unique character of any artwork.

Bibliography

- Arnold, Dana (Ed.), *Art History. Contemporary Perspectives on Matter*, Oxford, Wiley-Blackwell Ltd., 2010.
- Barnard, Allan, Spencer, Jonathan (ed.), *Encyclopaedia of Social and Cultural Anthropology*, London & New York, Routledge, 2002.
- Casti, John, Karlqvist, Anders, *Art and Complexity*, Amsterdam & Boston, Elsevier, 2003.
- Chilvers, Ian, *Concise Dictionary of Art and Artists*, Oxford & New York, Oxford University Press, 1996.
- Doorman, Maarten, *Art in Progress (A Philosophical Response to the End of the Avant-Garde)*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003.
- Gheorghiu, Grigore (Prof. univ. dr.), *Istoria culturii române moderne*, București, 2002.
- Green, Charles, *Collaboration in Art from Conceptualism to Postmodernism*, Minneapolis & London, University of Minnesota, 2001.
- Hopkins, David, *After Modern Art (1945-2000)*, Oxford & New York, Oxford University Press, 2000.
- Marett, Robert, *Anthropology*, New York, Henry Holt & Company, 2005.
- Mittler, Gene, *Art in Focus*, USA, The Glencoe / McGraw Companies, 2006.
- Seckel, Al (Ed.) *Incredible Visual Illusions*, London, Arcturus Publishing Limited, 2006.

Webography

Graphic Imaging Technology - <http://broom02.revolvy.com/main/index.php?s=Graphic%20imaging%20Technology&item>

History of Modern Art. Story Guide, 5th Edition, by Cram101 Textbook Reviews -
<https://books.google.ro/books?id=HKBeWJjgtxsC&pg=PT98&lpg>

List of plates

- Plate 1 - *Violet Magenta Composition*, painting by Isidore Michas -
<https://isi2isi.wordpress.com/2008/07/28/violet-magenta-composition/>
- Plate 2 - *Post Metaphysical Interior. Homage to Carlo Carra* (1991), oil painting by Serghei Sharov - <https://www.flickr.com/photos/28433765@N07/27507425331>
- Plate 3 - *Sauces* (Watercolour on paper, 1994), painting by Ralph Goings -
<https://www.pinterest.com/hhilder/ralph-goings/>
- Plate 4 - *Self-Portrait as a Degenerate Artist*, oil painting by Oskar Kokoschka -
<https://www.nationalgalleries.org/collection/artists-a-z/k/artist/oskar-kokoschka/object/self-portrait-of-a-degenerate-artist-gml-285>
- Plate 5 - *The Peacock*, oil painting by Ion Țuculescu -
<http://www.wikiart.org/en/ion-tuculescu/the-secret-of-the-peacocks>
- Plate 6 - *Prediction at Dawn*, digital collage by Ionel C. Corjan -
<http://www.artmajeur.com/en/artist/i-c-corjan/portfolio>
- Plate 7 - *Zebras*, painting by Victor Vasarely -
http://www.rogallery.com/Vasarely_Victor/vasarely-print-tsikos.html
- Plate 8 - *The Courtyard*, sculpture by Aurel Vlad -
https://issuu.com/andrei013/docs/aurel_vlad_nelinistea_2014
- Plate 9 - *The Thinker*, sculpture by Gheorghe Zărnescu -
http://www.arcadja.com/auctions/en/zarnescu_gheorghe/artist/412013/
- Plate 10 - *Descântec / Exorcism*, painting by Ilie Boca -
<http://artindex.ro/2011/06/28/ilie-boca-o-grandioasa-expozitie-la-ase/>
- Plate 11 - *Bicycles in Berlin*, sculptural assemblage by Robert Rauschenberg -
https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Rauschenberg
- Plate 12 - *Guggenheim Museum* (Bilbao), architecture designed by Frank Gehry -
<https://www.guggenheim.org/about-us>
- Plate 13 - *Head on* (2006), Installation Art assemblage by Cai Guo Qiang -
<http://artasiapacific.com/Magazine/57/TheArtOfWarCaiGuoQiang>
- Plate 14 - *Assisted Living*, Intermedia Art composition by Marisa Olson -
<http://www.marisaolson.com/>
- Plate 15 - *Nouveau Totem*, painting by Martin Jansen - <http://paintings.name/image-files/abstract-portrait-5.php>
- Plate 16 - *One and Three Chairs*, mixed-media composition by Joseph Kosuth -
http://www.moma.org/learn/moma_learning/joseph-kosuth-one-and-three-chairs-1965
- Plate 17 - *The Tunnel of Cultures*, watercolor painting by Octavian Florescu -
<http://florescu.deviantart.com/gallery/?offset=96>

PARTIDA CEAIULUI – IMAGINAR CULTURAL ȘI PATRIMONIU ESTEZIC. O ANALIZĂ SEMIODISCURSIVĂ

Résumé

L'ouvrage propose une analyse sémio discursive du discours de présentation d'une marque roumaine de plantes médicinales Dacia Plant. Le discours visuel et textuel de la marque renvoie à la tradition d'une médecine utilisant des remèdes naturels, à base de plantes. On participe ainsi à la redécouverte d'une tradition ancienne, composante de l'identité locale, par une construction complexe, sinesthésique, où le discours dénotatif de la thérapeutique reçoit le signe de la sociabilité. Le discours multimodal de présentation de Dacia Plant conjugue tradition et modernité, nature et culture, esthésie et sociabilité, offrant un signe complexe de l'identité traditionnelle roumaine et de son patrimoine culturel.

Mots-clés: *identité, patrimoine culturel, imaginaire culturel, esthésie, analyse sémiotique*

1. Partida ceaiului

Sintagma care dă titlul prezentului articol, „partida ceaiului” (engl. *Boston Tea Party*), desemnează, în tradiția istorică, protestul politic al coloniștilor americani împotriva Marii Britanii care a avut loc la 16 decembrie 1773 la Boston, ca urmare a promulgării de către Anglia a unei legi care impozita importul de ceai. Protestatarii au aruncat în mare lăzile de ceai care veneau din Marea Britanie, în semn de revoltă împotriva unei legi care „violează dreptul lor ca englezi”¹.

O primă interpretare a acestei sintagme, pur denotativă, păstrează legătura cu referentul original și trimite la ideea de protest, de revoltă, ținând seama și de faptul că Partida de ceai de la Boston este considerată precursora Revoluției americane. În simbolistica acestei mișcări nu putem omite imaginea emblematică pe care ceaiul o reprezintă pentru englezi, un semn gastronomic „totemic” pentru aceștia, după cum ar spune Roland Barthes.

În lucrarea de față, „partida ceaiului” are în vedere o retorică (post)modernă a întoarcerii la natură și la binefacerile ei pentru sănătate, în care ceaiurile și infuziile de plante ocupă un loc special. Termenul *ceai* provine din limba rusă (*čaj*), alături de alți reprezentanți ai terminologiei alimentare precum: *borș* (russ. *boršč*), *bragă* (russ. *braga*), *votcă* (russ. *vodka*) etc. Influența rusă s-a făcut simțită în planul împrumuturilor lingvistice începând cu secolul al XVIII-lea, datorită condițiilor istorice (contactul cu armata și administrația rusă de ocupație în urma războaielor ruso-turce din sec. XVIII-XIX).² În spațiul cultural românesc, ceaiul desemnează și o „băutură obținută prin macerația, infuzia sau decoctia frunzelor de ceai sau a unor

¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Boston_Tea_Party, accesat pe 20 august 2016.

² Petronela Savin, *Un univers dans une cueillère. Sur la terminologie alimentaire du roumain*, Iași, Editura „Institutul European”, 2012 pp. 65, 106.

plante medicinale”, termenul fiind „urmat de determinări care arată felul” (DEX 09), semnificație la care ne vom opri în lucrarea de față.

2. Identitate etnoculturală în discursul comercial al ceaiului

Experițele interculturale sunt, după cum arată Alin Gavreliuc, experiențe interidentitare, „în care conștiința de sine și sentimentul identității se reasează, uneori, drastic”³. Identitatea culturală este supusă transformării, evoluției, nucleului său axiologic i se adaugă în permanență alte valori.

Comunicarea organizațională este creatoare de identitate. Dincolo de identitatea de marcă și de brand ia naștere un întreg sistem de semnificații care face trimitere la un nivel profund de receptare a mesajului. Explorarea culturilor naționale se realizează prin definirea lor pe baza unor tipare, ceea ce permite construcția mesajelor și identificarea semnificațiilor culturale. Cultura este descrisă în psihologia interculturală ca un sistem de înțelesuri pe care membrii unei comunități le atribuie persoanelor și obiectelor din acea comunitate. Cultura națională devine „o reunire a înțelesurilor comunitare implicit asumate de către o comunitate națională”⁴.

Compania Dacia Plant este una dintre firmele românești producătoare de ceaiuri și suplimente alimentare pe bază de plante. Discursul de prezentare din cadrul declarației de principii este construit în jurul conceptelor de *sănătate, natură / natural, plante, român(esc)* :

Produsele Dacia Plant, o promisiune făcută sănătății

Din ce în ce mai mulți oameni se reîntorc la principiile naturale și la forța binefăcătoare a plantelor. Pentru ei, realizăm comprimate, siropuri, ceaiuri, tincturi, pulberi și gemoderivate 100% naturale, cu ingrediente de cea mai bună calitate și cu efect terapeutic ridicat.

Rețete străvechi și inovații noi

*România are cea mai bogată floră spontană de plante medicinale și probabil cea mai veche tradiție de vindecare cu ajutorul leacurilor naturale din întreaga Europă. Acest tezaur de rețete bazate pe plante de leac este atent studiat la Dacia Plant și sunt scoase în permanență la lumină noi întrebuițări ale plantelor medicinale. Fiecare secret astfel descoperit trece prin furcile caudine ale studiilor științifice și dacă eficacitatea sa este demonstrată, ajunge într-un produs original Dacia Plant.*⁵

Și logoul se supune aceleiași construcții, împletind ideea de *tradiție* (steagul dacic) cu elementele lingvistice din sloganul „forța binefăcătoare a plantelor”, care accentuează dimensiunea acțională a fitoterapiei.

³ Alin Gavreliuc, *Psihologie interculturală*, Iași, Editura „Polirom”, 2011, p. 53

⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵ <https://www.daciaplant.ro/produse>, accesat pe 20 august 2016.

Sursa : www.daciaplant.ro

3. Ceai românesc cu atitudine sănătoasă

Alăturarea lexicală „ceai românesc” poate părea paradoxală dacă ne raportăm la primul sens înregistrat de dicționare, infuzia din planta numită *ceai*, care s-a propagat, metonimic, în culturile europene în care se consumă în mod curent această băutură caldă. În limba franceză, pentru infuzia de plante se folosește nu termenul *thé* (echivalentul lui *tea* din engleză), ci *tisane* sau *infusion*. După cum arată un studiu TNS CSOP din ianuarie 2014, cu privire la obiceiurile de consum ale ceaiului în România, cafeaua este cea mai consumată băutură caldă, urmată de ceai. Dintre ceaiuri sunt preferate ceaiurile de plante, apoi ceaiurile de fructe, urmate de ceaiurile funcționale cu efecte curative. Ceaiul verde se poziționează pe locul al patrulea din această ierarhie, ultimul loc fiind ocupat de ceaiul negru⁶.

Așadar, sintagma „ceai românesc” aflată în denotația unei linii de astfel de produse se prezintă ca o declarație de identitate etnoculturală, susținută de numele brandului. Discursul de prezentare al cutiei produsului nu face rabat de la principiul cooperării: etichetele lingvistice sunt dialogice. Principiul cooperării reglementează toate schimburile semiotice, exprimând caracterul dinamic al acestora, faptul că ele „sunt produsul unor interacțiuni în interiorul cărora fiecare partener recunoaște cel puțin o orientare comună”⁷:

Domeniu referențial : PLANTA DE CEAI	SEMNIFICAT CULTURAL
afin	împăcare
coada calului	tenacitate
urzica	tonifiere
armurariu	ocrotire

⁶ „Obiceiurile de consum ale ceaiului în România”,
http://www.magazinulprogresiv.ro/uploads/media/proiect_studiex/2014/Obiceiuri_de_cu_mparare_si_consum_ale_ceaiului_TNS_CSOP.pdf, consultat pe 10 august 2016.

⁷ Jean-Marie Klinkenberg, *Inițiere în semiotica generală*, Iași, Editura „Institutul European”, 2004, p. 281.

anason	amabilitate
anghinare	puritate
cicoare	sinceritate
coada șoricelului	recunoștință
cozi de cireș	simpatie
crețișoară	creativitate
crușin	curaj
echinaceea	siguranță
fenicul	tandrețe
gălbenele	bunăvoință
ghimpe	speranță
hibiscus	bucurie
ienupăr	încântare

De pe un blog culinar extragem următoarea interpretare a etichetei *împăcare* asociată *ceaiului de afin* :

De ce ceaiul de afin Dacia Plant este un ceai românesc pentru împăcare? Pentru că noi spunem că românii sunt iertători; se supără, dar iartă. Pentru că atunci când ești ursuz ți se spune că ai o față de parcă ești constipat. Că atunci când te doare ești mai rău cu ceilalți. Să bem împreună un ceai din bunătațea naturii, pentru cei ce nu-și uită rădăcinile și strămoșii. Un ceai pentru patrioți având în spate sigla companiei Dacia Plant: șarpele cu cap de lup denumit și dragonul dacic.⁸

Reținem, dincolo de patosul naționalist al comentariului, câteva elemente generice pentru discursul de prezentare al acestei mărci de ceaiuri:

a. eticheta metaforică sublimează trăsăturile terapeutice ale plantei respective, descrise pe fațeta diametral opusă a cutiei, alături de indicațiile de utilizare; planta este prezentată și cu denumirea științifică, în limba latină, un grad zero al obiectivității științifice;

b. tema fiecărei etichete este dezvoltată printr-un citat din aceeași arie de semnificare. De exemplu, pentru ceaiul de afin: „Fii împăcat cu sufletul tău și, atunci, cerul și pământul se vor împăca cu tine” (Sfântul Isaac Sirul);

c. etichetele funcționează ca niște semnificații culturale, mitici (Barthes);

d. consumul produsului respectiv presupune reiterarea cvasi-ritualică a cunoștințelor primordiale, de medicină tradițională și integrarea într-o comunitate cu rădăcini străvechi, o comunitate etnoculturală și lingvistică (ceaiul este „românesc”, iar limba de comunicare – româna).

LAVANDĂ

	Nivel denotativ	Nivel conotativ
relaxare	Lavandă (<i>Lavandula angustifolia</i>), flori Contribuie la: Reducerea tensiunilor psihice,	Dacă oamenii ar fi întotdeauna serioși și nu și-ar îngădui puțină relaxare sau puțin amuzament ar înnebuni sau ar deveni labili fără măcar să-și dea seama (Herodot).

⁸ <https://florinafecioru.wordpress.com/2014/07/12/ceai-pentru-impacare-de-la-dacia-plant/>, accesat la data de 15 august 2016

	conferind o stare de liniște și calm lăuntric; Armonizarea stării psihoemoționale; Protejarea organismului împotriva stresului, contribuind la funcționarea normală a sistemului nervos, cardiovascular și digestiv etc.	
--	--	--

MERIȘOR

	Nivel denotativ	Nivel conotativ
fascinație	Merișor (Vaccinium vitis-idaea)-lăstari cu frunze Contribuie la: Sănătatea tractului urinar prin menținerea în limite normale a florei bacteriene la nivelul căilor urinare etc.	Să te lași fascinat de tot ceea ce te înconjoară, așa cobori raiul pe Pământ (James Molton).

4. Între natură și cultură

Discursul vizual al cutiei de ceai ne duce în zona naturii: fiecare cutie reproduce imaginea florii, a frunzei, a fructului din care se obține planta de ceai, modul referențial fiind cel dominant, „efectul de realitate”⁹. Spre deosebire de alte băuturi unde în prezentarea vizuală poate figura recipientul, substanța lichidă, chiar consumatorul, mesajul vizual reia ideea naturii în care omul nu a intervenit încă, într-un „cer violet” – semnificantul plastic, culoarea dominantă a cutiei.

Categoriile culinare canonice stabilite de Levi-Strauss, *crudul* și *gătitul*, au, în privința produselor discutate, o serie de aspecte specifice. Plantele se pot consuma în stare nepreparată (sub formă de pulbere), sub formă de macerat sau de infuzie, aceasta din urmă presupunând o alterare minimală a stării inițiale, naturale.

Aceste produse au un statut ambivalent: sunt aliment, dar și medicament. Semiotica estezică este una sinestezică. Toate simțurile sunt convocate pentru receptarea buchetului de semnificații culturale, mitice. Discursul gastronomic devine un discurs al sănătății și al „atitudinii sănătoase”, atent construite de creatorii de identitate de brand.

Bibliografie

- Barthes, Roland, *Mitologii*, Iași, Editura „Institutul European”, 1997.
Boutaud, Jean-Jacques, *Comunicare, semiotică și semne publicitare*, București, Editura „Tritonic”, 2005.
Cuisenier, Jean, *Etnologia Europei*, Iași, Editura „Institutul European”, 1999.
Drugă, Luminița, Morarușu, Nadia-Nicoleta, „În căutarea gustului «pierdut»: regăsirea identității naționale prin denumiri de mâncăruri, preparate și meniuri tradiționale”, in *Proceedings of the International Conference Communication*,

⁹ Jean-Jacques Boutaud, *Comunicare, semiotică și semne publicitare*, București, Editura „Tritonic”, 2005. p. 124.

context, *interdisciplinarity*, Târgu-Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2012, pp. 141-151

http://upm.ro/ccci12/volCCI_II/Pages%20from%20Volum_texteCCI2-16.pdf.

Drugă, Luminița, Savin, Petronela, "The Cocktail of «Integrated» Menus. Ethnic identity and Alterity in the Discourse of Menus", *Philologica Jassyensia*, Anul V, Nr. 2 (10), 2009, http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/V_2_Druga.pdf.

Greimas, Algirdas J., Fontanille, Jacques, *Semiotica pasiunilor*, București, Editura „Scripta”, 1997.

Fiske, John, *Introducere în științele comunicării*, Iași, Editura „Polirom”, 2003.

Gavreliuc, Alin, *Psihologie interculturală*, Iași, Editura „Polirom”, 2011.

Klinkenberg, Jean-Marie, *Inițiere în semiotica generală*, Iași, Editura „Institutul European”, 2004.

Savin, Petronela, *De gustibus disputandum. Frazelologia românească privitoare la alimentație*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2011.

Savin, Petronela, *Un univers dans une cueillère. Sur la terminologie alimentaire du roumain*, Iași, Editura „Institutul European”, 2012 .

Webografie

<https://www.daciaplant.ro/>.

<https://florinafecioru.wordpress.com/2014/07/12/ceai-pentru-impacare-de-la-dacia-plant/>.

Obiceiurile de consum al ceaiului în România

http://www.magazinulprogresiv.ro/uploads/media/proiect_studiex/2014/Obiceiuri_de_cumparare_si_consum_ale_ceaiului_TNS_CSOP.pdf.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Boston_Tea_Party.

Acknowledgements: This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS/CCCDI – UEFISCDI, project number PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390, within PNCDI III.

Recenzii și cronici

Cristian Moroianu, *Etimologie și lexicologie românească. Convergențe sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București, 2015, 447 pag.

Cristian Moroianu, conf. dr. la Universitatea din București și cercetător la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, este deja o autoritate recunoscută în spațiul cercetării lingvistice românești, grație mai ales contribuțiilor sale la domeniul etimologiei și la cel al vocabularului (neologic îndeosebi), acesta din urmă interesându-l mai cu seamă prin prisma relațiilor semantice (de sinonimie, antonimie, paronimie și omonimie) și a exemplelor de dublete ori de triplete etimologice. O rapidă trecere în revistă a cărților pe care le-a publicat până acum este grăitoare: *Dublete și triplete etimologice în limba română* (2005); *Latinitatea „ascunsă” a limbii române* (2006); *Dicționar etimologic de antonime neologice* (2008); *Lexicul moștenit – sursă de îmbogățire internă și mixtă a vocabularului românesc* (2013). În plus, Cristian Moroianu este coautor atât la *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes* (2004), cât și la *Dicționarul etimologic al limbii române* (vol. I, 2011; vol. II, 2015).

Cartea pe care o voi prezenta în cele ce urmează valorifică din plin experiența științifică (și didactică) pe care autorul a acumulat-o până în acest moment. Astfel, în cele 35 de micromonografii dedicate unor dublete, triplete ori chiar serii de cuvinte românești înrudite, de origine latină (fie acestea moștenite sau adoptate ulterior ca neologisme), domnul Moroianu procedează în manieră enciclopedică, tratând cvasi-exhaustiv fiecare cuvânt-temă în parte, atât pe orizontală (în sincronie), cât și pe verticală (în diacronie), și punând în evidență întreaga familie latino-romană a termenilor românești selectați.

Pentru a da o idee despre bogatul conținut al cărții, redau aici inventarul cuvintelor-temă, conform cuprinsului: (i) *alb*, *albă* și *album*; (ii) *arie*₁, *arie*₂ și *ar*; (iii) *arină* și *arenă*; (iv) *arm* și *armă*; (v) *aspru*₁ și *aspru*₂; (vi) *bășică* și *vezică*; (vii) *bun*, *-ă*, *bon*, *bonă* și *bonus*; (viii) *căpețel*, *capitel*, *cadet*, *cadou* și *caudillo*; (ix) *călcâi* și *calcaneu*; (x) *căprioară* și *cabriolă*; (xi) *cărare* și *carieră*; (xii) *câmp*, *campos* și *campus*; (xiii) *credință*, *credeț* și *credență*; (xiv) *cumplit*, *complet*₁, *complet*₂ și *compleu*; (xv) *curs*₁, *curs*₂ și *corso*; (xvi) *drege*, *dirija*, *dirigui*, *dirige* și *dirigăli*; (xvii) *față* și *facies*; (xviii) *fereca*, *fabrica* și *forja*; (xix) *foc* și *focus*; (xx) *fragă* și *frez*; (xxi) *frâu* și *frână*; (xxii) *găinaț* și *galinaceu*; (xxiii) *greu*, *grav* și *grave*; (xxiv) *ie*, *linie* și *lenjuri*; (xxv) *lup* și *lupus*; (xxvi) *mascur*, *mascul* și *macho*; (xxvii) *mărunt*, *minut*, *minută* și *meniu*; (xxviii) *miază*, *miez*, *mediu*₁, *mediu*₂, *medie*, *media* și *medius*; (xxix) *muc* și *mucus*; (xxx) *nou*, *nov*, *-ă*, *novă* și *neon*; (xxxi) *ospăț* și *ospiciu*; (xxxii) *poamă* și *pom*; (xxxiii) *poartă*, *portă*, *port* și *porto*; (xxxiv) *primar*, *premier* și *premieră*; (xxxv) *solz*, *soldă*, *solid*, *sol*, *solidus* și *jold*.

Volumul nu începe direct cu tratarea termenilor mai sus menționați. Autorul a luat decizia binevenită de a-și deschide lucrarea cu un material foarte instructiv. Astfel, paginile introductive (pp. 7-37), ce au și rolul de a justifica demersul propus, reprezintă, totodată, atât un compediu de lexicologie diacronică, cât și o sinteză teoretică privind conceptele de bază necesare

cercetării etimologice a acestui compartiment. Printre altele, se pleacă de la cele două tipuri de transformări pe care le cunosc cuvintele: (1) trecerea „dintr-o etapă de evoluție în alta, în procesul istoric al creării unor noi popoare și comunități lingvistice”, respectiv (2) trecerea „dintr-o limbă în alta, în urma relațiilor directe sau indirecte care au loc între două sau mai multe comunități culturale” (p. 7).

Introducerea este, deopotrivă, și o scurtă istorie a (lexicului) limbii române, ilustrată cu numeroase exemple ce pun în lumină straturile etimologice ale vocabularului românesc, de la substratul dacic la adstratul latinesc și la superstraturile ulterioare (sud-slav, maghiar, turcesc, neogrecesc ș.a.m.d.), incluzând și limbile moderne care au influențat, într-o măsură mai mare sau mai mică, limba noastră. Lingvistul bucureștean se referă (la pp. 10-11) și la cele două feluri de schimburi interlingvistice: (a) prin contact direct, oral și popular, și (b) prin intermediul scrierilor istorice, politice, literare, religioase (așadar, pe calea relațiilor culturale); nu sunt uitate nici normele diferite care acționează în cele două situații/cazuri. De asemenea, sunt atrase în discuție și conceptul de „origine multiplă” / etimologie multiplă (p. 19), și problema variantelor (p. 20), și chestiunea interferenței lingvistice (p. 22) etc. În același timp, autorul notează că „prezența unor cuvinte radicale moștenite a impus românizarea formală a unor etimoane externe din aceeași familie lexico-etimologică” (p. 24). Este, de pildă, cazul verbului *a duce* de la care s-au format apoi *a conduce*, *a deduce*, *a introduce*, *a reduce*, *a seduce*, *a traduce* etc.

La fel de utilă este prezentarea pe care Cristian Moroianu o face calcurilor de diverse tipuri (insistând în special asupra celor de „structură semantică”), precum și secțiunea (p. 27 și urm.) dedicată dubletelor etimologice (din care nu lipsesc tipologia, bibliografia esențială, istoricul problemei și trecerea în revistă a altor contribuții la temă). Este oferită și o definiție a lexicologiei (p. 31), atrăgându-se atenția asupra faptului că, în pofida „legilor” / regulilor de evoluție și de funcționare a cuvintelor, *lexicologia* (ca studiere sincronică și diacronică a cuvintelor sub toate aspectele lor) nu este o știință exactă: există multe excepții (și chiar excepții de la excepții etc.).

În ceea ce privește cele 35 de „episoade” care prezintă pătrunderea și evoluția formală și semantică a peste 100 de *dublete etimologice* românești lexicale și afixoidale, se cuvine să consemnăm aici că respectivele dublete „cuprind cel puțin un element moștenit, care constituie punctul de plecare al unei analize de tip etimologic și lexicologic, cu accent asupra capacității cuvintelor de a forma familii lexicale și lexico-etimologice” (p. 35). „Rețeta” pe care autorul o stabilește pentru tratarea cuvintelor selectate este următoarea: „Comentariul asupra dubletelor etimologice începe cu precizarea etimonului latin comun și a familiei sale, la nivel popular și/sau cultural, și se continuă cu detalierea lexico-etimologică a fiecăruia dintre componente, în ordine cronologică, de la cuvântul sau cuvintele moștenite la corespondentele lor împrumutate, calchiate sau obținute prin mijloace interne nonderivative.” (*ibid.*). Mai trebuie adăugată și informația că micromonografiile alcătuite încorporează, pe lângă familiile de cuvinte aferente, și numeroase

frazeologisme (fie populare, fie moderne) care au de-a face cu termenii analizați.

Se simte la tot pasul plăcerea și pasiunea cu care Cristian Moroianu lucrează. Uneori, investigațiile etimologice îl poartă dincolo de latină, până la rădăcina indoeuropeană (vezi, bunăoară, p. 57, pentru originea îndepărtată a lat. *armus*; sau p. 81, pentru obârșia lat. *bonus* etc.). Dar cercetătorul-lingvist nu-și neglijează nici vocația de profesor. De aceea, descoperim și inserții didactice în cadrul unora dintre micromonografii (vezi, de exemplu, pp. 144-145, 154-155 etc.). Fiindcă materialul expus poate părea arid pe alocuri, autorul recurge, în propriul discurs explicativ, la aluzii etimologice (prin suprapunere); de pildă, vorbind despre deosebirea dintre *curente* [literare] și *curenți* [de aer sau marini], el scrie așa: „*Cursul* acestor forme *concurente* a fost, așadar, divergent, iar din *concurența* lor s-au născut două cuvinte...” (pp. 164-165). La fel este prezentată (o parte din) familia de neologisme provenind, în ultimă instanță, din lat. *facies* (sau din răd. lat. *fac-*, *fec-*, *-fic*), de care se leagă și vb. lat. *facio*, *facere*: „În acest sens, în istorie s-au făcut, deloc *facil*, ba dimpotrivă, de multe ori *dificil* și cu multe *artificii*, importante *edificii*, *oficii* și *binefaceri*, au fost *gratificați* mulți *făcători* de bine și *sacrificați* și mai mulți, *afecțiunea* și *defecțiunea* față de o cauză sau față de o *facțiune* au sporit *eficiența faptelor*...” (p. 175).

Mai mult decât atât, dovedind spirit ludic, Cr. Moroianu presară printre paginile cărții sale și elemente captivante prin umorul lor. De exemplu, el reproduce undeva (p. 87) o anecdotă cu regele Jan Sobieski referitoare la cunoașterea limbii latine; apoi, ceva mai încolo (p. 113), o alta („istoria țiganului la masa românului”) citată din *Peregrinul transilvan* al lui Ion Codru-Drăgușanu ș.a.m.d.

Specialiștii care vor citi, cu profit cert, această carte vor constata că lingvistul Cristian Moroianu nu prea le lasă satisfacția unor completări. De regulă, tratarea dubletelor etimologice este, cum spuneam, cvasi-exhaustivă. Lucrarea, izvorâtă neîndoielnic și din dorința profesorului de a transmite cât mai multe despre „cea mai frumoasă limbă din lume” (cum ar trebui să declare fiecare român; cf. p. 37), merită să își găsească locul cuvenit în toate bibliotecile.

Ca încheiere, o ultimă observație: în condițiile în care latina a devenit un fel de Cenușareasă a învățământului românesc, cartea lui Cristian Moroianu se constituie într-o splendidă și convingătoare pledoarie pentru predarea/învățarea în continuare a acestei limbi de cultură, deoarece ea ne arată cu asupra de măsură cât de importantă este fibra latină pentru ființa tuturor limbilor romanice (deci, și pentru ființa limbii române), fie prin cuvintele moștenite, fie prin neologisme/împrumuturi.

Cristinel Munteanu

Norma limbii artistice în proza sadoveniană

Luminița Drugă, *Considerații lingvistice asupra prozei lui Mihail Sadoveanu*, Cluj-Napoca, Editura „Casa Cărții de Știință”, 2016.

Lucrarea Luminiței Drugă, *Considerații lingvistice asupra prozei lui Mihail Sadoveanu*, apărută la Editura „Casa Cărții de Știință”, Cluj-Napoca, 2016, are drept obiect de studiu raportul dintre *norma lingvistică* și *norma literară* în limbajul artistic sadovenian și răspunde unui vechi deziderat exprimat de Marius Sala, în *Aventurile unor cuvinte românești* (vol. I, 2005, p. 7): „lingviștii trebuie să se implice în acțiunea de difuzare a cunoștințelor privind istoria limbii țării în care trăiesc”.

Și dacă limba operei lui Sadoveanu a fost investigată de numeroși cercetători preocupați de particularitățile artei narative, de bogăția și varietatea lexicului, de complexitatea stilului artistic – așa cum precizează autoarea în *Preliminarii teoretice* – lucrarea de față propune o analiză pe niveluri lingvistice a limbajului povestirilor și romanelor, prin care autorul configurează la început de secol XX ceea ce creează un *idiostil*.

Punctul de plecare al analizei îl constituie un adevăr unanim recunoscut: „sfera limbii literaturii este cu mult mai cuprinzătoare decât aceea a limbii literare propriu-zise (p. 16). Investigarea lingvistică are la bază un model propus de prof. univ. dr. Vasile Arvinte în „Normele limbii literare în operele lui Ion Creangă” (2002), „Normele limbii literare în Biblia de la București” (2004) și „Normele limbii literare în opera lui I. L. Caragiale” (2007), precum și abordări ale limbii române privită din perspectiva diacronică. Se urmăresc elemente ale structurii limbii prin raportare la normă și vorbire, la variante în uzul lingvistic, la oscilații, la fenomenul hipercorectitudinii etc., pornindu-se de la opinii impuse de lucrările în domeniu ale lui Gheorghe Ivănescu, Iorgu Iordan, Gavril Istrate, Eugen Coșeriu, Ion Gheție, Alexandru Gafton ș.a.

Studiul grupat în secțiuni distincte vizează analiza fenomenelor *fonetice* (*vocalismul* și *consonantismul*) amplu ilustrate în discursul narativ (Capitolul I), ocurențe ale claselor *lexico-gramaticale* în variantele înregistrate în povestiri și în romane (Capitolul II), particularități ale *vocabularului* operei sadoveniene (formarea cuvintelor, etimologie, câmpuri onomasiologice, exprimări locuționale etc.), toate acestea privite sub aspectul contribuției scriitorului la formarea și închegarea *limbii noastre literare* și la crearea unui *stil artistic propriu*.

În ansamblul lui, studiul dovedește o conexiune atentă între fenomene ce țin de *limbă, normă, vorbire* – drept dovadă analiza pertinentă, explicația argumentată privind relațiile dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate, evoluțiile semantice, îmbogățirea și restrângerea sensurilor unor cuvinte.

Interesante sunt glosările privind structurile lexico-gramaticale înregistrate în textul sadovenian. Cuvinte aparținând clasei morfologice a substantivului, adjectivului, pronumelui, verbului etc., analizate sub aspectul paradigmei nominale/verbale prezintă adesea un potențial *stilistic* pe care autoarea îl pune în evidență prin investigarea pe niveluri stratigrafice. Exemplele excerptate subliniază, pe de o parte, *dinamica limbii*, iar pe de altă parte, relevă trăsături specifice dialectelor și graiurilor limbii române.

Caracteristicilor fonetice, lexico-semantice, morfologice ale diferitelor variante specifice ariei lingvistice moldovenești/muntenești, registrului amplu al

cuvintelor vechi, familiare, regionale etc. pe care autoarea le identifică atent, li se pot adăuga observații privind valențele *stilistice* ale unor structuri discursive. Ni se par relevante în acest sens contextele ample care au la bază motivul ochiului și al privirii. Exemplificăm prin enunțuri identificate în cuprinsul lucrării:

p. 22 „A doua zi, ochii aprinși ai vadanei, mă ardeau ca două flăcări” (R., p. 88); p. 26 „Și zâmbi melancolic, cu ochii țintă în locul unde fusese paserea cu penele de culoarea mării” (OV7, p. 310); p. 28 „Cu ochii încruntați cete” (OV5, p. 564); p. 67 „ochii mari, plini de întuneric, ai Ioanei” (OV4, p. 177); p. 71 „Cela întorcea ochii pe dos” (OVI, p. 77); p. 87 „atunci ochii și sprâcelele fac toate belelele” (OVI, p. 50).

Mențiunile de acest tip pot susține, în opinia noastră, interesul autoarei concentrat asupra fenomenelor de ordin fonetic, lexical, morfologic, care atestă evoluția limbii române, ca și folosirea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a unui „cod lingvistic unitar” (p. 11), ilustrând, totodată, contribuția lui Mihail Sadoveanu la formarea limbii române literare moderne.

Lucrarea Luminiței Drugă vine, negreșit, în completarea cercetării unei etape distincte în evoluția limbii române, printr-un studiu aplicativ, din perspectiva lingvisticii actuale.

Ecaterina Crețu

Comunicare/comuniune între mediile ecleziastic, gazetăresc și academic

Nicu Gavriluță, Nicolae Dima, Sorin Mihalache (editori), *Religie și violență în Europa seculară*, Iași, Editura „Trinitas” și Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2016.

Editura „Trinitas” (a Patriarhiei Române) și cea a Universității „Al. I. Cuza” din Iași și-au dat mâna pentru a susține o colecție – *Media Christiana* – și o serie – *Trinitas TV* –, spre binele publicului tânăr îndeosebi, confruntat cu dileme tot mai adânci în planul conștiinței religioase. Apariția din 2016 poartă un titlu incitant – *Religie și violență în Europa seculară* – și cuprinde dialogurile purtate cu prof. univ. dr. Nicu Gavriluță, decanul Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice a universității ieșene, în cadrul a două emisiuni TV: „Biserica, azi” (realizator, pr. Nicolae Dima), respectiv „Lumina Celui Nevăzut” (realizator, pr. lect. univ. dr. Sorin Mihalache). Sunt transcrise 11 dialoguri difuzate în intervalul 4 iun. 2013-24 sept. 2015, prelucrate, desigur, în vederea acceptării de către noul destinatar – publicul cititor. Un jurnalist și director de post TV (pr. N. Dima) și un cadru universitar (S. Mihalache, de la

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași, doctor în filozofie cu teza „Dimensiunea cosmică a persoanei”) l-au provocat pe sociologul, antropologul și eseistul Nicu Gavriluță la dialoguri incitante cu o argumentație adecvată și lipsită de teisme, într-un registru afectuos, sugestiv și condescendent. Pentru că titlul provoacă la atitudine în primul rând teoretică, am consultat lucrările de informare în domeniu. „Dicționarul de teologie ortodoxă” (Ion Bria, 1994) deține un subcapitol rezervat „Controverselor”, dezvoltate tematic, pe când dialogurile celor trei sunt puneri în scenă ale unor subiecte de maximă actualitate: „Toleranța religioasă și seducția *new media*”, „Terorism academic și patologii religioase”, „Halloweenul – neopăgânism profitabil”, „Familia în iudaism, creștinism, islam și hinduism”, „Secularizarea – o absență a codurilor de sens”, „Sacru second-hand”, „Tehnologia – noul *Dumnezeu* al lumii moderne?”, „Islamul și noua identitate a Europei”, „Sărbătorile pascale, azi”, „Intoleranță, fundamentalism și radicalism islamic”, „Singurătatea, între maladie și splendoare”.

Dezbaterile respectă întru totul exigențele jurnalismului religios: nu suferă de didacticism, nu abuzează de pilde și nu scapă din vedere asigurarea eficienței comunicării. În chip de concluzie, Nicu Gavriluță reia și susține un deziderat: „Ar trebui o politică națională care să încurajeze și să susțină cei trei stâlpi clasici ai societății: *familia, Biserica și școala*”. Ultimul pilon înseamnă nu numai învățământul preuniversitar, ci și mediul academic. Lucrarea prezentată succint aici este realmente un model de comunicare și comuniune între instituțiile aflate în slujba edificării conștiinței individuale. Cele două facultăți ieșene – Filosofia și Teologia – au servit astfel o imagine publică a relaționării domeniilor care, asemenea altora, așteaptă de mult să-și vorbească. Consecința este previzibilă: toate programele de studii universitare au în ele însele virtualități de comunicare aflate în așteptarea unui moderator radio sau TV ori a unui proiect unificator, spre binele cert al comunității.

Ioan Dănilă

Gazetarul complex – Mihai Eminescu

Vasile Ilincan, *Eminescu – ziarist la „Timpul”. Icoane vechi și icoane nouă. Studiu lingvistic, antologie de texte și comentarii*, ediția a doua, revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Editura „Presa universitară clujeană”, 2014.

Aproape nesecat este izvorul tematic al publicisticii eminesciene când cercetătorii se apleacă acribios asupra textelor din gazetele vremii, dar cu deosebire la una dintre ele. Universitarul sucevean Vasile Ilincan (n. 1956) a tipărit la „Presa universitară clujeană”, în 2014, ediția a doua, revizuită și adăugită, a lucrării „Eminescu – ziarist la «Timpul». *Icoane vechi și icoane nouă*. Studiu lingvistic, antologie de texte și comentarii”. Din cuvântul-înainte

semnat de prof. univ. dr. Rodica Nagy am reținut o observație pertinentă privind două piedici vizibile în receptarea corectă a acestui sector al creației scriitorului: „1. publicistica eminesciană, dincolo de apariția sa editorială în cele cinci volume de referință, inițiată de Perpessicius, a incitat spiritul critic sau cel comun, generând controverse și polemici datorate, în speță, unei erori de decontextualizare; 2. *publicistul* Eminescu rămâne încă puternic obturat de *mitul poetului Eminescu* atunci când se ignoră contribuția scrisului său publicistic la desăvârșirea limbii literare și a conștiinței naționale”. Pentru primul obstacol, depunem și noi mărturie: „Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române” (Chișinău, editurile ARC și GUNIVAS, 2007) decontextualizează un articol al lui Mihai Eminescu tipărit la 1 nov. 1876, pentru a ilustra sensul verbului „a imigra”: „Românii din stânga Dunării au imigrat în Dacia pe la capătul veacului al doispzezecelea și începutul celui al treispzezecelea”. Decupat astfel, fragmentul ni-l arată pe Eminescu un partizan al teoriei lui Roesler, când de fapt era împotriva acesteia (detalii, în „Ateneu”, Bacău, anul 53, serie nouă, nr. 557/ian. 2016, p. 21).

Vasile Ilincan alocă circa o sută de pagini unui studiu introductiv structurat pe două coordonate: una teoretică, din perspectivă diacronică („Locul stilului publicistic între stilurile funcționale ale limbii române literare” și „Privire generală asupra stilului publicistic – pp. 11-52), și una concretă: „Etapale ziaristicii eminesciene” și „Icoane vechi și icoane nouă” (suma celor șase articole publicate în „Timpul”: *Actualitatea; Paralele economice; Bătrânii și tinerii; Ilustrații administrative; Din abecedarul economic; Frază și adevăr*; la acestea autorul antologiei adaugă capitolul „Basarabia” – pp. 191-237 –, tot cu șase subpuncte: „Numele și întinderea ei” și prezentarea a cinci veacuri, de la al XV-lea la al XIX-lea).

Reproșând eminescologilor că au cercetat cele peste 3500 de pagini de publicistică „fragmentar și conjunctural”, Vasile Ilincan lansează apelul de a conferi studiilor ce vor urma condițiile minime ale profesionalismului editorial: aplicație, exerciții de asociere/contextualizare, ignorarea factorilor subiectivi, evitarea ideologizării etc., câtă vreme Eminescu „continuă să rămână unul dintre cei mai mari gazetari din secolul al XIX-lea și până astăzi” (p. 75).

Așteptăm în continuare de la Vasile Ilincan asemenea contribuții eminescologice.

Ioan Dănilă

Parti-pris-uri afective

Amalia Elena Constantinescu, Ionel Teodoreanu și medelenismul, București, Editura „Muzeul Literaturii Române”, 2016.

Încă din primele rânduri ale cărții *Ionel Teodoreanu și medelenismul* (București, Ed. Muzeul Literaturii Române, 2016), Amalia Elena Constantinescu ne avertizează că întreprinderea sa „beneficiază totuși de un caracter profund emoțional pentru că se dorește a fi, înainte de toate, un omagiu adus memoriei scriitorului, la comemorarea celor 60 de ani de când inima lui a încetat să mai bată” (p. 11). Excesiv de sentimentală, înfocată susținătoare a operei lui Ionel Teodoreanu propune la sfârșitul lucrării sale, într-un regim de urgență foarte serios, următoarele: „Există la Ionel Teodoreanu o psihologie incontinabilă a copilăriei și a adolescenței; motiv pentru care propunem reintroducerea în manualele școlare, ca lecturi obligatorii, opere precum: *La Medeleni* și *Prăvale-Baba*; iar ca lecturi suplimentare: *Lorelei* și *Să vie Bazarcă!*. De asemenea, s-ar putea încerca o ecranizare, pe marginea romanelor sus amintite sau măcar emisiuni culturale, în care Teodoreanu să fie evocat alături de clasicii literaturii române. Este demn de știut că imaginea fixează, în memorie, textul. [...] Propunem ca anul 2014 și anul 2015 să fie declarați anii familiei Teodoreanu sau pur și simplu anii Teodoreanu pentru că în acești ani consecutivi se împlinesc cifre rotunde de la dispariția membrilor acestei distinse familii de scriitori. În anul 2014 se împlinesc 60 de ani respectiv 50 de ani de la moartea fraților Ionel (d. 1954) și Păstorel Teodoreanu (d. 1964) iar în anul imediat următor (2015) se împlinesc 20 de ani de la dispariția Ștefanei Velisar Teodoreanu (d. 1995)” (pp. 270–271).

Lăsând la o parte faptul că, odată scurs anul 2015, putem verifica dacă doleanțele au fost satisfăcute (mă tem că nu), aceste două citate lămuresc pe deplin turnura mai mult eseistic-sentimentală („perspectiva unui unghi subiectivo-poetic” – mărturisește autoarea în Argument) pe care o ia abordarea de față. Ajunsă la finalul întreprinderii sale, monografista simte că orice cuvânt ar fi de prisos: „După evocarea acestui sensibil scriitor și a operei sale, orice cuvânt în plus devine aproape un sacrilegiu. Și totuși... structura tezei ne impune câteva lămuriri” (p. 261).

Tabelul cronologic despre scriitor, intitulat „Date, evenimente, etape cronologice”, nu aduce vreun element de originalitate, fie și într-o accepție particularizantă dată aici: „Menționăm că prin ideea de originalitate am înțeles să flexibilizăm cadrele existente, tocmai pentru că abordăm domeniul înțelept, îngăduitor și creativ al literaturii” (pp. 14–15). Poate doar apărarea cu zel îngăduitor în postumitate a onoarei de familist, atunci când vrea să închidă gura lumii infirmând zvonul că Ionel al nostru ar fi avut o relație extraconjugală cu actrița Nadia Gray. Tot gura lumii spune că două consecințe ale acestei idile care a durat zece ani au fost diminuarea puterii creatoare și căderea în patima băuturii. Dacă este vorba despre domeniul creativ al literaturii, singurul lucru (înțelept) la îndemână de a fi demonstrat din partea Amaliei Elena Constantinescu este faptul că Ionel Teodoreanu a scris și a publicat trei cărți cu

caracter memorialistic și șapte romane, între care unul în patru volume (neținându-se cont de valoarea intrinsecă a acestora).

Monografista urmărește modul în care o perspectivă creatoare asupra lumii – conceptul de medelenism – se concretizează în opera lui Ionel Teodoreanu prin opțiunea pentru posturi de enunțare, tipuri textuale, reguli de codificare specific poetice, instanțieri, figuri retorice similare. De asemenea, ea nu uită faptul că mecanismul intern de funcționare a textului impune racordarea eului poetic (a „poetului” Ionel Teodoreanu) la tot ceea ce ține de imagine artistică. Primele apariții editoriale posedă valențele unui exercițiu literar în vederea configurării unui sistem imagistic propriu, ce va dobândi, treptat, accente personale tot mai intense. Astfel, deschiderea imaginarului și prospețimea lexicală converg spre o viziune romanescă de factură lirică insolită și sunt considerate a fi bazate pe o susținere conceptuală („medelenismul” în cauză) foarte bine coagulată.

Un scop al cercetătoarei este acela de a studia corpusul operei luate în discuție, ea precizând structurile care o compun, dispunerea pe secvențe a conceptului de medelenism (pre-medelenism și post-medelenism), apoi evidențiază procedeele de comunicare a mesajului medelenist, ținând cont și de referințele critice de autoritate. Amalia Elena Constantinescu se raportează la acest concept în sensul larg al unui stil literar, ce cuprinde întreaga operă a lui Ionel Teodoreanu, prin etapizarea sa pre- și post-medelenistă. Și aceasta întrucât în operele ulterioare romanului unde își are sorginea conceptul se păstrează în structură acorduri medeleniste.

Este motivul pentru care se propune folosirea încă a unui termen: cel de „medelenism substituit”, iar în privința „anti-medelenismului”, acesta nu ar avea justificare temeinică, pentru că Ionel Teodoreanu nu a renunțat niciodată, pe deplin, la tehnica folosirii metaforei. La rândul său, post-medelenismul este ramificat în două etape: a) Preludiul post-medelenist, care să poată asimila anti-medelenismul propus de monograful Nicolae Ciobanu, și drept ilustrare se dă romanul *Arca lui Noe*, ce presupune existența unui anumit grad de antiliricitate. Însă cercetătoarea nu susține prezența antiliricului în opera lui Ionel Teodoreanu, ci pe aceea a unui semi-ermetism și a unui lirism deghizat în simboluri. b) Post-medelenismul propriu-zis („o întoarcere la matcă, închiderea unui cerc psihologic” – p. 43), din sfera căruia fac parte romanele apărute între anii 1937–1948. În finalul cărții este introdus un corpus documentar pentru a se crea o imagine de ansamblu asupra medelenismului și a percepției sale în timp. Între două articole cadru – cel dintâi și cel din urmă – se păstrează ordinea cronologică a apariției celorlalte, cu precizarea făcută de autoare că o parte dintre ele se regăsesc sub forma unor Repere istorico-literare, la sfârșitul ediției din 1988 a romanului *La Medeleni*.

Stă în intenția monografistei – după cum este și firesc – să întreprindă o receptare a operei lui Ionel Teodoreanu între limitele diferitelor evaluări interpretative avute la îndemână, ea amendând unele opinii acolo este cazul. Astfel, dacă același Nicolae Ciobanu a ridicat medelenismul la rang de curent literar, aici se lansează opinia de bun simț că nu poate fi vorba despre așa ceva din moment ce acest pseudo-curent literar nu a fost cultivat ulterior de niciun alt

scriitor. Grupând cronologic și tematic opera lui Ionel Teodoreanu, autoarea nu urmărește neapărat sursele de inspirație, ci echivalențele prezente în literatura europeană. Ea trece peste analogiile făcute până acum – proustiană și tolstoiană – și propune altele noi: dostoevskiană, freudiană și, într-o oarecare măsură, márqueziană. Cercetarea Amaliei Elena Constantinescu are, deopotrivă, un caracter monografic și o dimensiune hermeneutică, principiile și metodele de cercetare bazându-se pe procedee proprii comparatismului tradițional și, respectiv, pe metode specifice analizei textuale. Noutatea cărții constă și în raportarea lui Ionel Teodoreanu la scriitori care n-au fost aduși până acum la conclavul analitic în chestiune.

Motivele creației luate în discuție – considerată a fi o îmbinare între real, imaginar, simbolic și livresc – sunt prelucrate potrivit specificului liricității, în conformitate cu viziunea „poliedrică” medelenistă asupra sensurilor esențiale ale existenței: cele benigne și cele cu o încărcătură negativă. Nu este omis din analiză registrul psihanalitic, favorizator adeseori al adâncirii progresive a meditațiilor și reflecțiilor sau al atitudinilor impulsionate de Eros și de Thanatos. În problematica existenței în opera lui Ionel Teodoreanu a unor vădite elemente psihologice și psihanalitice – evidențiate prin introspecție, simbol și tehnica jocului analitic – Amalia Elena Constantinescu face și un excurs colateral, având o mică răfuială cu părintele psihanalizei (considerat plagiator și manipulator), pe care o expune în termeni foarte tranșanți: „Nu vom intra într-o analiză a personalității freudiene pentru că ne abatem foarte mult de la subiectul nostru. Totuși este necesar să punctăm deficiențele majore ale teoriilor freudiene – într-un subcapitol ulterior – și punem totodată anumite întrebări biografiilor și susținătorilor săi: • Un individ care s-a drogat timp de zece ani cu cocaină, mai poate avea o minte limpede?/ • Un om plin de complexe și frustrări, în mare parte, de ordin sexual poate emite teorii viabile?/ • Un psihanalist care n-a vindecat niciodată pe nimeni – ba mai mult decât atât și-a însușit termenul de *psihanaliză*, *nerecunoscând* că l-a luat de la profesorul său Josef Breuer – poate fi credibil atunci când lansează ipoteza nebuniei artistice, confundând dramatic starea de creație cu aceea de boală?” (pp. 142–143). Sunt întrebări la care încă se așteaptă răspuns. În orice caz, în privința înclinației lui Ionel Teodoreanu spre stilul freudian, Amalia Elena Constantinescu observă că nu există o apartenență propriu-zisă, ci doar ideea unui joc al scriitorului cu respectivele concepte ale celebrului psihanalist.

Referindu-se lumea magică pe care, asemenea lui Vasile Voiculescu, o creează și Ionel Teodoreanu, autoarea remarcă forța de evocare și de reinterpretare a eroilor și a miturilor cu substrat alegoric. Asemănarea dintre proza magică a celor doi contemporani îi este evidentă prin faptul că și în cazul lui Ionel Teodoreanu elementul fantastic se întemeiază pe reconstrucția imaginarului magic, efectuată fără ostentație, printr-o raportare discretă la mentalitatea scientistă modernă și făcându-se, de obicei, apel la modalitatea punerii în ramă a povestirii cu substrat magic.

Amalia Elena Constantinescu știe să opereze o cernere a surselor bibliografice în intenția de a-și motiva demersul, folosind referințe critice în mod corect și adecvate surselor literare. Limbajului critic i se pun totuși frâne

pentru a nu deveni pletoric în laude, pentru a nu da impresia că este mult prea mare numărul de... zarzări înfloriți în arealul investigațiilor sale. O explicație am putea-o găsi în următorul citat: „Cochetând eu însămi cu miracolul poeziei, scriam, în vremea ce îngâna copilăria cu adolescența, că viața este mușcătură de șarpe în Paradis, iar lumea o mână răstignită de păcate. Mi-au apărut în gând aceste flash-uri, recitind ceea ce afirma Cezar Petrescu, despre unul dintre romanele de căpătâi ale lui Ionel Teodoreanu: *La Medeleni*. Raportându-se el însuși la spusele lui Albert Thibaudet, vorbește despre un anumit grad de tristețe ce bântuie copilăria, transformând pentru o clipă copilul, în filozof – dornic să poată transfigura realitatea universului său mic într-un destin poetic universal” (p. 56).

Aspectul novator al întreprinderii de față constă în evidențierea supraviețuirii în timp a mitului Ionel Teodoreanu. Aici ar fi de făcut observația că nu se analizează, din punctul de vedere al receptării, felul cum a determinat schimbarea orizontului de așteptare scăderea interesului pentru opera lui Ionel Teodoreanu. Cum s-a întâmplat ca acesta, alături de Cezar Petrescu – vedetele incontestabile ale succesului de librărie în perioada interbelică – au acum o cotă așa scăzută, iar nume precum George Bacovia și Hortensia Papadat-Bengescu au o posteritate nebănuită de nimeni pe atunci? – sunt întrebări ce și-ar fi așteptat un răspuns. Afirmația „recunoaștem, într-o oarecare măsură, superficialitatea lui Teodoreanu, pe care o vom dezbate și justifica, dacă se poate, în capitolele ce vor urma” (p. 62) rămâne doar o declarație de intenție (nu știu de ce nu s-a putut), însă la sfârșitul întreprinderii sale autoarea se poate declara mândră: „Menționăm cu demnitate că proza lui Ionel Teodoreanu a depășit în felul său granițele României. Mărturia acestui fapt ne-o oferă Michel Wattremez prin propria teză de doctorat – *L’art romanesque de Ionel Teodoreanu dans La Medeleni (1925–1927)*, susținută în anul 1995, la Universitatea din Provence, Franța” (p. 271).

După ce parcurgem conținutul lucrării, ne dăm seama împreună cu Amalia Elena Constantinescu că obiectivul avut în vedere este pe deplin realizat: „Sperăm ca prin fiecare detaliu oferit să avem puterea de a pune în valoare atenția și dragostea, care ne-au călăuzit pe parcursul acestui studiu” (p. 16). Confirm prin a spune că monografia de față a fost scrisă cu atenție și pasiune, a tras câteva noi linii la „portretul unuia dintre cei mai sensibili și suavi scriitori interbelici” (p. 25). Onestitate interpretativă, un discurs critic ce vădește mai ales capacitate analitică, un excurs argumentativ axat pe claritate și coerență, încețoșate câteodată de *parti-pris*-urile afective – sunt calitățile de necontestat ale acestui studiu recuperator. Pot afirma că fraza din finalul cărții – „Neavând pretenția că am reușit să cuprindem totul despre opera și personalitatea lui Ionel Teodoreanu, ne exprimăm speranța că am încercat totuși să îndepărtăm grosimea stratului de praf, așternut nedrept și nedemn, pe amintirea sa – redând iubitorilor de frumos, o imagine purificată” (p. 272) – își află deplină acoperire practică în... „prafitică”.

În concluzie, cartea *Ionel Teodoreanu și medelenismul* are un fond documentar și bibliografic bine utilizat, despre un scriitor român interbelic pe nedrept aruncat în uitarea care deocamdată nu este atât de neagră. Valoarea

prospectivă a demersului este enunțată astfel: „Ne exprimăm speranța că truda noastră nu va fi zadarnică, putând constitui, la rândul său, o provocare pentru cercetătorii în domeniu sau pentru alți pelerini clandestini (!) ai literaturii române” (p. 16). Amalia Elena Constantinescu dovedește faptul că a depășit faza pelerinajului clandestin, chiar dacă rigoarea științifică este pusă uneori în surdină de atitudinea empatică.

Vasile Spiridon

„Exilul în exil” – o traumă unificatoare

Mădălina-Violeta Dîrmină, *Vintila Horia - exilatul din exil*, București, Editura „Eikon”, 2016.

În realizarea studiului *Vintila Horia - exilatul din exil* (București, Editura „Eikon”, 2016), Mădălina-Violeta Dîrmină pornește de la ideea găsirii unui centru tematic unificator, precum și de la necesitatea observării manierei producerii de semnificații, dintr-o perspectivă așadar intrinsecă, dar și dintr-una extrinsecă, de încadrare a operei scriitorului supus analizei în contextul perioadelor existențial-creatoare prin care a trecut: în țară și în exil. În acest spirit, autoarea își propune să demonstreze consecvența scriitorului față de o rețea ideatică și tematică recurentă, ce conferă și unitatea operei.

Actualitatea temei alese de Mădălina-Violeta Dîrmină pentru cercetare derivă din faptul că, în zilele noastre, scrierile exilului rămân încă un domeniu în curs de recuperare și reintegrare în istoria literaturii române. Iar aceasta, în condițiile în care se vorbește despre o nouă formă de exil: aceea a exilului generalizat. Tensiunea creată între globalizare și pluriculturalitate, favorizată de principiile relativismului pretutindena, proiectează în ultimii ani într-o nouă lumină raporturile național – universal, eu – altul. Pe fondul acestor profunde schimbări de perspectivă din lumea actuală, se reconfigurează și felul în care este receptată literatura celor plecați din țară la jumătatea secolului trecut. Chiar dacă, practic, pentru scriitorii noștri, exilul politic s-a încheiat de un sfert de veac, tematica exilului constituie nucleul dur (chiar foarte dur) al literaturii lor, ce este încă de analizat. În acest sens, autoarea fixează reperele tipologice ale unui fenomen – nu numai cultural și literar – greu de sistematizat. De remarcat este îndemânarea cu care Mădălina-Violeta Dîrmină se mișcă pe largă arie a exilului, dar și pe spațiile înguste ale analizei de text în cazul particular al operei lui Vintilă Horia.

Experiențele distincte – adevărate evenimente fondatoare ale conștiinței scriitorului – constituie pentru Vintilă Horia tot atâtea deschideri tematice. Cercetătoarea distinge aici interesul său covârșitor pentru problema identității, mai exact, a identificării, și pentru ideea de memorie, căci în fapt exilul a resemantizat în perioada postbelică noțiunile de omenesc și umanitate în tot ce

au ele mai profund. Plecând de la premisa că, pe această filieră polarizantă, Vintilă Horia explorează în game diverse reconfigurarea identitară, căutarea de sine prin ficțiune, autoarea vizează două coordonate ce par a se exclude reciproc: pe de o parte, o contextualizare a operei, deci o plasare a acesteia în cadrul istoriei literaturii, pe de altă parte, o abordare hermeneutică ce presupune tocmai valoarea estetică în sine. Cu atât mai mult cu cât, în cazul de față, opera de ficțiune și eseistica lui Vintilă Horia justifică situarea pe ambele piste de abordare. Prin urmare, Mădălina-Violeta Dîrmină își pune, pe parcursul celor patru capitole ale cărții, o sumă întrebări la care, în final, găsește răspunsuri pertinente.

Primul capitol al lucrării se constituie într-un abordare biografică, unde ni se propune trecerea în revistă a întregii activități a scriitorului, începând cu anii copilăriei, cu educația din cadrul familial, cu perioada adolescenței și cu primele apariții publicistice. Monografista ordonează cronologic datele biografice semnificative prin cercetarea amănunțită a corespondenței, a interviurilor și a unor studii de mai mare sau mai mică întindere cu alură monografică. Maniera de întrepătrundere a evenimentelor biografice cu înțelesurile operei de ficțiune dovedește o bună familiarizare a autoarei cu instrumentele de cercetare ale istoriei literare.

Totodată, se conturează și ipostaza dezrădăcinării, încărcată de nostalgie, din perioada a ceea ce pentru Vintilă Horia a urmat să fie definitiv: exilul (asemenea experienței dragostei), ca prilej de autocunoaștere și de edificare spirituală. Sunt urmărite îndeaproape cele două mari etape ale creației sale literare: etapa formativă din țară, de la revista „Gândirea”, și cea a exilului, descrisă de scriitorul însuși drept „un exil în exil”, care l-a salvat în privința creației și i-a conferit o dublă identitate culturală, printr-o paradoxală retrospectivă destinală proiectată în viitor. Lui Vintilă Horia – obligat să se adapteze la mai multe medii culturale –, orice spațiu al înstrăinării forțate îi poate deveni patrie. Aici ar fi trebuit făcută din partea autoarei o mai clară distincție între noțiunile de exil, emigrare, expatriere și diaspora. Termenul de „exil” îl folosesc expatriații, pentru a se autovictimiza, iar cei rămași acasă îl preiau și îl vehiculează în virtutea unui complex de inferioritate asumat. Doar în cazul în care se demonstrează faptul că Vintilă Horia este un exilat se justifică pe deplin și titlul ales pentru prezenta carte.

Capitolul al II-lea are în vedere polivalența creatoare, deoarece preocupările scriitorului sunt diverse: poezie, proză, eseu, activitate publicistică, critică literară. Cu teme predilecte precum moartea, prietenia sau dragostea, poetul Vintilă Horia evoluează tematic pe urmele lui Mihai Eminescu, Lucian Blaga sau Charles Baudelaire. Cât despre sectorul eseistic, aici se abordează o gamă largă de teme, care surprind probleme de istorie, etică și sociologie. Activitatea publicistică este prolifică, începând cu scrierea de articole neonorante pentru „Sfarmă-piatră”. Însă, deși a avut clare opțiuni ideologice de dreapta, Vintilă Horia (este de părere și Mădălina-Violeta Dîrmină) nu a fost legionar; după toate indiciile, el nu a făcut parte din Garda de fier.

În capitolul al III-lea este derulată experiența dramatică la care a fost supus Vintilă Horia în urma scandalului cu acordarea și nedecernarea Premiului

Goncourt din 1960, pentru romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* (de fapt, a fost o retragere a sa de la premiu). Este un capitol întregit prin realizarea unei Anexe pentru care au fost selectate principalele articole considerate compromițătoare (îndeosebi despre Italia fascistă și Benito Mussolini) și care au iscat respectivul scandal. Lucru important: aceste articole nu au fost până acum incluse în niciun volum din publicistica lui Vintilă Horia, fiind transcrise pentru studiul de față din revistele vremii.

Ideea reiterată de-a lungul capitolului al IV-lea este aceea că protagonistul operelor lui Vintilă Horia este artistul exilat care trăiește într-o lume a suferinței. Tripticul românesc (*Dumnezeu s-a născut în exil*, *Cavalerul resemnării* și *Salvarea de ostrogoți*), precum și celelalte romane (*Un mormânt în cer*, *Une femme pour l'Apocalypse*) au, într-adevăr, ca tematică propria dramă produsă de perioada exilului, marcată de nostalgie și de alterarea identității. Protagonștii romanelor sunt exilați din diverse motive și obligați să se adapteze la un spațiu care-i privează de o viață obișnuită. Sunt analizate cu atenție romanele reprezentative, iar celelalte sunt evidențiate doar în manieră descriptivă, rezumându-se acțiunea și căutându-se factorul unificator. Aici, autoarea îmbină opiniile critice reprezentative cu comentariul propriu.

Desigur, în corpusul nuvelistic se observă retușarea personajelor sau a motivelor întâlnite și în romane, deoarece, în linii mari, prozele lui Vintilă Horia sunt scrieri în care se combină modalitățile românești cu povestirea și eseul, pornindu-se de la drama exilului suferită de autorul lor. Analiza se va concentra asupra modalităților prin care se conturează marile teme ale operei lui Vintilă Horia. Problematica majoră va fi atinsă și vom întâlni: obsesia morții – prezentă încă din copilărie, constantă dureroasă care se prelungește pe tot parcursul experiențelor personajului-autor, și iubirea – surprinsă din unghiuri diferite de-a lungul maturizării. Prin urmare, este vorba despre eterna pendulare Eros – Thanatos, din care izvorăsc, prin intermediul logosului, toate trăirile semnificative ale unei condiții umane cu lungi rădăcini într-o adâncă suferință, aluvionată de-a lungul anilor.

La capătul efortului sintetic ce urmărește maniera în care se reflectă experiența exilului în opera avută în vedere, Mădălina-Violeta Dîrmină ajunge la concluzia că un punct de convergență actual îl constituie faptul că, după neliniști, căutări și redefiniri ale propriei identități, exilul și-a pierdut dimensiunea tragică, s-a decontextualizat, devenind pretext al căutării sinelui și simbol al condiției umane în genere. De asemenea, sunt observate metamorfozele perspectivelor adoptate și ale viziunii creatoare a lui Vintilă Horia. Indiferent de contextul social, politic sau personal traversat, scrisul său nu și-a modificat constantele în articulările sale de profunzime. Ceea ce a suferit schimbări a fost doar pretextul literar adoptat și adaptat.

Pentru Mădălina-Violeta Dîrmină devine clar faptul că, prin continuitatea și unitatea de stil și tematică dovedită în scrierile sale, Vintilă Horia a rupt încorsetările care ar fi putut fi impuse de o literatură ancorată prea strâns în dimensiunea politică sau socială. Evenimentul concret, biografic, a constituit doar punctul de plecare, adevărata metamorfoză petrecându-se tocmai la nivelul acestui transfer de adâncime dinspre biografie înspre textul literar.

Contextul devine astfel pentru Vintilă Horia un fundal pe care se proiectează problematica devenirii umanului însuși. Aș adăuga ideea că de aici derivă și un aspect important al receptării: deși unele nuanțe se pierd odată cu trecerea timpului, mesajul nodal nu își estompează semnificația majoră. Nu este mai puțin important faptul – care trebuia pus în evidență de autoare – că, între felul cum sunt receptate scrierile în țară și felul în care sunt ele citite în străinătate, există, indubitabil, niște diferențe, impuse, pentru cititorul străin, de aluziile intertextuale nepercepute, iar pentru cititorul român, de nesesizarea anumitor nuanțe care țin de reconfigurarea spațiului străin din partea scriitorului deșărat. Faptul că Vintilă Horia a scris într-o limbă de adopție dă naștere unei problematice cu privire la apartenența sa la literatura română. Limba română – spune însuși scriitorul într-un interviu care putea fi folosit drept argument în cercetarea de față – este o formă de viață mentală, în timp ce exilul nu ne angajează decât prin ceea ce ține de ordinea imediată a lucrurilor, prin ființa noastră aparentă și variabilă, nu și prin ceea ce rămâne o constantă, aceea *forma mentis* căreia îi datorăm inaparenta, dar adevărata noastră identitate.

În orice caz, problematica operei luate în discuție este minuțios analizată. Astfel, literatura lui Vintilă Horia aduce, în prim-plan, schimbările de paradigmă ale lumii contemporane, destinul scriitorului român din exil, raportul individului cu Istoria, poziționarea subiectului reflector față de existență și de cunoaștere. Se optează pentru o radiografiere evasi-cronologică a operei, întrucât autorul romanului *Dumnezeu s-a născut în exil* era deja afirmat ca scriitor în momentul în care a părăsit România. Or, în cazul scriitorilor plecați din țară, este firească abordarea operei având ca linie directoare exilul. Vintilă Horia ne propune o literatură în care jocul dintre *être* și *paraître* determină repoziționarea identitară, deoarece sub pojghița aparenței se ascunde drumul către sine. Exilul, resimțit ca o tra(u)mă existențială majoră, devine pretextul pendulării între două lumi, între aici și acolo, între acasă și deșărare, între viață și text, între suprafață și profunzime.

Mădălina-Violeta Dîrmină dovedește că are limpezime ideatică, că filtrează cu rigoare științifică bibliografia avută la îndemână. Accesul la coerența de profunzime a operei supuse analizei denotă o bună cunoaștere a acesteia, autoarea rămânând mereu atentă la principiile constitutive, la descoperirea categoriilor tipologizante în privința fenomenologiei exilului: cauze, definiții, ideologii, impacturi creatoare. Finalitatea recuperatoare și respectiv interpretativă a studiului *Un scriitor din exil și tema exilului: Vintilă Horia* constă în relevarea polivalenței și valorii operei lui Vintilă Horia, rămase în parte necunoscute cititorilor din România. Este vorba despre o operă care, dincolo de formele și formulele ei narative, este susținută de un factor unificator: existența exilului în exil.

Vasile Spiridon

De re fragmentaria

Gabriel Mardare, @elpi, Iași, Editura „Junimea”, 2016

Subintitulată „Registrele navale & psihonautice ale Magistrului de la Cajvana”, lucrarea lui Gabriel Mardare apărută în acest an la Editura „Junimea” reconstruiește figura lui Luca Pițu, personalitate meteorică a Literelor ieșene, membru marcant al Grupului disident de la Iași, eseist, publicist, universitar erudit, spirit polemic și contestatar, trecut în neființă în data de 14 iunie 2015.

Asemenea unui „al cincilea mușchetar”, „Luca Pițu s-a jucat mereu cu floreta. Cu spada. Cu sabia. Cu mîtu. A fost un vajnic duelgiu. Nu totdeauna. Mereu și cu folos. S-a jucat, s-a duelat și a jonglat mereu cu cuvintele și cu limba română. Nu doar cu limba română. Cu ideile și în multe, multe limbi”¹. Creator de limbaj, stilul său inconfundabil apare ca o marcă înregistrată, încadrată de Gabriel Mardare sub titulatura @ELPI, un alt text menit să redea personalitatea flamboiană a celui care se autointitula „gândirostviețuitor privat + doctor indocent + juisor al postistoriei”.

Formula conceptuală a *exotopiei*, prin care Todorov desemna exterioritatea spațiotemporală în procesul comunicării și al reprezentării, ghidează colaționarea de „cioburi” de memorie cu privire la Luca Pițu, „defragmentate” de un trio auctorial: Master X & Dr. A. Kulakov, coordonați de un „autor-șef”. Operațiunea de reconstrucție beneficiază de o obiectivitate a depărtării autorului, de aflare a sa ca ipseitate față de „Magistrul Insem(i)nator al literelor dintre colina cea mai Repedea și cel mai trândav curs de apă” (p. 11). Raporturile naratologice de exterioritate sunt convertite în formula discursivă a „ficționalității sicofantice” ce amintește jocul identităților textuale al lui Paul Ricoeur: „soi-même comme un autre”. Unii comentatori au remarcat apropierea stilistică dintre scriitura lui Gabriel Mardare și cea a lui Luca Pițu. La care se adaugă contribuția „demonului fabulatoriu”: o *mise en discours* cu o arhitectură complexă, ce amintește de fabulele romanești medievale, un fals tratat de cercetare².

Tabla de materii inventariază „registrele de bord”, formulă psihonautică preferată de Gabriel Mardare și pentru alte op-uri³. Volumul este structurat în

¹ „Al cincilea mușchetar”, prefață de Bedros Horasangian la volumul memorial Luca Pițu, *Fărâmele meteoritului din Cajvana înregistrate la observatorul cyberspațial Gogea's blog*, Editura „Charmides”, Bistrița, 2015.

² Institutul European a publicat, în anul 2000, o adaptare în limba română a cunoscutului text medieval francez *Romanul vulpii* însoțit de următorul paratekst: *Romanul vulpii sau pentru a nu fi potrivnici adevărului Isprăvile prea-iscusitului vulpoi, Jupân Renart, scrise cândva în grai roman, adică-n limba grăită de plebea galo-romano-germanică, transcrise în franceză de Pauline Paris și spuse mai pe scurt în dialect neo-daco-roman de Gabriel Mardare, cel ce a scris și notele de lămurire, și un omagiu pentru personajul în anul de eclipsă – 1999.*

³ Gabriel Mardare, *Registre de bord: Arca lui Noica, luntrea lui Cioran. O încercare despre exploatarea omului de către (idi)om*, Editura Cronica, Iași, 2003.

trei părți intitulate, în jargon militar, IntroMISIUNEA, extraTERITORIALITATEA, întruLOCAREA, care sunt precedate de prefața „Pentru Contra (dar și vice-versa)” și urmate de un „Epilog sau Dincolo de registre”. Imaginea maestrului patafizician este compusă cu precădere în spațiul universitar și cultural ieșean, ca „o operație de „dezvrăjire” a acelei lumi, bântuită de „terorismul virtuții”, în care hăituirea, discreditația și – în final – marginalizarea Magistrului de la Cajvana sunt legitime” (coperta a IV-a).

Explorată literar, literal și în toate sensurile, lumea lui ELPI reconstruită de Gabriel Mardare pare să-și fi găsit, în formă textuală, un angrenaj polifonic care sublimează bogăția de nuanțe a expresiei sale.

Florinela Floria

